

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

BELON GELLÉRT

RÓNAY GYÖRGY

MIHELICS VID

BENEY ZSUZSA

KUNSZERY GYULA

SZARKA GÉZA

FRANCIS JAMMES

írásai

1960 FEBRUÁR

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Belon Gellért</i> : Hivés és botránkozás	65
<i>Rónay György</i> : A Szent Anna templom tornyai (Versek)	75
<i>Mihelics Vid</i> : A gyarmatosítás erkölcsi és vallási vonatkozásai	77
<i>Bényei Zsuzsa</i> : Búcsú, Vándorút, A szépség, Hajnali szivárvány, Befejezés (Versek)	94
<i>Kunszery Gyula</i> : Rózsadombtól Farkasrétig (Vers)	94
<i>Szarka Géza</i> : Legényvizsga medvetanból (Elbeszélés)	95
<i>Francis Jammes</i> : Négysorosok (Versek. Ford. Szedő Dénes)	99
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	101
A kis út	106
N A P L Ó :	
A Vigilia 25 éves (109); Az őszi fecske énekei: Sík Sándor verses- kötete (110); Színházi őrjárat (113); Az olvasó naplója (115); Képző- művészet (119); Zenei jegyzetek (121); A kétszázéves Kazinczy Fe- renc (123); Közlekedés és morál (125); Jegyzetlapok (126)	109

Felelős szerkesztő:

S í k S á n d o r

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Belon Gellért, Dorombay Károly, Mihelics Vid, Possonyi László,
Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámja száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

HIVÉS ÉS BOTRÁNKOZÁS

Örvendetes látni az emberiség tudásának fejlődését nemcsak az eddig kikutatlan mélységekben, de a tömegekben is. Az írástudatlanság és iskolázatlanság — hála Istennek — rohamosan csökken, és a tudásszomjat eléggé hűen jellemzi az az olvasási láz, amit csak csekély mértékben olt a hallatlan méretű könyvtermelés. A könyveknek elenyészően kevés százaléka beszél a kereszténységre nézve kedvező módon. Így akár Jézus életével vagy tanításával kapcsolatban, akár a katolikus Egyház múltjából vagy jelenéből olyan mozzanatok kerülnek az olvasó tömegek bíráló lelkülete elé, amin azok joggal fennakadhatnak. Így beáll a botránkozás, mely a kereszténység felé tartókat megállíthatja, a hit útján járókat pedig letéridítheti.

Minthogy a botránkozás e légköre le nem mérhetően is tud hatni, a lélek mélyén ott is éreztetheti munkáját, ahol a lélek felülete még a hit formáját mutatja: egy-egy elhanyagolt kétely vagy alig észrevehető kiábrándulás függővé vagy visszatartottá változtatja a hit gyermeki odaadását. Ez által a hívő ember elveszti hitéletének lendületét, lehűti melegségét és így a sokakra annyira jellemző ernyedtség és fáradság terjeng belső világukban.

Ezért érdemes lesz egy kissé belenézni a hívés és botránkozás kapcsolatába.

A botránkozás régisége

A botránkozás lehetősége már a kezdetekben adva van. A kinyilatkoztató Isten egyáltalán nem csinált titkot abból, hogy hozzánk küldött Fia „sokak romlására és feltámadására lesz: jel, melynek ellenemondanak” (Luk. 2, 34). Az Ószövetség evangélistája, Izaiás próféta alapján (8, 14) Jézus úgy beszél magáról, mint „szegletkőről, mit az építők megvetettek” (Mt. 21, 42). Szent Pál idézve az izaiási helyet, mint „botlás kövéről és botrány sziklájáról” (Róm. 9, 33) szól az Úr Jézusról. Szent Péternél meg egész világosan így olvassuk: „Íme, kiválasztott, értékes főszegletkövet tesztek le Sionban... Nektek tehát hívőknek ez tisztesség; a nem hívőknek pedig ez a kő, melyet az építők elvetettek, szeglet fejevé lett és botlasköve és botránysziklája azoknak, akik megütköznek az igén és nem hisznek benne” (I. Pét. 2, 6—8).

Tehát az Úr Jézus és az első apostolok is tisztában voltak vele, hogy Jézus személye és tanítása elvetést, ellentmondást, ellenszegülést, egyszóval botránkozást válthat ki. Úgyhogy Szent Pál nem átalja kimondani: „A zsidók csodákat követelnek, a görögök bölcsességet keresnek. Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük: aki a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg oktalanság. De a meghívottaknak: Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége” (I. Kor. 1, 22—24).

A kereszténység e problematikus voltának az első apostolok oly élesen tudatában voltak, hogy szinte végigremeg lelkükön feladatuk s küldetésük nehézsége, mikor az okoskodás és bölcselkedés szokott útjain járó értelmiségiek elé kell lépniök. Szent Pál megvallja lelke állapotát, mikor a görög filozófián csiszolódott elméjű korintusiak közé érkezett. „És én gyöngeségben és félelemben és nagy rettevésben voltam nálatok; beszédek és tanításom nem állott az emberi bölcsesség meggyőző szavaiból” (I. Kor. 2, 3).

Vagy hinni, vagy botránkozni

Guardini találóan mutat rá, hogy Jézus megjelenésével össze van kötve a botránkozás veszedelme. Aki hittel tud rá nézni, annak világít, mint a világ világossága; akiben nincs meg a hit, annak esztelenség, oktalanság, zürzavar. Mint ahogy Szent Pálnak mondta Fesztus helytartó, aki előtt Jézus titkát magyarázgatta: „Esztelen vagy Pál, a sok tudomány esztelenségbe visz téged” (Csel. 26, 24).

Körülbelül úgy áll a dolog, mintha egy kínai vagy óperzsa bölcs mondást látunk leírva. Ha nem tudunk kínaiul vagy óperzsául, lehet az a világ legokosabb igazsága, csak vonalak és pontok értelmetlen halmazának látjuk az egészet. A nyelvtudáshoz hasonlóan a hit az, ami értelmet ad a látszólagos ellentmondásoknak és oktalanságoknak. A hit tanít meg Isten írásaiban és tetteiben olvasni, a hit tudja értékelni Krisztust, aki az Istennek levele hozzánk, „nem tintával, hanem az élő Isten lelkével írva” (II. Kor. 3, 3). A hitben „az Isten maga támaszt világosságot szivünkben, hogy felragyogjon Isten dicsőségének ismerete Jézus Krisztus arcán” (II. Kor. 4, 6). Viszont aki nem hisz, annak nem marad más hátra, mint botránkozni, értetlenkedni Krisztus személyén és tanításán.

Amin még jobban lehet botránkozni

A kereszténységet nemcsak azért éri vád, mert Krisztust és Krisztus tanítását hirdeti, hanem főleg azért, mert olyan, amilyen a kétezer év alatt volt: a tagadhatatlanul fényes és a szellem útján haladó irányzatok mellett minden korban bőséges adatokkal lehet rajta tapasztalni a hatalom-vágy, bir-vágy és kéj-vágy erős beütéseit. A történelemből ugyanis nem lehet kiradírozni a dogmatikus vitákban, az investitúra-harcokban és az újkori hitvitákban sokszor döntően érvényesülő hatalmi törekvéseket, mely szembeállított egymással pápákat és püspököket, elszakított egymástól virágzó egyházakat, dühödt farkasként egymásnak ugratta azokat, kiknek báránynoknak kellett volna lenniük. Emellett mennyi celszövés, intrika, kegyetlenség, megnemértés egyfelől, másfelől mennyi meghunyászkodás, erélytelenség, kétkulacsosság tapasztalható egyháziak részéről az egyház történelmének különböző szakaszaiban. A pénz és kéj ördögének sem kisebb az aratása, hiszen a szentségárulás (simonia) és papi ágyastartás néha kortünetekké sokasodtak, máskor alábbhagyni látszottak; de minden időben előfordultak és előfordulnak a jövőben is; az egyház törvénykönyvében ma is benne szerepelnek, a törvényeket pedig nem egy-két esetre hozzák. Elég csak Dante *Poklát*, Pastor *Pápák történetét* vagy Papini *VI. Celesztin pápa leveleit* elolvasni, hogy sejtelmünk legyen a sátán betöréséről az egyházban. Különös, hogy az egyház sem akarja kendőzni ezeket, hiszen egyiket sem tette indexre, sőt Dantét pápai körlevél ajánlja, Pastornak a Vatikán titkos levéltára nyújtotta az adatokat.

De hát új dolog-e ez? -- kérdezhetnénk. Vajon a felvilágosult századok kritikai szemé kellett-e ahhoz, hogy az egyházban észrevegye a bűn burjánzását? Nem Jézus volt-e az első, aki rámutatott arra, hogy az Isten országában a konkoly annyira nem szórványos jelenség, hogy nem engedi szolgálóinak kiszedni. „nehogy a konkolyt szedegetve kitépjétek vele együtt a búzás is” (Mt. 13, 29). Annyira hangsúlyozza ezt az Úr Jézus, hogy más hasonlatot is mond erről. Az egyházat hálóhoz hasonlítja, „mely mindenféle halat összefog” (Mt. 13, 47). Nemcsak jókat, de selejteseket és hitványakat is (48).

Annyira belemélyedt az első hit hirdetők tudatába Jézus e tanítása, hogy Szent Pál úgy látja, az egyházi tagságot képező krisztusi alapra nemcsak „aranyat, ezüstöt, drágaköveket,” hanem „fát, szénát, szalmát” is építenek (I. Kor. 3, 12). A nagyon korán jelentkező bűn láttán megingó híveit azzal próbálja erősíteni: „De hát a nagy házban nemcsak arany meg ezüst edények vannak, hanem fából és agyagból valók is, és pedig amazok tisztességes, emezek tisztességtelen dolgokra” (II. Tim. 2, 20). Szent Péter hasonlatok nélkül figyelmezteti híveit (II. Pét. 2, 1—3), Szent János pedig leveleiben és a Titkos Jelenések könyvében (1—3) nem a kívülálló hitetlenek és pogányok bűneiről beszél, hanem az egyházhöz tartozókról és egyháziakéről.

És ezt kell rögzítenünk: nem az egyháztól távoljárókra gondolnak sem az Úr, sem az apostolok, amikor ezeket a szomorú dolgokat sorolgatják, hanem az egyházban lévőkre. Ezért mondja az Úr Jézus: „Ha a családtyát Belzebubnak nevezték, mennyivel inkább háza népét?” (Mt. 10, 25.) Ez a „mennyivel inkább” azt akarja hangsúlyozni, hogy ha a bűntelen és gyarlóság nélküli Emberfiát sötét szellemű ördögnek nevezték, a gyöngeségekkel és bűnökkel nem szűkölködő házanépét (= egyházát) több alappal fogják annak nevezni.

A hívők botránkozása

De minket most nem is annyira a hitnélküliek botránkozása érdekel. Hit nélkül nézni a kereszténységet annyit jelent, mint — Chesterton hasonlata szerint — késve érkezni egy színdarabra és az utolsó felvonás előtt hazamenni. Ilyenkor logikátlan zűrzavarként él bennünk a dolog. Hinni annyit jelent, mint Isten szemével nézni. Isten nem csupán a jelenléte látja, de a kezdetét és a végét is minden dolognak; azt is látja, amiből jönnek, és ahová fejlődnek. A hitben megkapjuk Istennek ezt a totális szemléletét. E totális szemlélet, vagyis a hit nélkül a kereszténység nem túlságosan imponáló látvány; nem csodálatos tehát, hogy akik hit nélkül néznek a kereszténységre, azok elutasítják, mint használhatatlan építőkövet és megbotránkoznak rajta.

De fel kell tennünk azt a kérdést, hogy akikben megvan a hit isteni adománya, azokban élhet-e a botránkozás?

Igennel kell válaszolnunk márcsak azért is, mert a tények is igazolják, hogy minden korban sok botránkozó keresztény volt. Jézus óva inti híveit a magvetőről szóló példabeszédében: „Ami köves helyre vetődött, az, aki az igét hallja, és mindjárt örömet fogadja, de nincs annak benne gyökere, hanem csak ideiglenes; mikor tehát szorongatás támad az ige miatt, mindjárt megbotránkozik” (Mt. 13, 21). A tragikus ebben az, hogy a szellem gyönyörével és a szív lelkesedésével fogadott hit is lehet gyökertelen.

Erről sokan megfeledkeznek, pedig a hit fölött mindig ott lebeg a botránkozás veszedelme; a hívő ember a botránkozás légkörében él, és hite fejlődésével növekszenek a botránkozások, amik körülveszik s amiket le kell győznie.

Ennél a pontnál meg kell állnunk és pontosan kell feltárnunk e kérdést, hogy eligazítást adhassunk azoknak a jószándékú hívőknek, akik hitetlenkedő gondolatokkal és lelkükre telepedett kételyekkel küzdenek, más szóval botránkoznak.

Botrány és botránkozás

A botrány mindig helytelen dolog, ami másban botránkozást válthat ki. De a botránkozás nemcsak helytelen dologból támadhat, így pl. ha a kicsik és kiforratlanok nem értik a nagyok önmagukban helyes és kifogástalan dolgait vagy kijelentéseit. Ami túl magas, újszerű, szokatlan számunkra, az rendszerint botránkozást, fennakadást vált ki bennünk. A tudatlanság, a szűk látókör, a gyalogjáráshoz szokott emberi gondolkodás, a nagyságtól irtózó kicsiség, a szokásosságot szentesítő ernyedtség már az emberi haladás fátylavívóit is megtisztelte a botránkozással. A fizikában járatlan ember előtt képtelen mcsének tűnik, ha azt hallja, hogy az előttünk álló fa vagy szobor a valóságban csak rezgési központ, sem színe, sem alakja, sem szilárdsága voltaképpen nincs, az egész csak a protonok és neutronok játéka. Mennyi fennsőbbeséges mosolyt, lesajnáló gúnyt, sőt elkeseredett harcot váltott és vált ki egy-egy újabb gyógyítási mód vagy merészebb sebészeti beavatkozás elindítója! Pedig itt csupán emberi értelem áll szemben emberi értelemmel.

Az lenne a csoda, ha a hitben megnyíló isteni világ nem váltana ki bennünk botránkozást, fennakadást. Ha Isten nem tudna olyan eszméket adni, amiket mi nem értünk, és ha nem volnának olyan gondolatjárásai, amiket mi nyomon nem követhetünk, akkor még egy földi zseni mértékét sem ütné meg.

Igaza volna tehát Kinkegaardnak, aki azt mondja, hogy nem tud igazán hinni Krisztusban az, aki nem botránkozott meg benne. De ez egyben azt is jelentené, hogy a hitelenség vagy a hittől való elpártolás egész sorozatát kellene elkövetnie mindenkinek, aki igazán akar hinni. Azután meg az egyszerű naiv hit elvesztené az értékét. Pedig az Úr Jézus nem egyszer megdicséri „a kicsinyek” hitét, sőt az egyetlen hely, ahol megfigyelhetjük Jézus örömet, éppen erről szól. „Azon órában — írja Szent Lukács — örvendezék Jézus a Szentlélekben, és mondá: Áldalak téged Atyám! mennynek és földnek Ura! hogy elrejtetted ezeket a bölcsek és okosok elől, és kijelentetted a kisdedeknek. Úgy van Atyám! mert így tetszett neked” (Luk. 10, 21).

Nem lehet tehát általánosítani és mindenkire nézve érvényesen kimondani, hogy a hit csak hitben való hajótöréseken keresztül érlelődik ki. Márcsak azért sem, mert Isten mondja: „Elveszttem a bölcsek bölcsességét és az okosak okosságát elvetem. Hol van a bölcs? Hol az írástudó? Hol e világnak kutatója? Nemde oktalansággá tette Isten e világnak bölcsességét?” (I. Kor. 1, 19.) És különös hangsúllyal hivatkozik Jézus a prófétái szóra: „Sohasem olvastátok-e, hogy a kisdedek és csecsemők szájából készítettél dicséretet?” (Mt. 21, 16.) Meg akarja ugyanis az Isten mutatni, hogy „tud ezekből a kövekből is fiakat támasztani” (Luk. 3, 8), és hogy „ami a világ szerint oktalán, azt választotta ki, hogy megszegyentse a bölcseket” (I. Kor. 1, 27).

Szükségesek a botrányok! — kiáltja Jézus (Mt. 18, 7); és ennek nyomán azt is mondhatnánk, hogy valamilyen formában szükségesek a botránkozások. A naiv, gyermeki hit nem mindenkinek sajátja. Sőt a sorokat és üdvösségeket irányító Isten mintha személyeket szántszándékkal a példabeszéd „köves talajára” vetett volna, hogy megmutassa: a kétségek és kísértések mezején is lehet „harmincszoros, hatvanszoros, vagy százszoros termést” hozni a hitben. És ez megint másik arculata az isteni hatalomnak: a problémátlan gyermeki hit is, de a fáradságos, küzdelmes hit is a kegyelem csodája.

Az apostolok botránkozásai

Ha megfigyeljük, hogyan nevelgette Jézus apostolait, észre kell vennünk a botránkozások egész sorozatát. Nyilván Kirkegaard is erre alapozta elméletét.

Szent János evangéliumának elején megcsapja lelkünket az az izgalmal telt öröm és boldogság, mely az első apostolok lelkét megülte. „Megtaláltuk a Messiást!” — kiáltanak (Ján. 1, 41), és a futótűzként terjedő hírre Jézushoz csatlakoznak. Vele vannak a kánai csodánál, Jézus első jeruzsálemi szereplésénél, Keresztelő Szent János ismételt tanúságtételeinél és sok más csodánál (Ján. 2, 23). De valami mégis történhetett a tanítványok lelkében, valami megtorpanás, valami kiábrándulás, mert később, „midőn a sereg hozzá (Jézushoz) tódult, hogy az Isten igéjét hallgassa”, a tanítványok képesek kivonni magukat a tömegszuggeratív hatása alól, és ahelyett, hogy a többi lelkesülő emberrel Jézust néznék és hallgatnák, munkájukba feledkezve, a tömeghangulattól magukat függetleníve „mossák vala hálóikat” (Luk. 5, 12). Mi hűthette le kezdeti lelkesedésüket és mi szüntethette meg Krisztushoz való kapcsolódásukat? Bizonyára Jézus tette vagy kijelentése, ami nem fért a fejükbe. A szentírás nem írja le, csak következtethetünk rá. Talán a tanítványokra is állt Szent János diszkrét megjegyzése: „De Jézus nem bízta magát rájuk, mert ő ismerte mindnyájukat, mert tudta mi van az emberben” (Ján. 2, 25). Nyilván ezért mondja Szent Péter a csodás halfogás után: „Menj ki tőlem Uram, mert bűnös ember vagyok!” (Luk. 5, 8.) A korábban látott csodák nem váltották ki a bűnösség tudatát belőle, csak éppen ez a csoda, amit a család után is érte teti.

Még egy ilyen nagyarányú botránkozásuk volt az apostoloknak: Jézus szenvedésében és halálakor. „Mindnyájan megbotránkoztok énbennem ez éjjel” (Mt. 26, 30), mondja Jézus az utolsó vacsora végeztével, amikor is saját bevallásuk és tudatuk szerint mondhatták: „Most tudjuk, hogy mindent tudsz, és nincs szükség, hogy valaki kérdezzen téged; ezért elhisszük, hogy az Istentől jöttél.” (Ján. 16, 30.) Hogy milyen mély volt ez a botránkozás, arra a feltámadás elhívésében mutatott nehézségükből és hitetlenségükből következtethetünk: sem a husvét reggeli hírek, sem az üres sír, sem Jézus megjelenése és sebeinek tapintgatása nem tudta őket hamarosan hitre lendíteni. Szent Lukácsnál olvashatjuk, hogy mindezek után „örömükben még mindig nem hittek” (Luk. 24, 41). Szent Márk szerint Jézus „szemükre hányá hitetlenségüket és szívük keménységét” (Mk. 16, 14).

De e két nagyobb lelki megrázkódtatás között is hányszor torpantak meg az apostolok. Hányszor kellett őket felrázni, hol enyhe szemrehányással, hol meg indulatos kifakadással? „Még ti is mindig értelem nélkül vagytok?” — kérdi keserűen (Mt. 15, 16). Vagy: „Mit csüggedtek úgy el? még mindig nincs hitetek?” (Mk. 4, 40.) Annyi csodája és annyi beszéde után is meg kell rónia övéit: „Mégsem tudjátok és nem értitek a dolgot? Még mindig el van-e vakulva szívetek? Szemeitek lévén nem láttok? és füleitek lévén nem hallotok?... Hogy van tehát, hogy mégsem értetek?” (Mk. 8, 17—21.)

A botránkozás értelme és ideje

A tanítványokat a sorozatos kisebb-nagyobb botránkozásokon át vezette az Úr. De éppen a legnagyobb előtt adja értelmét a botránkozásnak: „Simon, Simon — így szól az utolsó vacsorán Péterhez — ime a sátán kikért titeket magának, hogy megrostáljon, mint a búzát” (Luk.

22, 31). A botránkozások lelki viharai Jézus szemléletében nem mások, mint a sátán rostája, mely hivatva van a hit búzaszemeit megtisztítani az oda nem való pelyvától és földtől.

Az Úr kedvenc hasonlata szerint ugyanis a hit búzaszemként esik a lélekbe. A hitnek a lélekkel való találkozásában ugyanaz az eset, mint a búzaszemnek a földdel való találkozásában: gyökeret ereszt, szárat növeszt, a kalászban pelyvába burkoltan érleli ki a tiszta búzát. Az emberi gondolatokkal és érzésekkel való találkozásában a hit sok olyan alakzatot mutat, aminek le kell foszlania később, de ami átmenetileg szükséges ahhoz, hogy kifejlődjék és megérjen.

A botránkozás ugyanis akkor áll be a lélekben, amikor egész pontosan ráébredünk, hogy mit is mondtok, vagy mit is akart vagy akar az Isten. Vagyis amikor kiérik bennünk a keresztény igazság.

Ez történetileg is így volt. Amíg Jézus Názáretben élt, „növekedett kedvességben és bölcsességben Isten és emberek előtt” (Luk. 2, 52). De amikor tanítása és csodái nyomán arra ébredtek, hogy ő több, mint „az ács fia, megbotránkozóának öböne” (Mt. 13, 55–57). A zsidók sem akadtak annyira fenn Jézuson, míg általában Isten küldöttének vagy prófétaának látszott, de mindjárt meg akarták kövezni, mihelyt istenfiúságát kinyilvánította (Ján. 10, 33). Míg jelképesen mondtotta magát égi kenyérnek, örömet hallgatták; de mikor világosan megértik, hogy testét mondja kenyérnek és azt kell enni, rögtön beáll a botránkozás, zúgolódnak, visszavonulnak, „és már nem járnak vele” (Ján. 6, 61–67). Ha figyeljük az evangéliumokat, mindig akkor lép fel a kisebb-nagyobb botránkozás, mikor az Úr Jézus élesebben fogalmaz meg egy-egy igazságot.

Mint mikor homályos szobából szikrázó napfényre megyünk, ösztönösen becsukjuk szemünket, védekezünk a ránk záporozó fény ellen, s csak mikor kissé hozzászoktunk, nyitjuk ki óvatosan pilláinkat. Ez a folyamat zajlik a hívő lélekben is: ha ráébredünk hitünk egy-egy igazságára, hogy mit is rejt az magában, önkéntelenül is becsukjuk magunkat, nehezen adjuk fel eddigi elképzeléseinket és magatartásainkat.

Hitéletünk fejlődése

Mindezek után nézzünk magunkba és ott próbáljuk követni a hit fejlődését. A hitélmény alapján véve nagyon egyszerű folyamat: Istennek hinni, Isten szavát igaznak tartani, Isten tekintélye miatt. De a hitnek ez az egyszerűsége hasonlít a napsugárhoz. Semmi sem egyszerűbb és áttetszőbb nála, mégis a prizmán áthaladva színekre bomlik. Így a hitélmény is a vizsgálódás prizmáján többféle összetevőre bomlik. Először is tudnom kell, hogy van Isten, és hogy ez az Isten olyan, hogy nem csal és nem csalatkozik. (Ezek az ún. hitelőzetek.) Másodszor tudnom kell, hogy olyan Istenünk van, aki szólni akar a világhoz és közölt is az emberekkel igazságokat közvetítő útján, legteltesebben és végső módon Jézus Krisztus által, és hogy ezek a kijelentett igazságok az egyházban biztosan megtalálhatók és felismerhetők külső jelekből. (Ezek a híhetőségi mozzanatok.) És harmadszor fel kell ismernem, hogy ezek az isteni kijelentésű igazságok titkok, amiket eszünk e belső felismerés fénye nélkül, tisztán az Isten tekintélye miatt fogad el; és noha elfogadja az érthetetlen titkot, nem jut ellentétbe az ész törvényeivel; és bár ésszerű e hitben való meghajlás, akaratunk mégis szabadon választja a hitet, mert a kegyelem hívésre hajlamossá tette. (Ez a hit maga.)

A hitélménynek ezt a sokrétűségét a gyakorlatban alig vesszük észre. A hit ugyanis úgy alakul ki bennünk, hogy vallásos szüleink vagy

hitoktatóink szavában, vagy az egyház életében titokzatos módon elénk áll az Isten és „sajátos és közvetlen hatással” váltja ki belőlünk (Schütz).

Láthatjuk tehát, hogy a hit búzeszeme, mely Isten közvetlen ajándéka, mennyi emberi elemmel vegyül: bölcséleti okoskodások keverednek érzelmi motívumokkal, történeti érvek társadalmi konvenciókkal, titkok a kézzelfoghatósággal, a szigorú logika az erkölcsi szabad választással, stb. És mert keverednek, azért könnyen össze is téveszthetjük őket egymással. Az emberi elemek annyira szükségesekek a hitben, mint a gyökér, szalmaszár és pelyva a búzához, de mégsem szabad összetéveszteni a pelyvát a búzával. És mert sokan akaratlanul is összetévesztik, azért küldi Isten rostaként, a botránkozásokat, hogy azokon keresztül lépjen elénk teljes tisztaságában az istenies hit. Ezekből a jóhiszemű tévedéseinkből gyógyítanak ki a kísértések. Lássunk néhányat.

Az ésszerűség és érthetőség tévedése

Azt valljuk — és úgy is van —, hogy hitünkben való állásfoglalásunkat a józan ész előtt igazolni tudjuk. Az istenbizonyítás logikája, Jézus történeti szereplése és istenfiúi mivolta, a szentírások történeti hitele kellőképpen bizonyítható. Nem járunk tehát eszünk ellenére, ha elhisszük Isten tanítását. De annyira rá vagyunk éhezve az okoskodásra, hogy amit hirdetett, azt is érteni akarjuk. Ha Einsteint kiváló fizikusnak tartjuk — és minden bizonyítékunk megvan rá —, ebből még nem következik, hogy értjük is a relativitás elméletét. De ha nem értjük, akkor is elfogadjuk.

A Krisztusban hívő keresztényre éppen ezért nagyon sokszor ráborul egy-egy keresztény igazságnak az érthetlensége, s addig kínozza, amíg — ha hű akar maradni — rá nem eszmél, hogy a hit „meggyőződés a nem szemléltekről” (Zsid. 11, 1). És hogy a hitben „nem ennek a világnak bölcsességét, hanem Istennek titokzatos, elrejtett bölcsességét hirdetjük, melyet senki sem ismert meg e világ fejedelmei közül, nekünk azonban kijelentette Isten az ő Lelke által; mert a Lélek mindent kikutat, még az Istennek mélységeit is” (I. Kor. 2, 6—10). És ezért a kereszténynek az érthetlenség ellenére is az az álláspontja: „Nem szégyenlem az evangéliumot” (Róm. 1, 16).

Logika és kényszer tévedése

A hívés ésszerűsége az ésszerűségi bizonyítékok alapján logikus. Ami viszont logikus, abban nem lehetünk szabadok, mert a logika szabályai kényszerítenek a helyes állásfoglalásra. Nem mondhatom, hogy ami fehér, az fekete, sem azt, hogy a fél gömb nagyobb az egész gömbnél. Viszont a hit mégsem kényszer, nem logikai kényszer, hanem szabad állásfoglalás. A hit „teljesen különbözik az ész meggyőződésétől — írja Newman —, ámbár nyomon követi... A hit nem pusztán az értelem meggyőződése, hanem szilárd elismerés, világos bizonyosság, nagyobb, mint valami más bizonyosság; a lélekben jött létre az Isten kegyelmével és csakis általa. Amint tehát meggyőződhetnek az emberek valamiről és mégsem cselekszenek meggyőződésük szerint, ugyanúgy meggyőződhetnek valamiről anélkül, hogy meggyőződésük szerint higgyenek. A vallás melletti érvek senkit sem kényszerítenek hívésre... A hit a hinni akarás folyamánya.”

De mert a hitet sokszor összetévesztjük akár magunkban, akár másoknál a logikai kényszerrel, Isten úgy gondoskodik hitünk szabadságának felszínre hozásáról, hogy homályba bunkolja a lélek előtt a bizonyí-

tékokat. Ilyenkor úgy tűnik, mintha az Isten melletti bizonyítékok semmit sem érnének. Vagy fennakadunk a szentíráson. Nagy hatással lehetnek ránk Jézus életének és csodáinak racionalista magyarázatai. Itt csak az akarat mentheti meg a hitet; és meg is menti, mert a kegyelem első-sorban az akaratot ragadja meg, és ösztönzi az Isten előtt való meghódolásra.

Isten és az egyház tekintélyének összekeverése

Az egyház az Isten kinyilatkoztatásainak hordozója és előterjesztője. Amit hívés végett élénk ad, azt hinnünk kell. Történelmi és teológiai érvek alapján bizonyítani tudjuk és ésszerűsíthetjük hitünket. De hinni csak az Istennek lehet, a hit indítéka egyedül az Isten tekintélye. „Ha valamit azért tartanék igaznak, mert az egyház terjeszti elém, akkor az egyház és nem Isten tekintélye indítana hívésre; hitem egyházas volna és nem istenies” (Schütz). Az egyházban Krisztus szól hozzánk: „Aki titeket hallgat, engem hallgat” (Luk. 10, 16). De bármennyire is igazolják a csodák és az életszentség az egyház küldetését, nem lehet az egyházat az Istennel összekeverni, mint ahogy a virágot sem a virágcsereppel, vagy a búzakalászt sem a búzaszemmel.

Mint hogy erre kísértve vagyunk, azért bírta Jézus az evangélium kincsét „cserépedényekre, hogy az erő nagysága Istené legyen” (II. Kor. 4, 7). „Ézért hagyta meg a gyatraságokat, kisszerűséget és bűnöket egyházában. És akiben Isten ki akarja munkálni a tiszta istenhitet a maga ragyogó valóságában, annak lelke előtt elhomályosulnak az egyház fényes lapjai és előre törnek a szomorú mozzanatok és a mélypontok. És beáll a botránkozás.

A csillagos ég példája

Miként a csillagvilág gyémánthalója nem látható addig, amíg a nap-sugárban fürdik a föld, és csak a földi fények hunytával tűnnek fel ragyogásukkal, így a bennünk rejtetten élő hit kegyelme sem ragyog fel tündöklő isteni tisztaságában, míg valahogy homályba nem borulnak az egyébként szükséges és hasznos emberi elemek.

A fejlődő lelki élet s benne minden kegyelmi élet alapja, a hit magában hordozza ezt a folyamatot. Vallgornera írja a 17. század derekán *Mystica Theologia* című könyvében — ebben Szent Tamás misztikáját foglalja össze —, hogy amikor Isten a lelki életben haladókat magasabb szintre akarja emelni, vagyis kegyelmének istenibb vonásait akarja bennük kidolgozni, akkor éppen a hit terén szenvednek nagy kísértéseket. Jézus szavai szerint valóban rostára kerülnek ilyenformán: olyan gondolatok támadnak bennünk, „hogy a keresztény hit tanításai hamisak vagy gyanúsak... annyi szenvedést és szorongatást kell elviselniök, mikor inkább törekvéseikért és erényeikért jutalmat kellene kapniok”. Hasonlókat idézhetnénk Keresztes Szent Jánosból és a lelkiélet sok más nagy mesterétől.

Lisieux-i Szent Teréz próbája

Egészen megrendítő ebből a szempontból Szent Teréz életének utolsó szakasza. Körülbelül másfél évvel halála előtt rettenetesen sötét lelki éjszaka szakadt rá. Teljesen ködbeborult vidéket és sötét alagutat emleget, mikor lelkiállapotát hasonlatokkal ábrázolja. Legbizalmasabb nővérének

is alig meri a lelkében lejátszódó folyamatokat ábrázolni, mert fél, hogy káromlásokat mond. Főként örök életének biztos tudata veszett el, és a halál utáni megsemmisülés gondolata telepedett lelkére. „Nem hiszek többé az örök életben: úgy látszik számomra, hogy e halandó élet után semmi sincs; minden elsüllyedt, csak a szeretet marad meg.” — Így jellemzi saját maga lelkiállapotát. Gottfried prior szerint másfél éven keresztül kárhozottnak tartotta magát. Egy pap pedig a legnagyobb mértékben veszedelmesnek ítélte lelkiállapotát. (Az adatokat Ida Friederike Görres közli.)

E nyomasztó hangulatsoron talán segített volna, ha egy értelmes vagy távlatos emberrel kibeszélhette volna magát. De mert az akkori aszkézis a hitben való nehézségeket már hitben való kételkedésnek minősítette, a kételyek ellen pedig azt a taktikát ajánlotta, hogy mint az ördög szemfényvesztésének, fordítsanak nekik hátat, ezért Terézia is állandóan a hitelenség bűnétől félt; a Hiszekegyet saját vérével leírta, állandóan magánál hordotta és a kétség pillanatában kezében szorongatta. „Ah! Bocssáson meg a jó Isten! Jól tudhatja, hogy bár a hit semmi szellemi örömet nem nyújt, legalább törekedtem a hit cselekedeteit tenni. Egy év óta többször indítottam fel a hitet, mint egész életemben.” Többször emlegette Szent János evangéliumából: „A Világosság a sötétségben világít, de a sötétség azt föl nem fogta” (Ján. 1, 5).

Megélni a sötétség titkát, megélni az Istentől való elhagyatottság titkát, mint Jézus átélte a kereszten nemcsak képzeletben, nemcsak utánérzés szerint, de beavatottan, mint Szent Pál mondja „egybenöve” (Róm. 6, 5), halálának hasonlatosságában, mikor minden emberi fény kihuny: ez igaziból a hit öróját jelenti —: amikor már kinőttünk az emberi bizonyosságok és érvek támasztó gerendái közül, egyedül Isten és nem más meggondolás miatt hiszünk, nem szentelt hagyományok kegyes kényszerének, sem fénylő gondolatok és elsodró érzések nyomásának engedve. Ezek mind megteszik szolgálatukat, mint ahogy a föld is minden erejét beleadja, hogy a búzát felnövescse segítse, de a búza mégsem föld. Prohászka is, mint a kereszténység minden nagyja, megélte azt a lelki állapotot, „mikor a lélek s a hit s annak mécsese egymagukra maradnak, s minden, ami segít s ami rezonál, a háttérben elvész; a sötétség elnyeli... mikor minden jóleső s emelő tényező hallgat, milyenek a lelkesítő távlatok, biztató érzések, buzdító képek...” (Naplók, 1927.)

A hozzá nem értők azt mondhatják: lám csak, a szentek és a nagyok végül is kiábrándulnak abból, amire rátették az életüket. A legtöbb hívő ember pedig nem tud mit csinálni ezekkel a lelkiállapotokkal, mert gyakorlatilag úgy érzi, hite fogy, vagy elszürkül vagy megsemmisül. Egyik felfogás sem számol azzal, hogy a hit több, mint a hitről való tudás vagy elképzelés, mintahogy az élet is sokkal több, mint amennyit tudunk az életéről. A római birodalom összeomlásakor az emberek a világ végét várták, nem tudták elképzelni, hogy más életforma és kultúra is lehet. A francia forradalom után a rendi társadalom hasonló hangulatban volt, és most a polgári társadalmi szemlélet hasonló válságban van. De amiért az emberek elképzelései összeomlottak, az élet nem szűnt meg. Így a hitről való elképzeléseink elhalványulásával nem szűnik meg vagy legalább is nem kell megszűnie a hitnek sem. Liseux-i Szent Teréz akkor írta legszebb költeményeit és megnyilatkozásait az örök életéről, amikor a legnagyobb belső válságban volt, és akkor hozta a mindennapi életben a legnagyobb áldozatokat, amikor belsőleg semmi örömet s lelkesültséget nem érzett, sőt az ellenkezőjét tapasztalta. Ritkán és diszkréten megnyilatkozó panaszait éppen ezért nem is vették komolyan, akiknek betekin-

tést engedett belső válságába. Ezért írja nényének: „Azt gondolja, hogy lelkem éjszakáját kissé eltúlzom. Költeményeim úgy mutathatnak be, mintha lelki vigasztalások árasztanának el és olyan gyermek lennék, aki előtt a hit fátyla már most felszakadt. És mégis, nem fátyol takarja a hit valóságait, hanem évig érő fal, mely a csillagokkal telehintett eget eltakarja előlem. Én arról dalolok verseimben, amit *hinni akarok*.” (I. F. Görresnél.)

Prohászka is akkor írta legszebb sorait az *Élet Kenyerében*, amikor halála előtt pár hónappal a fentebbi sorokat leírta. Nem kiábrándulás ez, hanem feltisztulás, a lényeges előtűnése és a lényegtelen elhalványodása. S ez olyan gyötrelmes, mint a búzának a rostálása.

Jézus kérelme

Keresztelő Szent János Heródes börtönében sínylődik. Felismerte Jézust a Jordán partján, látta is megnyílni az eget, mégis mintha megrendült volna, mikor a börtönből tanítványait ezzel a kérdéssel küldi Jézushoz: „Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várjunk?” Pedig hallotta Jézus „cselekedeteit” (Mt. 11, 2). Jézus feleletül csodáira hivatkozik, de hozzáteszi: „És boldog az, aki bennem meg nem botránkozik” (6). Apostolai jövőjéről beszélve is így szól: „Ezeket mondottam nektek, hogy meg ne botránkozzatok” (Ján. 16, 1). Mindkét figyelmeztetésből kiérződik a diszkkrét kérelem: ha úgy tapasztaljátok, hogy elképzeléseitekkel nem egyezik tapasztalásotok, ne rendüljete meg hitetekben. Ha mások csodákat látnak és te, János nem látod meg ezeket, azért ne botránkozz meg, ne akadj fenn.

Jézus tehát jól látta, hogy a botránkozás veszedelme vagy légköre kíséрни fogja hiveit, és valamilyen formában át kell menniök a lélek megrendülésének ezen a folyamatán. De arra kér, hogy menjünk is rajta át, ne ragadjunk meg benne.

Ezért különbséget kell tennünk a botránkozás élménye és a botránkozás ítélete között.

Jézus a botránkozás ítéletének meghozásától óv bennünket. Az ítéletben ugyanis lezárjuk álláspontunkat, kialakítjuk állásfoglalásunkat. A hitlélménnyel kapcsolatban támadt nehézségeinknél az a veszedelmes, ha a hitre nem kedvező benyomás jelentkezésekor hamarosan levonjuk a következtetést. Erre utal Jézus magvetőről szóló példabeszédének az a kitétele, hogy sokan látván „az ige miatt” támadt nehézségeket, „*mindjárt megbotránkoznak*” (Mt. 13, 21). A hívés, mint láttuk, alapjában véve nagyon egyszerű dolog, de ha problematikussá lesz valamelyik ponton, akkor már sokrétűvé válik és nem lehet olyan egyszerűen elintézni. A mindennapi életben elfoglalt ember számára meg különösen nehéz feladat higgadtan és meggondoltan elbírálni a nehézségeket. Ezért kér az Úr arra, hogy tanuljunk megállni lelki vívódásaink között.

Gyakorlati magatartásunk

Ha tehát kétségeink támadnak akár a kinyilatkoztató Isten, akár a szentírás, akár az Isten szavát hordozó egyház történelme vagy személyei körül, próbáljuk lázongó értelmünket kielégíteni azzal, hogy utánanézzünk a kérdéses pontnak. A hit ellen az ész nevében hozott nehézségeket észszel el is tudhatjuk oszlatni, mert meghódolásunknak Isten előtt ésszerűnek kell lennie.

De ha nehézségeink nem csillapodnak, akkor arra kell gondolnunk, hogy szent hitünk valamelyik alkotó eleme vagy valamelyik igazsága élesebben kezd kirajzolódni lelkünkben, és Isten azt akarja: hitünk ne emberi elemekkel keveredett, hanem isteni fényben tündöklő hit legyen. Hogy például a hitben csak Isten miatt hódoljunk, és nem az észérvek, de nem is az egyház tekintélye: multja vagy jelene miatt. Rossz benyomásunk s ennek kapcsán botránkozásunk az egyházon és az egyháziakon akkor csak annak igazolása lesz, amit Szent Pállal együtt mindig vallott és tartott a kereszténység: „Ez a kincsünk (hitünk) pedig cserépedényben van, hogy az erő nagysága Istené legyen, és nem önmagunktól” (II. Kor. 4. 7).

Végül rá kell ébrednünk, hogy a hívés ténye az akaraton múlik. A hitben eszünk hajlik meg Isten tekintélye előtt, de ami meghajlítja, az az *akarata*. Az akaratot ragadja meg Isten kegyelme. Ezt a jó akaratot nevezi Jézus jó földnek, „kik tiszta és jó szívvel hallván az igét, megtartják azt magukban és gyümölcsöt hoznak állhatatosságban” (Luk. 8, 15).

Ezért a botránkozások vihara között járó kereszténynek nem lehet más imája, csak az, ami az apostoloké is volt akkor, amikor Jézus tanításának merészebb csúcsai előtt kicsiségükben szinte megsemmisülten álltak: „Növeld bennünk a hitet!” (Luk. 17, 5).

RÓNAY GYÖRGY:

A SZENT ANNA TEMPLOM TORNyai

1

*Háború volt. Lövedék-szilánkok
vágták-szabdalták a tornyokat.
Sok helyütt a vedlett vakolat
sebeim a nyers téglá kilátszott;*

*pusztulásnak indult a barokk
homlokzat, és fölötte a két szép
karsú tornyot évről évre tépték
őszi szelek, téli viharok.*

*Előtte a gesztenyék a téren
kivirultak minden tavaszon.
Ő nem. Ő csak hallgatott sötéten.*

*Fala állt, de lelke mintha rom
volna és a csákányokra várna,
beletörődve a pusztulásba.*

2

*Éveken át így állt. Csak az emlék
őrizte, milyen volt. A kora
reggelt, mikor a Fő utca csendjét
fölbolygatta hús harangszava:*

*ráhullt a kelő nap sugara,
homlokzatán megvillant a Szentség
s ő szinte lebegett, mintha a
láthatatlan angyalok emelnék.*

*Innen is, onnan is fürge hangok
szálltak, csattogtak, amint a csarnok
felé ügettek a szekerek,*

*s hömpölyögtek a kövér kofák nagy
bugyrokka. — Ő állt a zaj felett:
egy darab tizennyolcadik század.*

3

*S mintha a budai hegyvidék
tögyéből a bő tej ide folyna,
minden volt itt: csipogó csibék,
hízott kacsák, zeller, répa, sóska.*

*tők, káposzta, karfiol, kel — arrább
erdőszagú gombások sora
húzódott, majd fehér hegye halmát
kinálgatta a tőrőskofa:*

és a rengeteg gyümölcs, a sárga-
s görögdinnye: mint ágyúgolyók,
fölrakva egy város ostromára,

s alma, szilva, körte... — Ó meg ott
állt, veretes nagy kapuja tárva,
s kiragyogott romboid homálya.

4

S alkonyatkor, amikor a házak
fölött hűsen a fémes homály
terjeng, és a Dunáról beárad
a víz szaga, s egy-egy nagy, kopár

tűzfalon, mint egy távoli tűzvész
visszfénye, még rőten ég a nap:
láttad, amint bent egy egyszerű kéz
pár szál virágot vázába rak

s eligazítja az egyik mellék-
oltáron, letérdel, suttog egy-két
röpimát, aztán kilép a kék

estbe? — Utána figyelt a két
sötét torony, lábujjhegyre állva,
s egy-egy kondulást ejtett utána.

5

S a telek, ó a telek, az álmos
hajnalok, a füstölgő fagyok,
mikor a hófödte Vízváros
ébredezett, s hallatszott, ahogy
pattog a jég a parthoz kocódva...
A hó kékesfehér szőnyegén
dohos, nagy kendőkbe burkolódzva
surrant át a téren pár szegény

öregasszony; szájuk előtt kéklent,
szinte elszállóban már, a lélek;
siettek, ki a templomba, ki

a csarnokba — s a fejük fölött két
kőárny, szinte a földi öröklét:
a Szent Anna templom tornyai.

6

Aztán jött a háború... Galambraj
szállt addig, most aknák és golyók
vijjogtak köröttük, és a vad zaj
előntötte a csendes, kopott

kis budai utcákat. — Ki tudja,
mit gondoltak, mikor a csatát
egy-egy réműlt kőangyal elunta
s a mélységbe vetette magát?

Ami akkor kőagyukba markolt,
szánalom volt? gyász volt? iszonyat
Álltak, be nem hegedő, nehéz [volt?

sebeikkel, mint a szenvedés
szobrai: aztán vak szemmel, évek
során át csak a semmibe néztek.

7

Míg egy napon, mintha végetérne
csipkerózsa-álmuk: egy sereg
létra, palló nyúlt a semmiségbe,
mely körülindázta dermedett

testüket, s emlékeket kavart fel
kőlelkükben, földidézve szép
ifjúságukat, mikor Nepauer
jártatta még rajtuk a szemét,

és Bepo faragta bent az oltár
szobrai... — Ó nézd, a két torony már
ébredszik, már él újra: két

óriás — még néhány percig ott áll,
majd, levetve állvány-köntösét,
új, sugárzó évszázadba lép.

A GYARMATOSÍTÁS ERKÖLCSI ÉS VALLÁSI VONATKOZÁSAI

Örömmel venném, ha cáfolatot nyerne az az észlelésem, hogy katolikus szempontból még senki sem foglalkozott behatóan és irányt mutató módon a gyarmatosítás kérdésével. Olyan — lehető teljességre és rendszerességre törekvő — tudományos kiadványok sem térnek ki rá, amelyek a társadalom és a társadalmi fejlődés korszerű szemléletét kívánják nyújtani. Utalok itt elsősorban Émile Chénon, L. Garriguet, M. S. Gillet, José M. Llovera műveire. A Herder-féle *Lexikon für Theologie und Kirche* 1934. évi tízkötetes kiadásában címszóként sem fordul elő. Erkölcs-tani könyveink ugyanígy hallgatnak róla. Nem kivétel Bernhard Häring igényes munkája, a *Krisztus törvénye* sem, amelynek negyedik kiadása csupán három éve látott napvilágot. J. Donat jóval előbb, 1934-ben megjelent latinnyelvű *Ethica specialis*ában találtam ugyan nyolc sort, de ezek sem a dolog lényegéről szólnak. A helyzet tehát, amennyire meg tudom ítélni, nem változott, vagy nem sokat változott 1933 óta, amikor Leopold Sprenger később még tárgyalásra kerülő cikkében ezt a megállapítást tette: „Kétségtelen, hogy a morálteológusok és a morálfilozófusok azokat a problémákat, amelyek a gyarmatosítás és a gyarmati uralom erkölcsi megengedhetőségének kérdésében merülnek fel, mindezekig nem tárgyalták azzal a lelkiismeretességgel és messzetekintéssel, amelyet a téma érdemel.”

Ezt a lemaradást vagy elmaradást annál sajnálatosabbnak érezhetjük, mert közben a gyarmatosított népek mindenütt megmozdultak szabadságukért és ügyük a nemzetközi politika homlokterébe lépett. Ez az utóbbi mozzanat pedig nyilván megköveteli, hogy mi, katolikusok is határozottan állást foglaljunk. Magától értetődik: a saját erkölcsi normáink alapján.

Azon természetesen kevésbé ütődhetünk meg, hogy olyan nemzetek katolikus gondolkodói, amelyek nem szereztek tengerentúli területeket, maguk sem törődtek a gyarmatosítás menetével és módjaival, amiről hosszú időn át egyébként sem értesülhettek. Annál különösebbnek találhatjuk azt a némaságot, amelybe a katolikus gondolkodók — ritka kivétellel — a gyarmatosító országokban burkolóztak. Más magyarázat aligha van erre, mint az, hogy állampolgári kötöttségük és az érdekelt uralkodó osztályok nyomása útját állta nézeteik őszinte nyilvánításának. Erre vall az a sokatmondó jelenség is, hogy a német katolikusok is, akik elsőnek kezdték firtatni a kérdést, csak akkor nyúltak hozzá, amikor az antant-hatalmak az 1914-es világháború következményeként nyíltan vagy leplezett formában — a népszövetségi mandátum-rendszeren át — magukhoz ragadták a német gyarmatokat.

Valamelyest más magatartást tapasztalhatunk azokban az időkben, amelyek megelőzték az imperializmus korszakát. Az a régebbi gyarmatosítás, amely már a keresztény érához fűződik, eredetében szorosan összefüggött a kincsre áhító vagy kincsek után küldött spanyol és portugál hajósok földrajzi felfedezéseivel. A kezdeti rablóhadjáratokat, mint tudjuk, nyomon követte Amerikában az új földségek erőszakos birtokbavétele és a rátelepedés a bennszülött lakosságra az egyre tervszerűbb kizsákmányolás célzatával. Ez a kizsákmányolás két irányú volt. Egyrészt megkivánták a legkülönbözőbb címeken — adó, sarc, protektori díj — a bennszülöttektől, hogy lassabb vagy gyorsabb ütemben szolgáltatassák be ősieiktől örökölt összes javaikat — már mint azokat, amelyeknek a hódítók értéket tulajdonítottak —, másrészt pedig kényszerítették őket, hogy munkájukkal, amelyre a hódítók felügyeltek, minél bőségesebben ter-

meljenek hasonló javakat. Közismert tény, hogy a program első részét, vagyis a meglevő kincsek begyűjtését, hála a haditechnikai fölénynek, aránylag könnyen és hamar keresztülvitték, a második rész megvalósítása azonban körülményesebbnek, majd pedig lehetetlennek bizonyult, mert a gyenge testalkatú, de büszke indiánok vagy elmenekültek a partvidékről, vagy kiirtatták magukat, vagy belepusztultak a meg nem szokott és embertelen létfeltételekbe.

Katolikus erkölcsi alapon állva, nem is vitás, hogy kárhozzátunk kell ezt az egész folyamatot. Az igazság viszont az, hogy éppen a „legkatolikusabb” Spanyolország és Portugália alattvalói voltak a legfőbb mozgatói. Ez pedig rejt magában némi ellentmondást akkor is, ha egyébként köztudomású, hogy ők az első utazók és felfedezők.

Megértéséhez a döntő mozzanat kétségkívül az, hogy az emberiség haladása szükségszerűen megkövetelte a feudalizmust felváltó kapitalizmus kibontakozását, utóbbinak pedig lendületet adott, hogy a gyarmati hódításokon keresztül olyan aranykészletekhez és aranyért értékesíthető javakhoz jutott, amelyeknek csaknem ingyenes volta hatalmas tőkék gyors felgyülemlésére vezetett. Az új és hatalmas tőkék tették lehetővé a termelés növelését, a nagy vállalkozások kockázatának viselését, a századokon át stagnáló európai, főleg nyugateurópai népesség szaporodását. A dolgok ilyen szükségszerű folyamatával szemben vallás erkölcsi meggondolások semmiképp sem érvényesülhettek. Bizonyos mérvű fékező hatásukat egyes konkrét esetekben ki tudnók mutatni, de azt is hozzá kell tennünk, hogy a társadalmi-gazdasági átalakulás érdekeltjei az ilyen jellegű egyházi beavatkozásokat — például a kamatvételi tilalmat — kedvezőtlennek, károsnak, elavultnak nyilvánították. Azok a katolikus moralisták, akik nem voltak hajlandók engedni a korszellemnek, előbb-utóbb elszigetelődtek, maga az egyház pedig, amelynek benne kell élnie az adott kultúrában, kifejezetten vagy hallgatólag kénytelen volt tudomásul venni a ténylegességeket. Olyan kérdés-feltevés, hogy nem lett volna-e szerencsésebb, ha határozottan szembefordul a tengerentúli népek leigázásával és az ő rovásukra menő lukratív tőkehalmozással, merőben értelmetlen és helytelen. E fajta elmélkedésre legfeljebb költők és fikciók szerzői szánhatják rá magukat.

Amerika megszállása és a négerek

Hogy milyen érvek és ellenérvek vittek szerepet az akkori katolikus — pontosan a spanyol katolikus — gondolkodásban, a történelemből ismert Las Casas esete világítja meg. Las Casas spanyol nemesnek született. Édesapja Columbus egyik kísérője volt. Az ifjú lovag maga is résztvett a felfedezéseket követő gyarmati hadjáratokban, aranybányákat és latifundiumokat szerzett s azokat a tartományi kormányzó által számára kiutalt indiánokkal műveltette. Később azonban megborzadt honfitársai kegyetlenkedéseitől és az indiánok szenvedéseitől, s lemondott minden vagyonáról. Belépett a domonkos szerzetbe, pappá szenteltette magát s attól fogva egész életét az indiánok védelmére áldozta. Írásaiban, beszédeiben hangoztatta, hogy ember és ember között nincs különbség, Isten minden embert szabadnak teremtett. A spanyolok küldetése az lenne, hogy az „Új-Indiák” ősi rendjét a keresztény hit új életével töltsék meg, nem pedig az, hogy az indiánok jogait semmibevéve magukhoz kaparintsák azt, ami soha sem volt az övék, öldössék a népet és letegyék uralkodóit. Las Casas szívós kitartással rá is tudta venni V. Károly német-római császárt és spanyol királyt, hogy törvényben nyilvánítsa szabad emberekké az indiánokat. A törvény szerint az indiánok, mint a spanyol korona hűbéresei, most már annak védelme alatt állanak, még büntetésből sem szabad rabszolgává tenni vagy akarataik ellenére szolgálatra kényszeríteni őket. Nagyon valószínű azon-

ban, hogy ezzel a rendelkezésével a császár inkább csak a saját lelkiismeretét akarta megnyugtatni, mielőtt még lemondott trónjáról és kolostorba vonult.

Las Casas és a császár című regényes életrajzában, amely *Possonyi László* fordításában magyar nyelven is olvasható, Reinhold *Schneider* az eredeti dokumentumok feldolgozásával kiválóan foglalja össze azokat a császár jelenlétében folytatott „disputákat”, amelyeknek egyik szereplője Las Casas, a másik a teológus és jogtudós Sepulveda, a császár udvari történetírója volt.

Ha Krisztus törvényét önmagában valónak fognák fel és a földi étellel való szükségyszerű kapcsolatát elhanyagolják vagy éppen tagadnak — fejtette ki Sepulveda —, akkor ez a mindentől elvonatkoztatott odaadás végül is Krisztus parancsainak teljesítését tenné lehetetlenné, mert kiderülne, hogy a keresztény állam veszélyeztetésével magát a kereszténységet éri a legnagyobb kár. Minden eszköz ugyanis, amely a keresztény államot erősíti, egyúttal a kereszténységet is szolgálja, ami tehát árt ennek az államnak, ha nem is feltétlenül rossz, mindenesetre hibás és esztelen. Az Új-Indiákat úgy nyerjük meg Krisztus törvényeinek, ha a spanyol királyok jogára alá hajtjuk. Következésképpen a spanyolok háborúit, amelyek az indiánok meghódítását és megtérítését célozzák, igazságos, sőt szent ügynek kell nyilvánítani. Ne engedje a császár, hogy összetörjék birodalmát, mert neki az a hivatása, hogy a hatalom birtokában elismertesse magát az egész kereszténység világi fejének, s helyreállítsa és biztosítsa a világ rendjét. Vakmerőség volna még gondolni is arra, hogy az indiánoknak régi jogaikba való visszahelyezése milyen következményekkel járna mind Spanyolország jólétére, mind a császári kincstárra és a császár világpolitikájára.

Most utólag a kritikus könnyen bonckés alá vehetné sorról-sorra Sepulveda érvelését, ami azonban lényeges benne, hogy sokban rátapintott a gyarmatosításnak azokra a jogcímeire, amelyeket egyes katolikus moralisták később szavakba öntöttek. S hogy a császári udvar és a spanyol főpapság inkább melléje, mint Las Casas mellé állt, kitűnik abból, hogy a császár imént említett törvénye is többrendbeli fenntartással és kivételezéssel élt. Annyira tekintettel volt ez a törvény a már kialakult helyzetre, hogy vajmi kevés változás származott belőle. Mai szemmel nézve azonban volt egy feltűnő foltja Las Casas szereplésének is. Az nevezetesen, hogy jó ideig amellet kardoskodott, hogy vigyenek afrikai négereket az Új Világba s azokat használják fel az indiánok helyett bányamunkára és a földek művelésére. Öreg korában ugyan tévedésnek és bűnnek nyilvánította ezt a javaslatát, bizonyos azonban, hogy így ő maga is rengeteget ártott reform-szándékainak és a katolikus tanítás tisztaságának. Hiszen amikor tilalmazta az indiánok rabszolgaságát, viszont megengedte a négerkért, jöllehet egyformán emberekről, lelkes lényekről volt szó, akkor ezzel magáévá tette azt a cseppet sem keresztény nézetet, hogy vannak magasabbrendű és vannak alacsonyabbrendű fajok, s hogy az előbbiekre más törvények vonatkoznak, mint az utóbbiakra. Ebben az esetben pedig micsoda alapon vitathatta el a jogot a spanyoloktól, akik akkortájt a legnagyobb kulturájú és fejlettségű népek tartották magukat, hogy rabságba hajtásuk nemcsak a feketéket, de a rézbőrűeket is ?

Meg kell azonban jegyeznem, hogy Las Casas nem az első volt, aki néger rabszolgáknak Amerikába való hurcolását ajánlotta. Előálltak azzal már mások is, amikor tapasztalták, hogy az indiánok vagy megszöknek vagy sorra belehalnak a nehéz testi fáradságukba, s az új települések hova-tovább dolgozó kezük nélkül maradnak. Mert hiszen a spanyolok és a portugálok, majd más európaiak is igazán nem azért vitorláztak oda, hogy maguk is fizikai munkára fanyalodjanak. S függetlenül attól, hogy Las Casas visszavonta javaslatát, a fehérek — arab segítséggel — vadászni kezdtek Afrikában a négerekre. Figyelemreméltó azonban, hogy a közszellem még túlságosan keresztény volt Euró-

pában — a reformáció és a vallásháborúk kora ez —, semhogy meg ne kellett volna magyarázni valamiképp a kereszténység hirdette természetjog ennyire kirívó megsértését.

Ekkor bukkantak elő a legkülönbözőbb oldalokról azok a ráfogások, hogy bibliai átok nehezedik a négerekre, amely átok rabszolgaságra itéli őket. „Átkozott legyen Kám! Szolgája lesz testvéreinek!” — idézgették Mózes első könyvéből. Hogy ezeknek a szentírási szavaknak mi a pontos értelmük, arról 1951. február 18-án és március 18-án több cikket is közölt az *Osservatore Romano*, sajnos anélkül, hogy a vita megnyugtató befejezéssel végződött volna.

Az egyik cikk szerint, amelynek anonim írója Charles jezsuita atya és a protestáns R. Allier tanulmányaira hivatkozik, egy J. L. Hannemann nevű holland teológus és orvos volt az első, aki a szentírási szöveggel próbálta megokolni a négerek alsóbbrendűségét. Könyvével, amely *Curiosum scrutinium nigritudinis posterorum Cham, i. e. Aethiopum* címmel 1677-ben jelent meg, ő vitte bele a köztudatba az átkot, amely, mint állítja, feljogosítja a keresztény világot arra, hogy rabszolgaságban tartsa Kám (Hám) és fia, Kánaán utódait. Annak a Kámnak utódait, aki olyan gyalázatosságokat művelt, hogy Noé kiűzte a bárkából, s akinek büntetésül fekete lett a bőre. Az *Osservatore Romano* cikkírója ezzel szemben hangoztatja, hogy valójában nem a szentírás szolgált forrásul mindehhez, csupán egy legenda, amelyet a középkori rabbinus irodalom örökített meg. Valami kapcsolata lehetett azzal a népies középkori hiedelemmel is, hogy a bűn színe a fekete. Tudjuk, hogy gyakran festették feketére a bűnösök alakját. Az igazság ugyanis az — érvel a cikkíró —, hogy az idézett szentírási átok csupán a zsidók győzelmét jelzi a Kánaán törzséhez tartozók fölött s „utóbbiak nem voltak hamiták”. Úgyannyira nem, hogy a hamitákat, vagyis a négereket senki sem tekintette elátkozottaknak. Legkevésbé az evangélium. Az egyház egyik legelső konvertitája egy néger volt, korántsem rabszolga, hanem Candace etióp királynő nemese, az udvari főkincstáros, akit Szent Fülöp keresztelt meg. A hagyomány kívánja, hogy az egyik mágus négernek lássuk. Ellenkező felfogásnak — úgymond — nyomát sem találjuk a középkori keresztény gondolkodásban.

A második cikk viszont, amelynek meg nem nevezett szerzője P. Sales professzor kutatásaira utal, azt állítja, hogy a hamiták igenis Kám leszármazottjai, akiknek földjét a zsidók elfoglalták. Isten büntetése volt ez, mert a legnagyobb elvetemültséget és erkölcstelenséget tanúsították. A szerző szerint általánosságban is elmondható ez az összes hamita népekről. Bár az anyagi civilizációban gyors előhaladást tettek, különösen az egyiptomiak és a föníciaiak, eltévelyedésük megtorlásaként mégis Sem és Jafet utódainak uralma alá kerültek. Végeredményben tehát Noé valóban azt átkozta meg, amit „néger fajnak” nevezünk. Az átkot azonban — emeli ki a szerző — természetesen csak időleges jellegűnek tekinthetjük, mert Krisztus a négereket is megváltotta.

Az *Osservatore Romano* szerkesztősege azután külön közleményben fűzte hozzá ehhez a fejtegetéshez, hogy exegézisről nem óhajt vitázni, de a szentírási szöveg bármilyen értelmezése sem változtat azon a tényen, hogy katolikus oldalról Kám megátkozásában a XVI. század végéig csak az izraeliták győzelmének jövődőlését látták, „minden kiterjesztés nélkül a négerekre”. Georges Goyau, a jeles francia történelemtudós szerint az első író, aki a dolgot szóba hozza, *Tornellius*, aki *Annales sacri et profani* címmel 1616-ban közreadott művében visszautasítja azt a feltevést, mintha a négerek színe Noé átkának következménye lenne. Ugyanígy cselekedtek más teológusok is, így P. Labet 1728-ban és Demanet 1767-ben megjelent írásaikban. Kétségtelen azonban — rögzíti meg a szerkesztősegi közlemény —, hogy az ellentétes felfogás is megnyilatkozott. Don Calmet, a híres exegéta, Bernardin de *Saint-Pierre*, a filozófus, *Virey*, a természettudós, *Lamennais*, *Foisset*, sőt *Cuvier* is „eredendő bűn-

telésről” beszél, amely „az afrikai fajok egy részét” sujtja. Protestáns katekizmusok is napvilágot láttak, amelyek azt tanították, hogy Noé átka fogant meg Kám utódain, a négereken.

Mondanom sem kell talán, nem szándékozom állást foglalni a vita teológiai vonatkozásaiban, amihez se felkészültségem, se illetékességem. Meggyőződésem azonban, az a körülmény, hogy éppen akkortájt, vagyis az újkori gyarmatosítás megindulásakor merült fel a kérdés ebben a formában, világosan tükrözi a rossz lelkiismeret érzését. Mert hogy a kérdést valóban a gazdasági-hatalmi érdekeknek és a keresztény tanításnak ütközései kényszerítették felszínre, kitűnhetik abból is, hogy maga Las Casas, holott kapóra jött volna neki, még csak meg sem említette Noé átkát. Amint viszont a gyarmatosítás kibontakozik, a minden bizonnyal hibás teológiai érvelés ideológiai fegyverré válik a gyarmatosítók kezében. Jellemző erre, hogy a *Tamás bátya kunyhója* című híres regényben a rabszolgaság hívei még mindig Noé átkára hivatkoznak. De nemcsak a regényben volt így. *Stephens*, az akkori Déli Államok Szövetségének elnöke nem riadt vissza annak kijelentésétől, hogy ők „a Teremtő akaratával összhangban” járnak el, amikor rabszolgaságban tartják az afrikai négereket. „Kormányzásunk alapjai — úgymond — arra a nagy igazságra vannak fektetve, hogy a néger nem egyenlő a fehér emberrel; hogy a rabszolgaság — egy magasabb fajnak való alárendeltség — a természetes és normális állapot.” S ugyanezeket a szövegeket hangoztatják napjainkban a Délafrikai Unió faji elnyomói is. Egy ottani fiatal néger költő, *S. V. Petersen* írásából jegyeztem ki ezeket a sorokat: „Én színes vagyok, igen. Elválaszthatatlanul tagja vagyok egy népnek, amelyet születésétől kezdve megbélyegzett az átok. Félek a jövőtől, gyűlölöm a multat...”

Jogcímek a gyarmatosításra

Bármennyire eliteljük azonban az indiánokkal és a négerekkel szemben elkövetett kegyetlenségeket, bizonyos, hogy magával a gyarmatosítással annak idején kezembeszállni ugyanannyi lett volna, mint ellenszélalni a történeti fejlődés szükségszerűségének. A katolikus egyház, mint már utaltam rá, történeti egyház, amely tartósan nem vonhatja ki magát a társadalmi alakulás törvényei alól, szociológiai szempontból maga is intézmény, amelynek össze kell egyeztetnie a saját érdekeit a rengeteg más intézmény érdekeivel. Amit az egyház kormányzóitól méltán el lehetett várni, mai megítélésünk szerint is abból állhatott, hogy az adott korlátok között igyekezzenek a leigázott és kiszákmányolt gyarmati népek sorsán enyhíteni. S valóban, nem egy pápai megnyilatkozást idézhetnék, amely hangoztatja az embereknek Isten előtt való egyenlőségét és végső rendeltetésük azonosságát, ebből következően a minden embert egyformán megillető emberi méltóság tiszteletben tartásának minimális követelményeit. Azt azonban, hogy ebbeli fáradozásaikat valami különösebb siker kísérte volna, nem mondhatjuk el.

A problémának, ahogy az érzékenyebb keresztény lelkiismeret előtt akkor jeleltkezett, két ága nyílt. Az egyik a gyarmati rabszolgaság, a másik maga a gyarmatosítás. Hogy a rabszolgaság a fogalom római-jogi értelmében semmiképpen sem illeszthető bele a keresztény erkölcsstanba és társadalomszemléletbe, ahhoz a legkisebb kétség sem férhetett. Már az első idők óta kezdve egymásután emelték fel ellene szavukat a pápák, és pedig *II. Pius*, *X. Leó*, *III. Pál*, *VIII. Orbán*. A politikai és a gazdasági érdekek azonban a hivatalosan keresztény morált valló államvezetők ténykedéseiben jóval hatalmasabbnak bizonyultak, mint a valláserkölcsei érvelések. „A polgári törvényhozások szentesítették a gyarmati rabszolgaságot, mint rendes jogintézményt — írja *Emile Chénon* párisi professzor *Az egyház szociális szerepe* címmel 1922-ben kiadott nagy

munkájában. — Franciaországban például 1685-ben tették közzé a *Fekete kódexet*, amely keményen szabályozta a rabszolgák életviszonyait. Ami enyhítést a keresztény eszmék látszottak sugallni, valójában csak palástolásul szolgált. A forradalom konventjéé a tisztesség, hogy valóra váltotta a pápák kívánságát és eltörölte 1794-ben a rabszolgaságot a francia gyarmatokon. *Bonaparte*, mint első konzul, azután vissza is állította...”

A gyarmatosítás kérdését természetesen külön kell választanunk a rabszolgaság kérdésétől, még ha eleinte egybe is estek. Ami pedig magának a gyarmatosításnak a kérdését illeti, ennek komoly megvizsgálását nyilván hátráltatta az a körülmény, hogy miután az egyház feladatul kapta Alapítójától az evangélium hirdetését a föld valamennyi népe számára, térítő tevékenysége a gyakorlatban karöltve haladhatott a fehér ember politikai és gazdasági terjeszkedésével. Olyan pápai megnyilatkozásról, amely magát a gyarmatosítást tárgyalná, nincs is tudomásom. Csupán egyes moralistákról tudok, akik elvi síkon foglalkoztak a kérdéssel, keresve a feltételeket, amelyek mellett megengedhetünk tekinthetjük a gyarmatosítást. A nemzetközi jog művelői többnyire a következő jogcímekeket jelölték meg: foglalás, szerződéses átengedés, a bennszülöttek erkölcstelensége miatt kikényszerített tulajdonváltozás. Katolikus moralistáink elégtelennek ítélték ezeket a jogcímekeket s náluk két jogcím talált, mondhatni, általános elfogadásra. Az egyik az, hogy miután a mindenség javai az egész emberiség számára vannak rendelve, a fejlettebb vagy tehetségesebb népeknek joguk van az egész emberiség érdekében hasznosítani azokat a javakat, amelyek a műveltség kezdetleges fokán álló népek birtokában fekszenek el és külső beavatkozás nélkül nem gyümölcsöznenek. A másik jogcím az erre alkalmas és erre vállalkozó népeknek az a kulturális küldetése, hogy a primitív népeket magasabb életfelfogásra és a földi javak helyesebb használatára neveljék. Világos persze, hogy a két jogcím szervesen egymáshoz tartozik és párhuzamosan fut.

Mint mondtam, azok a moralisták, akik tárgyalták a kérdést, általában erre az álláspontra helyezkedtek. De nem mindegyik. A jezsuita Jakob *Overmann* teszi szövé tanulmányában, amely *A jog gyarmatokra* címmel a *Stimmen der Zeit* 1932. évi decemberi számában jelent meg, hogy *Tummers* maastrichti dogmatikus, aki pedig szintén jezsuita, a fenti jogcímeke egyikét sem tartja elfogadhatónak s ennek megfelelően el is utasít bármiféle gyarmatosítást. Különösen ellene fordul *Tummers* annak a nézetnek, mintha a gyarmatosítást igazolhatná az a szándék, hogy barbár vagy primitív népeket ilyen úton segítsenek hozzá a rendezett állami élethez s ilyen úton közvetítsék számukra a magasabb kultúra áldásait. *Overmann* vitába is száll rendtársával. Szerinte az emberiség története megmutatta, hogy primitív népek nincsenek abban a helyzetben, hogy a saját erejükből teremtsenek olyan állami szervezetet, amely megérdemli ezt a nevet, s magukat magasabb műveltségi szintre emeljék. „Csak az vonhatja tehát kétségbe a szóbanforgó jogcímet gyarmatok szerzésére és gyarmati uralomra, aki megengedhetőnek és helyesnek tartja, hogy ezek a népek megmaradjanak primitívségük állapotában” — jelenti ki *Overmann*. A gazdasági szükségesség jogcímének tagadásáért is megrója *Tummers*. „Mi — úgymond — a gyarmatok szerzését, azok igazgatását és hasznosítását, természetesen nagyrészt más módszerekkel, mint korábban történt, a föld összes kultúrnépei erkölcsi jogának és kötelességének tekintjük, és pedig nemcsak az egész világ és a népgazdaság, hanem az alacsonyabb és legalacsonyabb kultúrfokon álló népek érdekében is.”

Annak ellenére tehát, hogy a kérdés beható tudományos feldolgozásával nem találkozunk, bizvást megállapíthatjuk, hogy már az alapprobléma megítélésében is ellentétek mutatkoznak a katolikus moralisták között. Egyesek szerint s nyilván a többség szerint, vannak jogcímeke, amelyek erkölcsileg is

igazolják a gyarmatosítást, mások tagadják ezt. Az viszont magukból a jogcímekből is kitűnik, hogy a katolikus moralisták szerint a gyarmatosítás nemcsak jogokkal, hanem kötelességekkel is jár. Úgyannyira, hogy Albert Müller antwerpeni jezsuita professzor nézete szerint a gyarmatosításnak és a gyarmati népek alávetésének joga csakis a gyarmati uralom gyakorlásához kapcsolódó kötelességek teljesítésének arányában ismerhető el. Abban a dolgozatában, amelyet *A gyarmati területek birtoklásának jogáról* címmel a *Schönere Zukunft* 1935. augusztus 25-i számában adott közre, Müller határozottan kijelenti: „Gyarmatosítás csak abban a mértékben jogosult, amelyben a gyarmatosító hatalom sikeresen dolgozik az alávetett bennszülött népek felemelésén. Mi-helyt tehát egy gyarmati uralom azt a célt, amely egyedül igazolja léte-sítését vagy fennállását, nem tudja vagy nem akarja szolgálni, automatikusan el is veszíti összes jogait.”

Ésszerűen vetődik fel az a nagyon sarkalatos — s ma éppen a legidősze-rűbb — kérdés, hogy mi a helyzet akkor, ha a jogcímeiben kifejezett célok már megvalósultak, vagy a társadalmi és gazdasági fejlettség változott viszonyai között már másként is megvalósulhatnak, mint népeknek gyarmati sors-ban való tartása árán? Végére minden gyarmatosító hatalomnak számolnia kell azzal, hogy az alávetett népek előbb-utóbb elérik a kulturának azt a fo-kát, amelyen képesek már önmagukat kormányozni és nemzetközi kötelezett-ségeket vállalni.

Müller professzor, noha a gyarmati uralom jogszerűségének elbírálásában szigorúságot tanúsít, erről már ezeket írja: „Mi nem hisszük, hogy a gyarmati népek, érettségükre hivatkozva, joggal követelhetnék teljes függetlenségüket, kivéve, ha az uralmat gyakorló hatalom időleges megbízatásként gyakorolja uralmát, miként a népszövetségi mandátum esetében. Bizonyos, hogy a gyarmati kormányzat köteles alkalmazkodni az alávetett népek mindenkori állapotá-hoz. A bennszülötteknek, ha elegendő civilizációs fokra emelkedtek, joguk van messzemenő önállóságra, s kell, hogy részt vehessenek a saját érdekeik meg-tárgyalásában. Ebből azonban nem következik, hogy jogosultak lennének meg-szakítani minden kapcsolatot, amely az anyaországhoz fűzi őket. Az anyaor-szág és a gyarmat között valóságos kötelék épült ki, s nem egyedül az egyik fél egyoldalú akaratától függ, hogy szétépje ezt a köteléket, kárára a másik félnek, amelyet hosszú kultúrmunkájának jogos béréből fosztana meg ilyen-képpen. A szakítás csak akkor lenne jogosult, ha az anyaország makacsul vo-nakodnék megadni a gyarmatnak azt az önállóságot, amelyre az érettség foly-tán vitathatatlanul joga van.”

Donat tovább megy ennél. *Ethica specialis*ában szószerint ezeket mondja: „A valamely anyaállamtól alapított és eddig még saját függetlenségüket nél-külöző gyarmatoknak is megvan a joguk, hogy amikor saját állam alkotására önmagukban elégségesek, lassanként csökkentsék, sőt fel is oldják ezt a fűg-gést, eleget téve mindenesetre az anyaállam kártalanításának (*servata tamen indemnitate Status materni*). Hasonlítandók ugyanis azokhoz a gyermekekhez, akik, amíg nevelni kell őket, a szülőktől függenek, amint azonban nem szo-rulnak többé atyai gondozásra, önjogúakká válnak.”

Ezek tennék tehát a gyarmatosítás problémájának azt az elvi oldalát, amelyre vonatkozóan katolikus moralisták részéről megnyilatkozásokat hozha-tok fel. Vizsgáljuk meg azonban, hogy miként viszonyul az elmélet a valóság-hoz, s mennyiben érvényesültek a megismert jogcímeik.

.A valóság tükrében

A gyarmatosítás története bárkit meggyőzhet arról, hogy olyan erkölcsi megfontolásoknak, amelyenekre a katolikus moralisták által megfogalmazott jogcímeik utalnak, gyakorlatilag semmiféle szerepük sem volt. Ahogyan

Bertrand Russel — *Egy évszázad élettörténete* című munkájában — megállapítja, kezdetben a kalandvágý és az aranyszomj vezette a felfedezõket és a durva hajlamú embereket az Inkák birodalma és a Nagy Mogul udvara felé. késõbb pedig, amikor az ipari forradalom megszülte a modern imperializmust, gazdasági javak szerzése és a politikai hatalom növelése lett az egyedi cél.

Amikor a múlt század utolsó negyedében megindult a versengés Afrikáért. Lipót belga király volt az egyetlen, aki a civilizáció terjesztésének és az emberszeretet alkalmazásának szükségére hivatkozott, ám éppen az õ kongói uralma bizonyult a legbotrányosabbnak. Lipót az Afrika felosztása céljából összehívott 1884. évi berlini konferenciától kapta meg a felhatalmazást Kongó kormányzására. Attól kezdve — mint Russel írja — a Kongó egyes részeit közvetlenül a királynak termelték ki, más részeit pedig olyan társaságok részére, amelyekben a király fõrészvényes volt. „Az ‚Anvers Trust‘ befizetett tőkéje, amelynek fele az államé volt, 10.000 fontot tett és a tiszta jövedelem hat év alatt 370.000 fontra rügött. Egy másik társaság négy év alatt 731.630 font hasznót sajtolt ki 40.000 font befizetett tőke után. A részvények eredeti árfolyama — amely részvények fele a király birtokában volt — 250 frank volt, de 1906-ban már 16.000 frankra, vagyis 64-szeresére emelkedett. Nehezebb felfedezni, hogy mit jövedelmeztek a király magánbirtokaiként kezelt nagy területek, de *Cattier* professzor ezt a jövedelmet évi 300.000 fontra becsüli. Ezeket a hatalmas jövedelmeket igen egyszerű módszerekkel halmozták fel. A hatóságok minden falunak megparancsolták egy bizonyos mennyiségű gumi összegyűjtését és behozatalát — annyit, amennyit az emberek csak összegyűjthettek és behozhattak a saját fenntartásukra szükséges minden munka elhanyagolásával. Ha nem hozták be a kívánt mennyiséget, elhurcolták és tuszul tartották feleségeiket bekerített helyeken vagy az államhivatalnokok háremeiben. Ha ez a rendszer nem vált be, akkor bennszülött, gyakran kannibál csapatokat küldöttek megremítésükre a faluba, szükség esetén néhány embert meg is öltek. De, hogy a töltények pazarlását megakadályozzák, meg volt nekik parancsolva, hogy minden elhasznált töltényért egy jobbkezet kell hozniok. Ha célt tévesztettek, vagy vadállatokra használták el a töltényeket, akkor élő emberek kezét vágták le, hogy a szükséges számot felmutathassák. Sir H. H. *Johnston* becslése szerint, amelyet minden pártatlan forrás megerõsít, az eredmény az volt, hogy 15 év alatt a bennszülött lakosság száma 20 millióról alig 9 millióra csökkent... Végtelen nagy fáradtsággal igyekeztek eltitkolni azt a nagyméretű, rendszeres gyilkolást, amellyel a királyi kapitalista jövedelmeit szerezte. Akik leleplezésével fenyegetõztek, azokat vagy megfizették vagy titokzatosan eltüntették.” S idézi Russel egy *Joseph Clark* nevű baptista misszionárius levelét: „Ez a gumikereskedelem vérbe van áztatva. Ha a bennszülöttek fellázadnának és a felsõ Kongó mellett minden fehér embert az örökkévalóságba üznének, még mindig félelmesen sok maradna javukra a mérlegen.”

Német Délnyugat-Afrikában a németek megfosztották a hererõket, ezt az életerõs, harcias fajt, földjeiktõl és szarvasmarháiktól. Az éhenhalás vagy a félrabszolgaság alternatívája elé állítva, fellázadtak. Sir H. H. *Johnston* 1913-ban ezzel fejezte be idevágó beszámolóját: „Úgy mondják, hogy csak 20.900 hererõ él már Damarában. Nagy kár lenne, ha a bantu négeknek ez az intelligens, erõs faja eltűnnék a földrõl!... A hosszú háború a németeknek 5.009-nél több katona és telepes életébe és 15 millió font költségbe került. Úgy, hogy jóval olcsóbb lett volna a gyarmat történetének kezdetén a bennszülötteket kielégíteni. A terület több mint fele maradt volna még akkor is a fehér ember rendelkezésére.”

Nehogy, elfogultsággal vádoljuk Bertrand Russelt, ezt a nagy gondolkodót és humanistát. Kitér õ könyvében a saját hazája gyarmatosításaira is, ame-

lyek ugyancsak bővelkedtek hasonló mozzanatokiban. Összefoglaló ítélete ezekről: „Ettől az évtől (1886) kezdve a század végéig a birodalomért való szenvedély állandóan nőtt s némelykor bűnös, gyakran neveléses és mindig utálatos alakot öltött.” A gyarmatosítók általános elvének mondja Russel: „Sőtét Afrika ilyen ‚civilizálásáért’ mindig meg kell fosztani a lakosságot földjétől, szarvasmarhájától és az élelmezés más hagyományos forrásaitól, hogy ezáltal kényszerülve legyenek a fehér ember számára dolgozni.” A matabelek, akiket az angolok kényszermunkára fogtak, ezt mondták egy misszionáriusnak: „Hazánk elveszett, marhánk elveszett, népünk szétszóródott, nincs miért élnünk, feleségeink elhagynak bennünket; s a fehér ember azt tehet velünk, amit akar; a fehér ember rabszolgái vagyunk és semmilyen jogaink vagy törvényeink nincsenek.” S Russel epésen hozzáfűzi: „Vigasztaló tudat, hogy mindez a szenvedés egy nagy és jötevő célt szolgált: sárga fémdaraboknak az áthelyezését bizonyos földalatti helyekről más földalatti helyekre: a nagybankok pincéibe.”

S nem ment ez másként a többi kontinensen sem. Sir Alan Burns *Brit Nyugat-India története* című könyvét ismerteti a *Time and Tide* 1954. szeptember 18-i számában John Connell s ő állapítja meg: „Nagyobb részben viharos és vértől szennyes történet ez. Kíméletlen kizsákmányolása földnek és népek, öldöklések halmaza, rabszolgaság, kicsapongás, erőszak a felfedezések idejétől kezdve századokon át.” S az ilyen háttér ismeretében eléggé fenntartással fogadhatjuk Joseph Chamberlain brit gyarmatügyi miniszter szavait, amelyekkel 1896-ban az alsóházi ellenzék bírálataát utasította vissza. „A Gondviselés — úgy mond —, amely útjainkat alakítja, nagy, uralkodó hatalommá szándékozott bennünket tenni, melynek hódítania kell, igenis, hódítania, de csak azért, hogy civilizálja, megszervezze és kifejlessze a világ számtalan fáját, elsősorban az ő javukra, de kétségkívül épp úgy a miénkre is.”

Mindezek már akkoriban annyira közismert dolgok voltak, hogy erkölcsi érvekkel ugyancsak nehéz lett volna igazolni a gyarmatosítás konkrét megnyilatkozásait. Ha eltekintünk az elvi általánosságoktól, tudtommal nem is próbálkoztak meg senki ilyesmivel. Csak amikor az első világháború után a háborús bűnösség komplexusába a német gyarmatok sorsa is belekerült, dobtá felszínre a gyarmati kérdés erkölcsi vonatkozásait az a harc, amelyet német részről a versaillesi békeszerződés revíziójáért indítottak. Antant-oldalról ugyanis tagadták, hogy csak úgy egyszerűen, a győztest illető zsákmányként ragadták magukhoz az Európán kívüli német birtokokat, s megpróbálták erkölcsi érvekre is hivatkozni. Főleg azt hangoztatták, hogy Németország vagy nem tudott, vagy nem akart megfelelni azoknak a kötelelességeinek, amelyek a gyarmatosított népek irányában terhelték. Német részről a cáfolat legkönnyebb formájának az „e contrario” bizonyítás mutatkozott, vagyis annak igazolása, hogy a többi állam gyarmatosító módszerei sem állják ki az erkölcsi bírálatot. Érdekes példa erre Leopold Sprengernek a *Schönere Zukunft* 1933. április 9-i számában közzétett cikke, amelyben azt bizonyítja, hogy mily kevésbé befolyásolták erkölcsi megfontolások Anglia és Franciaország ténykedéseit.

Az angol kormány — egy eset a sok közül — 1929-ben törvényben biztosította a keletafrikai Kenya koronagyarmat bennszülött lakosságát, hogy az európaiaktól addig be nem telepített területeket örök rezervátumként tartják fenn számára. Kenyában akkor mintegy 15.000 fehér ember élt, főleg a magasabban fekvő tájakon. A rezervátum bárminő megsértését — jelentette ki a törvény — az angol korona flagrns szerződésszegésnek fogja tekinteni s aszerint száll is szembe vele. Egy szép napon azonban a gyarmatigazgatás mégis megengedte, hogy európai aranykutatók megjelöljék „igényeiket” az „örök rezervátumban”, sőt segítséget nyújtott ahhoz, hogy a bennszülötteket szükség esetén erőszakkal is kitelepítsék az igényelt területekről. A kormányzó rendelete közölte a bennszülöttekkel, hogy a kitelepítés nem végleges, mert csak

addig kell földjeiktől megválniok, amíg az aranybányák kutatása tart. Amikor az ügy szóba került az angol parlamentben, lord *Passfield* gyarmatügyi miniszter „gazdasági szükségességgel” okolta meg a szerződészégést. Canterbury érseke viszont megállapította a *Times*ban, hogy olyan súlyos jogsértés történt, amelyet erkölcsileg semmi módon sem lehet igazolni.

Ismerteti Sprenger a jezsuita J. A. *Otto* cikkét is, amely a *Die katholischen Missionen* című folyóirat 1933. februári számában jelent meg. A cikk Francia-Hátsóindia viszonyairól szól azoknak az adatoknak alapján, amelyeket *Otto* egy *Louis Roubaud* nevű francia utazótól kapott. Roubaud hosszabb időt töltött ezen a területen s módja volt közvetlenül betekinteni az akkor már megindult felkelések hátterébe. „Roubaud — olvassuk a cikkben — hihetetlen brutalitásokról számol be, amelyeknek bennszülett munkások és kulik az áldozatai. A bánásmód a kulikkal általában embertelen, amit a nagy halandóság egymagában is bizonyít. Mellette az a tény is, hogy egyes ültetvényeken havonként 8—10 öngyilkosság fordul elő. Hivatalos adatok szerint a „Société des Terres rouges” 659 munkása közül 11 hónap alatt 123 halt meg és 242 került kórházba. A „Société des Cultures tropicales” birtokain 1924-ben minden ezer munkásból 494 halt meg. Ugyanígy 50%-a pusztult el 1927-ben a tonkingi gumiültetvények 40.000 munkásának. Utóbbi évben egy kulikat toborzó tonkingi cég 8 millió frank nyereséggel zárta mérlegét. S azoknak a kuliknak, akiket Indokínában foglalkoztattak, még mindig szerencsésebb a helyzetük, mint azoknak, akiket innen más francia gyarmatokra szállítanak. Elképzelhetetlenül rossz a sorsuk a csendesóceáni foszfátszigeteken. Az odavívó hajókon minden egészségügyi rendszabály mellőzésével mint az állatokat zsúfolják össze őket. Felügyelőik embertelensége még az indokínai lehetőségeket is messze túlszárnyalja. Férjet, feleséget, gyermekeket, akik együttesen szegődtek el, gyakran könyörtelenül szétválasztanak egymástól anélkül, hogy ezek tudhatnák, melyikük merre tartózkodik. Legjobb eset még, ha a szerződés lejártával öt év után újból összetalálkoznak, többnyire azonban soha nem látják viszont egymást. A vállalkozók a szállítmányoknál minden tíz férfihez egy nőt adnak, aki a felvételi listán munkásként szerepel, valójában azonban prostitúcióra kényszerítik. Tiltakozása teljesen hiába való, mert ilyen beosztása annak a megállapodásnak alapján történik, amelyet a vállalkozó előzetesen a gyarmati kormányzattal kötött. A helyszínen az életfeltételek még nyomorúságosabbak mint Indokínában. Szörnyű betegségek irtják a rosszul táplált kulikat. Ha a nők nem engednek a felügyelők vágyainak, ezek a férjükön és gyermekeiken töltik ki bosszúikat. Amikor egy asszonyt a férje és gyermekei szeme láttára megerősszakoltak s emiatt zendülés támadt, az örök vaktában sortűzet adtak a kulikra, a sebesülteket lemészárolták, a többit évekre börtönbe zárták. A halandóság így messze meghaladja az évi 50%-ot. Akiket a szerződés lejártá után visszaszállítanak hazájukba, ember-roncsok kicsinyke csoportja. A vállalkozó minden tőle telót megtesz, hogy a végsőket kisajtolja a kulikból. Maga a rab-szolga-kereskedelem is óriási nyereségekkel jár. S még többet keresnek azok a társaságok, amelyek a kulikat dolgoztatják. A „Société des Phosphates de l’Océanie” 1926-ban 6 millió, 1927-ben már 12 millió frank tiszta nyereséget könyvelt el.”

Sprenger hozzáfűzi: „Drasztikus világossággal mutatja ez a kis szemelvény, mily kevésbé jogosult erkölcsileg Franciaország és Anglia, hogy elvitassa Németországtól a gyarmatosító képességet. Nincsenek hiteles tények, amelyek bizonyítanák, hogy a német gyarmati közigazgatás olyan időkben, amikor még nem volt Nemzetek Szövetsége és mandátum-rendszer, kevésbé humánusan és kevésbé igazságosan kezelte volna, illetve kevésbé védte volna a bennszületteket a kizsákmányoló vállalkozásoktól, mint ahogy ez a népszövetségi mandátum jegyében Anglia és Franciaország részéről történik.”

Tanulságos viták

Nyilvánvaló, hogy a tények, amelyek közül csak néhány jellemzőt emeltem ki, hatásosan megcáfolják azt, mintha a gyarmatosítás úgy, amint a nagyhatalmak végezték, bármiféle erkölcsi jogcímre támaszkodhatnék. Nem beszélhetünk arról, hogy ezek a hatalmak „kulturális küldetnek” fogták volna fel gyarmatosító tevékenységüket, azzal a céllal, hogy „magasabb életfelfogásra és a földi javak helyesebb használatára” neveljék az elávetett népeket. S arról sem beszélhetünk, hogy az „egész emberiség” érdekében kívánták volna hasznosítani az ott található és egyébként kihasználatlanul maradó javakat. Minden ilyen feltételezést megdönt az a mohóság, amellyel az imperializmus korában a gyarmatosító hatalmak egymás kezéből és egymás orra elől szedték el a gazdagodást ígérő területeket. *Hobson* számítása szerint 1884-től 1900-ig Anglia 3.7 millió négyzetmérföld területet szerzett 57 millió lakossal, Franciaország 3.6 millió négyzetmérföldet 36.5 millió, Németország 1 millió négyzetmérföldet 16.7 millió, Belgium 900.000 négyzetmérföldet 30 millió lakossal. S megdönti természetesen az esetleg jóhiszemű feltételezéseket az a szédületesen növekvő különbség is, amely az őslakosság és a beköltözött vagy odaküldött idegen telepesek, vállalkozók és tisztviselők életszínvona között alakult ki a gyarmatokon, holott az erkölcsi követelmény az lett volna, hogy elsősorban az őslakosság nyerjen arányos segítséget a gyarmati javak állítólag egyetemes érdekű feltárából és értékesítéséből. A valóságot *Russel* ekként tömöríti: „A színes fajokat, különösen Afrikában, sokkal könyörtelenebb eszközökkel tudták kihasználni, mint amilyeneket politikailag — a legvégsőkig menőleg is — fehér fajjal lakott országokban alkalmazni lehetett.”

Sprenger azonban, akinek cikkével hosszabban foglalkoztam, mindezek ellenére csupán arra a következtetésre jutott, hogy az angolok és a franciák eléggé áthágták az erkölcsi elveket, semhogy erkölcsi jogcímet formálhassanak a német gyarmatok elragadására. Figyelemreméltó viszont, hogy azt, mintha a németek különben jártak volna el, maga sem állítja. Ugyanakkor ő is, meg a többi katolikus cikkíró vagy hozzászóló is, akik belebocsátkoztak a vitába, tartózkodtak attól, hogy kitérjenek a probléma lényegére, amelyet abban kell látnunk, hogy éppen a jogcímet katolikus elméletből kiindulva igazolhatjuk-e erkölcsileg az imperializmus korának gyarmatosításait, tehát éppen azokat a gyarmatosításokat, amelyeknek felszámolásáért ma már az emberi haladás összes erői küzdenek. Pedig ha egyik hatalom sem tett eleget a gyarmatosítással együttjáró köteleltségeinek, akkor mindegyiküknek gyarmati uralmát jogséért uralomnak kell minősítenünk. Jogok ugyanis csak a velük járó köteleltségek teljesítésének mértéke szerint állanak fenn. Ahhoz, hogy bármely hatalom részéről erkölcsileg is igazoltnak tekinthessük gyarmati területek birtoklását, bizonyítanunk kellene, hogy a szóbanforgó hatalom hűségesen megfelel a gyarmatosításból folyó köteleltségeinek.

Saját hazájáról nyilván így is vélekedik a belga *Albert Müller*, amikor már előbb is idézett cikkében a német gyarmatok elvételének jogossága mellett érvel. „Gyarmatok — úgymond — veszendőbe is mehetnek: például visszafoglalások következtében, amikor a gyarmatosító hatalom képtelen köteleltségeit teljesíteni, de lemondás folytán is, olyan háború eredményeként, amelyet az illető hatalom igazságtalanul idézett elő. Ilyenkor egy másik hatalom, amely lehetségesebb vagy jobb akaratú, a helyébe ültet anélkül, hogy igazságtalanságot követne el.” Álláspontja megokolására felhossa, hogy egy igazságtalanul támadónak rákényszerítését a gyarmati területről való lemondásra ugyanúgy kell elbírálni, mint amikor a jó ügyet képviselő győző a levert támadótól saját országa egyes területeinek átengedését követeli. Utóbbi — mint *Müller* kifejti — követelni lehet jóvátétel, kártalanítás, kezesség és biztonság címén.

Magától értetődik azonban — teszi hozzá Müller —, hogy az az állam, amely gyarmati területet annektál, köteles magára venni a bennszülött lakosság irányában mindazokat a kötelezettségeket, amelyek a lelépő felet terhelték. Feltűnő mindenesetre, hogy ettől az elméleti jellegű korlátozástól eltekintve az őslakosság mintha nem is léteznék Müller szemében. Noha ezeket a bennszülötteket is kétségtelenül megilletik az alapvető emberi jogok, az őslakosság szerepe így csupán annyi lenne, hogy cseretárgyul szolgálhat a hatalmi vetélkedésben.

Nem kevésbé figyelemreméltóak azonban azok az észrevételek is, amelyeket a német ügy védelmében a lap főszerkesztője, Joseph Eberle fűz hozzá az előbbi fejtegetésekhez. „Azt az elvet — írja —, hogy gyarmatai elvételeivel lehet büntetni egy igazságtalan háborút indító, de alulmaradt államot, annál nehezebb alkalmazni, minél bonyolultabb a bűnösség kérdése. Ki tud ebben igazságosan dönteni? De még ha igazolni is lehet a bűnösséget, akkor sem formálható jog ebből arra, hogy elvonják egy néptől a természetes életteret, mert mindig különbséget kell tenni egy háborúskodó kormány és a többnyire békés államnép között. S itt lép elénk a döntő mozzanat. A kereszténység nemcsak a nemzeti gazdaság körében kívánja meg a lehető egyenletes jószágeloszlást, de ugyanígy megkívánja az egész föld javait illetően a világgazdaságban is, és eszménynek tekinti, hogy az egyes államok és népek lehető igazságosan osztozzanak e javak igazgatásában, már amennyiben megvannak képességeik a gyarmatosításra.” Majd ezeket írja Eberle: „Természetellenesnek és ezért kereszténytelennek kell éreznünk, hogy a föld gyarmati területeit főleg az angolszászok, a franciák és a portugálok tartják a kezükben, míg egy olyan kulturnép, mint a német, jöllehet élettere hallatlanul szűkös, ki van zárva ezekről a területekről.”

Abban nyilván igazat adhatunk Eberlének, hogy a gyarmatosításban előjáró európai hatalmak a saját országaik lélekszámához viszonyítva óriási területeket harácsoltak össze idegen földrészekben. Területeket, amelyeknek nagysága már eleve újtár állta, hogy — amennyiben egyáltalán gondoltak volna erre — megfelelhessenek azoknak az erkölcsi kötelezettségeknek, amelyeket a katolikus moralisták a gyarmatosításhoz fűztek. Ha az anyaország szétküldte volna minden polgárát, még az ujszülött csecsemőket is, akkor is csak 3 angol, 3 holland vagy 7 belga jutott volna egy négyzetkilométer gyarmati területre. A sarkalatos kérdésben azonban Eberle sem különbözik Müllertől: neki sem jelent problémát a gyarmati népek helyzete, az őslakosok érzései és vágyai, ő sem kívánja felszabadítani a gyarmatokat, csupán új elosztásukat követeli.

Tekintélyes katolikus gondolkodóknál is tapasztaljuk tehát, hogy a keresztény erkölcsi elvek ismerete sem közömbösítette náluk az imperializmus szellemét. S annál sajnálatosabb ez, mert a világosan látók nagyon is tisztában voltak azzal, hogy a gyarmati népek szükségszerűen, társadalmi törvényszerűségből folyóan egymásután fel fognak kelni az elnyomó és kizsákmányoló idegen uralom ellen. Eberle fel is figyelt erre, az a következtetés azonban, amelyet levont belőle, ha talán nem is állt szándékában, látszólag még teljesebben az akkori imperializmus vonalában feküdt. „Ideje, hogy megteremtjük a fehér népek szolidaritását — olvassuk cikkében. A színesek feikelése a fehér hegemonia ellen nem a Nyugat valamely meghatározott népe, hanem valamennyiük ellen együttesen irányul. Ha tehát a Nyugat meg akarja tartani rangbeli elsőségét, kell, hogy erőit lehető egyenletesen, főleg pedig célszerűen ossza be a gyarmati területekre, ami csak úgy valósulhat meg, ha a gyarmatbirtokok elhatárolásánál az egyes népek mindenkor teljesítő képességét is számításba veszik.”

Sprenger legalább, amikor síkra száll a német gyarmatok visszaadása vagy Németországnak valami módon gyarmati területekben való részletetése mel-

lett, morális természetű érveket is felhoz. „Németország jogigénye — úgy-mond — egyrészt gazdasági életterülete kiterjesztésére támaszkodik, másrészt azonban arra a körülményre is, hogy az Európán kívüli népek nagy része elismerten nem képes még helyesen és gyümölcsözően gyakorolni a politikai és gazdasági önrendelkezés jogát s így azután az európai kultúrnépek nevelésére és vezetésére — tehát a német népére is — rászorul.” Ebben az állásfoglalásban valamelyest bennerejlik annak a keresztény erkölcsi tételnek elismerése is, hogy a „nevelés” befejeztével, vagyis amikor az őslakosság immáron „helyesen és gyümölcsözően” tudná gyakorolni az önrendelkezési jogát, a gyarmati uralom erkölcsi indokolhatósága is véget ér.

Kifejezetten ezt a helyes álláspontot képviseli, mint már idéztem, *Donat*, ő is él azonban egy megszorítással, azzal nevezetesen, hogy a gyarmati őslakosság a szabadságának visszaadása ellenében nyújtson kártalanítást az elszakadó anyaállamnak. S nem gondolom, hogy a keresztény morál alapján állva ezt a kikötést *elvileg* is el kellene utasítanunk. Elképzelhető, hogy akad gyarmatosító hatalom, amely komolyan veszi az erkölcsileg igazolható jogcímeket s a reá, mint haladottabb népre háruló küldetésnek tekinti valamely elmaradott nép kulturális felemelését. Az is képzelhető, hogy ebből olyan gazdasági és technikai befektetéseket eszközöl, amelyek nemcsak a saját, hanem az őslakosság érdekeit is szolgálják. Ebben az esetben nyilván nem kifogásolhatjuk, ha a gyarmatosító hatalom, amely teljesítette kulturális misszióját és immár kész szabadjára engedni az őslakosságot, a hozott áldozatokért valami formában — az ott maradó beruházások pénzbeli megváltása, bizonyos ideig még szorosabb gazdasági kapcsolat, az általánosanál kedvezőbb kereskedelmi szerződések — kártalanítást igényel. Gyakorlatban azonban aligha beszélhetünk ilyesmiről.

Nem azt vitatom ezzel, hogy a gyarmatosító hatalmak ne utalhatnának mind gazdasági, mind egészségügyi és kulturális téren maradandó és értékes alkotásokra is. Arra azonban nem tudok példát a gyarmatosítások történetéből, hogy bármelyik gyarmatosító hatalom valóban áldozatokat hozott volna, vagyis értékben többet adott volna az őslakosságnak, mint amennyit termékekben és munkateljesítményben elszállított tőle. A „kulturális misszió”, amelyre manapság oly szívesen hivatkoznak, ha nem is az ő akaratukból, de a történések belső logikája folytán valóban érvényesült, ami azonban meghúzódtott mögötte, mégis csak az egyoldalú nyereséget célzó üzlet volt, amelynek lehető legnagyobb sikere okából kíméletlen, csaknem mindig embertelen erőszakot alkalmaztak. Ezt állapítják meg a kérdés tanulmányozói, ezt bizonyítják a statisztikai kimutatások. Ekként vélekednek annak a különszámának írói is, amelyet a *Dokumente* 1953-ban Afrika és Európa címmel bocsátott közzé. Ez a színvonalas katolikus folyóirat tudvalevően Kölnben jelenik meg és kifejezetten a nemzetközi együttműködést kívánja szolgálni. „A gazdasági vállalatok nyereségei — rögzíti meg ebben Basil *Davidson* — mind kimennek arról a területről, vagy olyan kormányzat trezóriáit töltögetik, amelyekre az afrikaiaknak semmi befolyásuk sincsen.” A valóság az, hogy nem nevezhetünk meg gyarmati népet, amely már felszabadulása előtt bőségesen meg ne fizette volna mind a gazdasági befektetések, mind a „kulturális nevelés” költségeit.

Végeredményben azonban a katolikus moralisták közül is kevesen jutottak el a már említett *Tummers* felismeréséhez, aki tagadásba vette — mint elvonatkozásokat a valóságtól — az összes jogcímeiket és elítélt bármiféle gyarmatosítást. Megelégedéssel emele ki, hogy e kevesek közé tartozik a nagytekintélyű Johannes *Messner* bécsi professzor is, aki *A természetjog* címmel 1950-ben kiadott standard-művében ezeket írja: „Senki sem állíthatja, hogy a gyarmatok a bennszülöttek érdekében, humanitárius célból létesültek és tartatnak fenn. Hiába hangoztatják ezt az elvet. Amit el akarnak érni vele,

csak a jó lelkiismeret... A gyarmatok története a gyarmati népeket megillető természetes jogok — köztük önkormányzat a képességeik szerint — semmibe vételének története. Amikor az európai nemzetek 1878-tól 1914-ig felosztották az afrikai kontinens nagyobb részét, senki sem találta szükségesnek az ottani népek megkérdezését. Sőt nagy területeken kényszermunkát, újkori rabszolgaságot vezettek be... A gyarmati népek életszínvonalá mélyen az emberi méltóság kívánta mérték alá süllyedt... El kell ismerni jogukat, hogy felszabadulásukért a népek közösségéhez forduljanak. Az ő érdekük erkölcsileg megelőzi a gyarmatosítók érdekeit, az ő jogaik korlátozzák az utóbbiak jogait. Hiszen ahhoz, hogy meglegyen a világ nyersanyagellátása, nem szükségesek gyarmatok. Biztosítható ez kereskedelmi szerződések útján is."

A másik oldalról nézve

Údvös lesz ezekután, ha megismerjük és fontolóra vesszük annak a mai keresztény értelmiségnek felfogását és ítéletét is, amely magukból a gyarmati népekből nőtt ki. Két nagy tanulmány tájékoztathat erről. Mindkettőt Alioune Diop írta s egyiket 1958. októberi, másikat 1959. áprilisi számában közölte a már jellemzett *Dokumente*. Diopról annyit, hogy 1910-ben született a senegali Saint-Louis városában. Középiszkoláit Dakarban, az egyetemet Párizsban végezte. A második világháború után 1946-tól 1948-ig Senegal képviselője volt a francia szenátusban. Ő rendezte meg 1956. szeptemberében a néger írók és művészek első kongresszusát Párizsban, majd 1959. márciusában a második kongresszust Rómában.

Annak a sorsnak megvilágítására, amelyet a gyarmatosítás hozott az ő népének, Diop egy régi, még a múlt században keletkezett szólást idéz:

*„Amikor ti, fehérek jöttetek,
tiétek volt a Biblia
s miénk a föld.
Most birjuk a Bibliát
s tiétek a föld.”*

Ebbe az állapotba ma már egyetlen gyarmati nép sem törődhetik bele — jelenti ki Diop. Elnyomhatatlan és leverhetetlen erőként szántja végig a gyarmatokat a nacionalizmus. „S kell is, hogy minden gyarmati nép nacionalista legyen, mert enélkül jövőjét temetné el. A nacionalizmus nem szeszély nálunk: a történeti szenvedések és tapasztalások parancsa ez” — állapítja meg Diop. A politikai felszabadulás azonban csak az első állomás, amelyre a gyarmati népek töreksznek. Nyomon kell követnie a gazdasági és kulturális felszabadulásnak is.

A gazdasági önállósulás szükségessége annyira nyilvánvaló, hogy kár lenne rá szót is vesztegetni. Annál behatóbban foglalkozik Diop a saját kultura kérdésével, amely bennünket is elsősorban érdekel. A területek meghódítása után — fejt ki Diop — a kultura volt az a fegyver, amellyel az európai gyarmatosítók a katonaság munkáját folytatták. A nyugati kultura nem egyszerűen cementje, de aktív hordozója lett a gyarmatosításnak. Az a tudomány, technika és filozófia ugyanis, amelyet a Nyugat képviselt, szorosan összefonódott az európai érdekekkel s útját állta annak, hogy a bennszülött népek a saját ősi kulturájukat fejlesszék tovább és idomítsák hozzá a modern élet követelményeihez. A gyarmatosítás béklyókat és bilincseket vert a leigázott népek teremtő erejére.

„Közben a nyugati ember csak nőtt — írja Diop. — Nagysága egyre fokozódott. Hangja messze szárnyalt, áthatotta a földi térségeket, elnyomta a többiek, a mások tudatát, s a Nyugat egyetemességnek tüntette fel ezt a fensőbbiségét. Holott egyetemes az, ami az egész emberiség tulajdona. Az egyete-

mes azt fejezi ki, ami a legjobb az emberben. Már pedig hogyan ragadhatnók meg ezt, ha elsiklik tekintetünk az emberiség nagyobbik hányadának élményei és fájdalmas tapasztalásai fölött, ha félünk ettől a nagyobbik résztől vagy megvetjük azt? Hogyan ismerhetnők meg a tapasztalásokat s az általunk kiváltott meglátásokat, ha az emberiség többségének hangja nem szólhat meg vagy nem nyer meghallgatást, ha a nyugati kultúra élettére mások némaságán vagy elnémitásán nyugszik? A Nyugat a mi tehetetlenségünkre rakta rá kulturáját, etikáját és logikáját, gazdaságát és politikáját. Ezért vette bele öntelten morálkódexébe a 'sárga veszedelem', az 'izlám veszedelem', a 'fekete barbárság' fogalmait — a négert még arra sem érdemesítve, hogy 'veszedelemnek' tekintse. Évszázadokon át, amíg a Nyugat a hatalmat szilárdan tartotta és a hatalom kultuszának hódolt, nem vette észre sem művészetünket, sem vallásainkat, sem politikai nézeteinket, sem nem vette figyelembe főleg — emberi büszkeségünket."

Diop hívó katolikusnak vallja magát. Annál inkább megrázhatnak és új irányba terelhetnek azok a fejtegetései, amelyekben a gyarmatosítás vallási vonatkozásait vizsgálja. A Nyugatnak — úgymond — meglett volna az a „féllelmetes, időleges feladata”, hogy átadja a színes népeknek a kereszténységet. A fehérek kapták a küldetést, hogy messzire vigyék az alázat és a szeretet üzenetét, ők azonban „végbevitték azt a megdöbbenő színjátékot, hogy hatalmuk és faji fölényük eszközeit alakítsák ki az evangéliumból”. „A történelem fog itélni fölöttük — írja Diop —, dacára az alázat, értelem és felebaráti szeretet ama mérhetetlen gazdagságának, amellyel megajándékozták az egyház életét. Ők az okai annak, hogy kezükben — világosan: a fehérek és nem magánuk az egyháznak kezében — a felebaráti szeretetnek, az értelemnek és az alázatnak mindezek a kincsei a Nyugaton kívül viszonylag hatástalanok maradtak. Mert hogyan is lehetne összeegyeztetni ezeket a magas eszményeket a színes népeken elkövetett szörnyű bűntényekkel, amelyekért a Nyugatot együttesen terheli a felelősség?”

Egyházi megszról sokan bizonyára jóhiszeműen tételezték fel, hogy a gyarmatosítás megkönnyíti majd a krisztusi tanok terjedését. Moralistáink talán emiatt is hunyták be szemüket a kirívó, nem egyszer égbekiáltó igazságtalanságok fölött. A következmények azonban ezúttal is igazolták azt az igazságot, hogy még olyan nemes célt sem szolgálhatunk nemtelen eszközökkel. Az a kereszténység, amelyet a gyarmatosítás segítségével kényszerítettek rá a színes népekre, ma is idegen import előttük — figyeimeztet Diop. Nem találják meg benne sem a filozófiájukat, sem a világ nekik otthonos szemléletét, sem történetüket, sem művészetüket. „Krisztus vallásának ez az idegensége — mutat rá Diop — nem gátolja persze, hogy 'megtérésekre' kerüljön sor. A külső látszatot azonban nem szabad összetévesztenünk a mély valósággal. Ha tanulmányozzuk például a katolikus közösségeket Afrikában, hamar rájövünk, hogy e közösségek szociológiai struktúrái igen törékenyek s gyakran csak azért tartják magukat, mert ott áll még a fehér ember a maga egész tekintélyével, amelyet hatalma és a gyarmati rendszer alapoz meg. Ezek a többségükben még mindig írástudatlan bennszülöttek inkább csak elviselik a katolikus életformákat, de nem értik meg és nem is veszik át. A katolikus külsőségek mellett és alatt a hívek lelkében titkon tovább élnek azok a hagyományok és vallási elképzelések, amelyek az ún. animizmus körébe tartoznak. Amit a bennszülöttek megértenek és amit tehetetlenül magukra vesznek — két dolog.”

Diop is elismeri, hogy a keresztény, jelesen a katolikus hittérítők az emberszeretet és önfeláldozás ragyogó, felemelő példáit nyújtották. Azokat az egyházi személyeket, akik az evangéliumi szellem teljes átélésével iskolázták és gyógyították a bennszülötteket, akik még a társadalomból kizárt leprások közé is elmentek a segítség készségével és a vigasztalás ígéivel, mint egyéneket

semmi gáncs sem érheti. „Igazság marad azonban — állítja Diop —, hogy a hittérítők kollaboráltak a gyarmatosítókkal, akár úgy, hogy letelepedésük okából igénybe vették a gyarmatosító hatalmat, akár úgy, hogy nemzetük gazdasági-politikai tekintélyét az őslakosság rovására maguk is növelték, akár úgy, hogy ténylegesen közreműködtek a honi kultúra lerombolásában. Pedig a bennszülöttek éppen a segítséget várták tőlük, hogy megbirkózhassanak az európai befolyás túl gyors terjedése nyomán előállott gyökérvesztésükkel és bizonytalanságukkal. Am csolódniuk kellett.” Ez a magyarázata annak — legalább is Diop szerint —, hogy a kereszténység hivatott hirdetői nem találhatták meg, többnyire azonban nem is keresték a dialógus nyelvét a színes emberekkel. Nem volt mód így termékeny eszmecsere s maradt az egyoldalú monológ, amelynek eredményeként Krisztushoz, aki minden emberért halt meg, a „fehér Isten” képzete tapadt. Emiatt azután a missziós munka, ha szándékolt méreteit nézzük, meglehetősen zátonyra is futott.

Ha figyelembe vesszük az Izlám gyors és nagyarányú térfoglalását Afrikában, amiről már én is többször írtam rovatomban, aligha cáfolhatjuk Diopnak azt az állítását, hogy a keresztény missziók komoly válságba jutottak. S nemcsak Afrikában. Bombay érseke, Thomas Roberts hívta fel a figyelmet az *Osservatore Romano* 1954. június 12-i számában, hogy Ázsiában is válságról beszélhetünk: egy katolikus vallásfelvételre három mohamedán esik. Náluk — írja Roberts — „a keresztényeket vádolják az atombombáért és más gonoszságokért”. Diop mindenesetre azon a nézeten van, hogy a válság tulajdonképpen oka a „tragikus ellentét” az egyház egyetemes küldetése és az ennek munkálásában megnyilvánuló, nem a lényegéhez tartozó nyugati vonásai között. „A színesek túlnyomó zöme — úgymond — nem annyira az egyháznak szegül ellene, mint azoknak a kulturális formáknak, amelyeket Európa a kereszténységre rákényszerített.” Majd hozzáfűzi: „A mi népeink arra töreksznek, hogy szabadságuk birtokában áthidalják a technikai és szociológiai szakadékat, amely a modern világtól elválasztja őket, a keresztény üzenetet pedig a saját, immár felszabadult géniuszuk nyelvén akarják fogadni.”

Úgy hiszem, teljesen világos feltétel és követelmény ez. Sajnos, az a vita, amelyet Diop kénytelen volt folytatni P. Gheddóval, azt mutatja, hogy e felismerés érdekében van még elég tennivaló. Gheddó *A színes népek felébredése* címmel francia nyelven megjelent könyvében ekként foglalja össze nézetét: „Minél tovább haladnak előre a pogány népek az ipari civilizációban, annál nehezebb lesz őket a keresztény eszmékhez és valláshoz téríteni, és pedig két nagyon egyszerű okból. Először is azok a népek, amelyeknek materiális fejlődése kivonta magát a kereszténység befolyása alól, gyakran közömbösebb a szellemi kérdések iránt; az anyagi jólét, a technika elidegeníti őket a szellemi világtól. Elmaradt népek viszont, amelyek a technikával egyidejűen kapják a kereszténységet, meglehetősen könnyen térnek meg, minthogy Krisztus vallásában feleletet találnak legmélyebb lelki szükségleteikre. Másodszor: az afrikai-ázsiai nemzetek anyagi és technikai haladása az autarkia nacionalista érzésének erősödésére vezet, aminek következménye, hogy a bennszülött civilizáció összes elemei — beleértve a vallási elemeket — növekednek értékben, s visszautasításba ütközik minden, ami idegen behozatal.” Gheddó két példát hoz fel erre: „A XVI. század Japánja nagy reményekkel töltötte el az egyházat; 50 évi térítő buzgóság után közel 2 millió katolikust számláltak ott. A modern Japánban viszont rendkívül nehéz megtéréseket érni el; 100 évi apostolkodás után és sokkal jelentősebb eszközök bevetése árán, mint a XVI. században, alig 200.000 katolikust jegyezhetünk fel. Ezzel szemben a megtérések szép virágzását Középfrikában 50 év óta ismét annak a ténynek köszönhetjük, hogy ezeknek a területeknek primitív népei előbb kapják a vallást, még mielőtt a mechanikus civilizáció megrothonthatta volna vallásos lelkük tisztaságát.”

Gondolom, mindenki egyet fog érteni Dioppal abban, hogy ami mellett Gheddó pálcát tört, a színes népek immobilizálása, vagy ha ez nem megy, akkor emancipálódásuk alárendelése a tömeg-megtérítési szempontoknak. Benné foglaltatik Gheddó fejtegetésében az is, hogy meg kell tagadni minden értéket az őslakosok kulturális kezdeményezéseitől. Amit Gheddó kimondatlanul is javasol: a politikai, gazdasági és kulturális lefékezés, természetesen történeti és szociológiai lehetetlenség. Ettől eltekintve azonban az ilyen kényelmes megoldás keresése sérti nemcsak a mi, de az ottani népek erkölcsi és jogérzetét is. Diop, aki sokkal alaposabban ismerhette meg a saját honfitársai lelkületét, mint bárki a fehérek közül, nyilván helyesebben itéli meg a valóságot, amikor odakövetkeztet, hogy „a bennszülöttek kulturájának és környezetének modernizálása a legkedvezőbb előfeltétele, sőt egyáltalán az előfeltétele a kereszténység hatékonyságának”.

Kibontakozás felé

Ahhoz ma már a legkisebb kétség sem férhet, hogy a gyarmatosítások kora végképpen elmúlt. Ázsia már csaknem teljesen emancipálta magát, Afrika útban van feléje és gyorsabban végre fogja hajtani, mint némelyek gondolnák. Látjuk azt is, hogy minél több színes nép jut be az Egyesült Nemzetek szervezetébe, annál erősebb a nemzetközi nyomás is ebben az irányban. Sajnos azonban, a gyarmatosítások kora így is túl hosszú ideig tartott. Mérheterlenül sok mérgező anyag halmozódott fel alatta, amit erkölcsi szempontból akkor is fájjalnunk kell, ha egyébként nyitva hagyjuk a történeti szükségszerűség problémáját. Nem csoda, ha mára már — mint Roland Hill mondja a *Mau-Mauról* írva a *Wort und Wahrheit* 1953. februári számában — „rossz lett a fehér ember lelkiismerete”, részben a gyarmatosítást ostromozó nagy szellemek, köztük H. G. Wells, Lytton Strachey, Bernard Shaw hatására is. Ezzel kapcsolatban fel is vethető az a kérdés, vajon nem árulta-e el, vagy mennyiben árulta el a Nyugat azokat a keresztény eszményeket, amelyeknek nevében a színes népek gyarmatosításához jogcímet keresett? Amit azonban tanulmányommal szolgáltni kívántam, elsősorban az a világos felismerés, hogy miként a nemzetközi béke megőrzéséért és megerősítéséért cselekvő módon megmozdultunk, ugyanúgy kell nekünk katolikusoknak kívánnunk és elősegítenünk az összes színes népek mielőbbi felszabadulását, ideértve gazdasági szabadságukat is. A kettő: a nemzetközi béke és a gyarmati elnyomás megszünése egyébként is szervesen összefügg egymással. Feltételei és követelményei ezek az emberiség haladásának.

Külön keresztény feladatnak látom az evangélium körének szabatos elhatárolását a nyugati érdekek körétől. Alioune Diop ezt merevebben fogalmazza meg, amikor azt mondja, hogy az egyházat „meg kell menteni a Nyugattól”. Nyilvánvaló ugyanis, hogy vannak a nyugati kulturának nem csekély számban olyan értékei, amelyek az egyetemes kereszténységnek és a színes népeknek is javára válnak. Azt a megindult folyamatot viszont nekünk, keresztény gondolkodóknak is minden erőnkől támogatnunk kell, hogy a színes népek keresztény csoportjai feleleveníthessék és összhangzatosan bailleszthessék népük specifikus fogalmi kategóriáit és társadalmi normáit a maguk keresztény életébe.

Végül — s ezzel fejezem is be — általános erkölcsi kötelesség, hogy a fehér emberek államközösségei — részben a multbeli kártevések jóvátétele s azok feledtetése okából — anyagi és szellemi segítséget nyújtsanak a már önállósult vagy most önállósuló volt gyarmati népeknek. Ez is fontos tényezője lenne annak a reménységünknek, hogy a föld egyre szorosabb egységbe fonódó lakói inkább egymás megbecsülése és szeretése, mint megsemmisítése mellett határozzák el magukat.

BENEY ZSUZSA VERSEI

BÜCSŰ

*Az eső ezüst szálai se szőnek
függőnyt kettőnk közé. Ahogy az őszi
hold csillogott a tóban, tükrözi
fényes lelkedet a víz villogása.*

VÁNDORÚT

*Hiába koptatod térdig a lábad
nem leled az örök kertet, ahol
bimbós szemével tekintget a fénybe
a meg-nem-született lelkek virága.*

A SZÉPSÉG

*Milyen titkokra csukódott a forma?
A tenger kint, mely megszülte, e gyöngyszem
hűvös fénye úgy rejt, mint a szépség
Isten elmondhatatlan szenvedését.*

HAJNALI SZIVÁRVÁNY

U. M.-nek

*Elöntött az éjszaka szenvedése.
Körülöttem, bennem, emlékeim
mély kútjában és jövőndő magányom
hegyhátain a halál várt. — A hajnal
mégis eljött, és fényében az Isten
bűneink sötétségébe merülve
szövetségét megint megújította.*

BEFEJEZÉS

*Szavaid mélyen alszanak a nyári
zöld lomb mélyén, hópelyhek csillagában,
az őszi köd fátyolos függönyén.
Mért keltenéd fel őket? A madár
elszáll, a hó elolvad, és az ősz
nemlét kódébe burkolja a várost.*

RÓZSADOMBTÓL FARKASRÉTIG

*Tavasz volt épp, a rózsák nyíltak,
szellők libegtek lanyha lustán,
amikor fenn a Rózsadombon
megszületett az én Anyuskám.*

*Most tél van... zordon, vad zimankó,
a farkas ordít messzi pusztán;
s megérkezett a gyász-batáron
a Farkasrétre én Anyuskám.*

*Kikísértük az unokákkal;
mi már tudjuk, ők még nem értik:
zarándokút e földi lét csak
a Rózsadombtól — Farkasrétig.*

Kunszery Gyula

LEGÉNYVIZSGA MEDVETANBÓL

Írta Szarka Géza

Medveismeret nem szerepelt hivatalosan a tantárgyak között, amikor erdészinas voltam a Felvidéken, aminthogy medve sem szerepelt a hilyói vadleltárban, mert csak nagynéha dugta be a pofáját vendégként.

Legelőször is a feudális rendszert akartam megdönteni az Isten hátamögötti ős-Paradicsomban. Állítom, nem a szép szlovák lányok csábítottak erre, mint ahogy Szuhacsek János központi főerdész úr ő kétméteres főmagassága mesélgette később recsegve a Klein Mózsi különszobájában. Nem! Hanem...

Hanem csak szép sorjában.

Gölöncsér Mihály vadór, a kerülők nesztora, volt mellém beosztva erdei kalauznak és titkos tanácsosnak. A háborúba távozott hilyói főerdész helyettese voltam akkoriban mind a tizenhét évemmel, és a hiányzó szakértelmet Gölöncsérnek kellett volna belém plántálnia az öreg Szuhacsek központi főerdész megbízásából.

Hát baggyogunk a nevezett Gölöncsérrel a Hliboki nevű gyönyörű ős-bükkösben. Hol Gölöncsér nem szólt, hol én hallgattam. Így aztán szépen megértettük egymást. De csak a csemetekertig: Ott aztán közénk gurult Eris almája.

Húsz fiatal leány és menyecske hajolt hemzsegve a csemeték barázdáiba egyelni és gyomlálni. Szemük azonban közben-közben illegálisan csak az új fiatal úr, a „mladi pán” felé villant — és ebben még munkájukra ügyelő Hruska Stévo kerülő sem találhatott kivetni valót, mert hiszen a szemüket nem adták napszámba, csak a kezüket.

— No — mondom Gölöncsérnek, miután befejeztük a szemlét —, mennyi napszámot is fizet az uradalom a fehérnepeknek?

Gölöncsér megnyomkodta öregujja hatalmas kalácsával a csibukja paraszát, aztán vastagon elmosolyodott.

— Fizetni? Krajcárt se adja uradalom, hanem adja málnát, szamócát, gombát, rózsét meg legeltetést.

— Nem értem.

— Hát az úgy van, fiatal úr: gombaszedés négynap napszám egy évben, a rözse: öt nap, a legeltetés egy tehénre 10 nap fogattal.

Megálltam. Nekitámasztottam a puskámat egy göcsös bükkóriásnak, hogy a méltatlankodás annál szabadabban törhessen ki a mellemből.

— Szóval robottal, kényszermunkával fizet a nép az erdő ajándékaiért!

— Persze. Mi van abban? Erdő adja szamócát, rózsét, fűvet, a nép adja munkát.

— De hiszen ez közönséges robotvilág... jobbágykorszak!

Gölöncsér kidüllesztette hatalmas mellkosarát és győzelmesen mosolygott, mint egy érett jonatánalma a szekrény tetején.

— No és mi van abban? Az erdőben nincs jobbágyvilág meg nem tudom én, miféle világ, hanem van erdei világ, nohát! Az erdő, az erdő.

Zarathustra sem beszélt tömörebben és öntudatosabban.

És sehogysem tudtam napirendre térni a dolog fölött. Kicsit boldog is voltam, amiért végre rábukkantam olyan helyre, ahol még valódi robotvilág virul. Nem mindenki élhet visszafelé száz évet. No — mondom magamban —, itt az alkalom a nagy tetre. Majd én megmutatom nektek, feudális félistenek! Megszüntetem ezt a kiáltó anakronizmust, és ez, igazi modern valami lesz: tisztító vihar a hilyói poshadásban...

Mikor Gölöncsér Mihállal közöltem tervemet, fölhörkent:

— Hinnye azt a meczenzéfi kiskésit neki! Fiatal úr, ez nem lesz jó. Szipnek szip, ale nem jó... Ha a pápot levágja emberről, kampec doloresz neki!

Indulatosan fújta a füstfelhőket, mint egy ifjodó, vén tűzhányó. Gölöncsér apja magyar ember volt; onnan lentről a rónáról hozta ide Szuhacsek elődje, jó ötven éve. A fia már itt szerzett asszonyt Hilyón. Egyébként tízezer koronát jegyzett hadikölcsönre, és férjhez menő lányával két szoba furniros bútort adott Kassára...

Szóval amolyan kis erdei kapitalista volt.

— Ide figyeljen, Gölöncsér bácsi (apám lehetett volna). Maga azt mondja, hogy az itteni atyafi háromféle: vadorzó, fatolvaj, vagy tilosban legeltető. Másfajta nincs. Hát ez nem igaz! De ha volna is benne valami igazság, akkor is az itteni robotos feudális rendszer termelte ki ezeket a hibákat. Ennek most legyen vége!

Aztán elrendeltem, hogy népszerűsítse a népekkel a robot megszüntetését és a készpénz-fizetés keresztényi bevezetését.

Harmadnap asszony-küldöttség hívott ki Gölöncsér útján a vén vadászkastélyból, melyben baglyok, denevérek és folytonos égháborúk intim társaságában laktam.

— Jöjjenek be, ha akarnak valamit! — válaszoltam a kerülőnek.

Gölöncsér azonban megmagyarázta: ide be nem teszi a lábát hilyói asszony, mert tele van a kastély kísértetekkel és ördögökkel.

Négy válogatott menyecske várt rám a kapu előtt. Az egyik szép volt, a másik gyönyörű. A legszebb közülte velem gyöngyfogait villogtatva: ők elfogadják a robot eltörlését, de úgy, hogy ők ne fizesse senkit a málnázásért, legeltetésért és a többiért, ellenben az uradalom fizesse meg a munkájukat készpénzben...

Angyali ártatlanság és valami suta kacérság elegye játszott az arcukon, ahogy válaszüket várták, és ez valami ingerlő bájt kölcsönözött nekik. A tolmács szerepét betöltő Gölöncsér arca boldog kárörömmel ragyogott mögöttük, mint a bábáé, aki váratlanul egy hatkörös leánygyermeket nyom az apa kezébe, aki fiút várt.

No én megkaptam a nem várt leánygyermeket. Mulattam is magamban. tetszett is a határtalanul naív báj és huncutság, meg bosszantott is.

— No asszonyok, ti nagy huncutok vagytok — tolmácsoltattam Gölöncsérrel. — Mindent akartok kapni, de semmit nem adni. De nem baj, én becsületesen fölterjesztem az ügyet Szuhacsek főerdész úrnak...

Mikor ezt a nevet meghallották, vad visításba törtek ki:

— Csak azt ne! Annak ne szóljon! Már itt se vagyunk mladipán, nehogy megmondja, kik voltak itt!

Elfutottak, mint a fauntól megzavart tündérek.

Kókkadtan álltam egy darabig vereségem színhelyén, aztán jót nevettem.

— Lássá, fiatal úr, ez a tekintil! — sommázta ki Gölöncsér bölcselkedve. — A főerdész úrnak még a nevével is félnék.

Éppen hogy csak azt nem mondta, hogy ez az egyedül üdvözítő erdész-hítvallás: az erdész mint mumus. Keserű lett a szám íze. Hová lettek szép terveim? A pisztrángfogás meg a hiúzles? A fajdkakas-nyomozás meg nyuszt-üldözés? Hja persze, majd ha „igazi” erdész leszek. Majd ha az én nevem hallatára is szétszaladnak a menyecskék? Előbb talán a prózának meg kell ölnie a költészetet, és meg kell tanulni pálinkától berúgni!... Ki kell előbb derítenem, hogy éjszakai vadorzóéseim miért nem sikerülnek. Miért nem durrogatnak a vadorzók sohasem ott, ahol én állok lesre Gölöncsérrel — miért mindig a szomszéd rajonban ölik a szarvast meg a disznót?!

Talán le kéne szállni a toronyból a küzdő, háborútól szorongatott nép közé és ellenszárni a titkokat, amiket ezer éve súg neki az erdő meg az irdatlan hegyek szelleme?

Mindez azonban inkább csak sejtés volt bennem akkor, mint tudatos eszmélkedés. Forró, fiatal agyamnak nem volt elég a hivatalos tekintély — a tekintil —, amit az uradalom hatalma biztosított nekem. Éreztem: nekem, a világárvájának magamnak kell tekintélyt szerezniem elsősorban Szuhacsek János, a mindenható központi főerdész előtt.

Az alkalmom nem is késett soká. Szuhacsek János ellenőrzésre jött néhány napra. Olyan volt ez nekem, mint a tanárnak a főigazgatói látogatás.

Egész este a robottal ugratott Szuhacsek apó a Klein Mózsi kocsmájában: persze a szép fehérepek megbabonázták a fiatal szívet, — no erre igyunk egyet! — és a megbabonázott ifjú a robotra halált kiáltott. Juventus ventus! A jegyző meg a tanító csakhamar el is áztak a robot védelmének nagyobb dicsőségére, de én színjőznan maradtam csak azért is.

Másnap, gyönyörű augusztusi délelőtt, jó disznós részt jártunk Szuhacsekkel a bukóci gyertyánosban. A fák lombja közt ezer darabra tört a nap aranytányérja, és darabjai szikrázó foltokkal tarkázták be az avart.

Egyszerre csak rőfögés. Négy-öt harántcsikolt vadmalac tipgett elő az aljabetűből.

— Helyesek, mi? — súgta Szuhacsek apó, de azért gyors léptekkel félre óvakodott.

— Aranyosak — mondtam félhangosan. Nono, óriás Nimródom, csak nem félsz a vadmalacoktól?! Hisz ezeknek nem dühös vadkan az anyjuk, hanem tudtommal egy jámbor, turkáló anyadisznó!

Feléje lépek a malacoknak, és meg akarom fogni a legközelebbit.

— Ne tegye! — hallom Szuhacsek óvó hangját. A következő pillanatban dühös fújás és rőfögés: felkunkorodott farkokkal csörtet felém a bozótból a hatalmas, fekete anyadisznó.

Puskám söréttel a vállamon. Mire én lekaptam volna a fegyvert, addigra a dühös anya feldöntött volna.

Egy lövés — és a dühös állat összerogyott.

— No öcsém, maga bátor legény — recsegte Szuhacsek kezében a füsttől puskával —, csak nem erdész módra viselkedett. Nem tudta, hogy az anyadisznó, ha malacai vannak, dühösebb, mint a vadkan? Ez báránka hozzá képest... Hát Gölöncsér nem instrualta ki?

Nagyot nyeltem.

— Hát... hát tudtam... tulajdonképpen... de...

— De?

Adós maradtam a felelettel. Azt hazudjam, hogy próbára akartam tenni a vadkocát — sörétre töltve?

— Juventus ventus! — kiáltotta az öreg Nimród szeretettel. (Latin tudományá úgy látszik ebbe a közmondásba sűrűsödött.) Megveregette a vállamat hatalmas mancsaival.

— Disznónk úgyis túlsok van — rendelkezett parancsoláshoz szokott hangján. — A kocáért nem kár. Kiméretjük a húsát a faluban.

Aztán gurgulázott egyet torokhangján, és ugratva mondta:

— Ez lesz a maga vadkanja!

Csak azt ne mondtad volna, könnyelmű ösvadász, te! Nem tudtad, hogy egy sorozás előtt álló, vadrozó-leseken megedződött ifjú önérzetes szívében mi megy végbe erre a goromba sértésre? Anyadisznó hát az én vadkanom, amit nem is én lőttem meg?!

No megállj!

Másnap a Holica felé ballagtunk hármásban Gölöncsérrel. Sörétre voltunk töltve, mert itt fáciános is volt, és a konyhára szeretünk volna egy kis élet-

telen madarat. Az ösvényen a fácános melletti lejtőn véres húsdarabokat találtunk. Kecskemaradványok.

— Medve — mondom közömbös nyugalommal.

A két szakember összenézelt és mosolygott. Vagy inkább: lemosolygott.

— Medve nyáron nem támad meg állatokat, még a kecskét se, mikor málnázhat és gombázhathat — sommázta ki a véleményét Szuhacsek apó. — Vadorzók csalátka ez hiúzra.

— Bocsánat, főerdész úr — válaszoltam visszakoizva — el is felejtettem, hogy medve nem szerepel a leltárunkban!

Szuhacsek ugyanis ezzel torkolt le egyszer, mikor medve iránt érdeklődtem: — Az nincs a leltárban.

Suttymban golyóra váltottam a sörétes töltést.

Ahogy a gyönyörű bükkös ezüstoszlopai közé fordul az utunk, harminc lépésnyire előttünk áll a medve. Leltáron kívül. Akkora volt, mint egy ágy.

Ránk mered, és fejét ingatva bődül egyet.

A két sörétes szakember perdül a sarkán és kétméteres ugrásokkal méri vissza az utat, pedig Szuhacsekről tudom, hogy egypár medvét meglyukasztott már — de golyóval, és nem itt, hanem Sárosban.

Ennekem valósággal gyökeret vert a lábam. Életemben először láttam medvét a szabadban.

Ezüstkérgű bükkóriás volt mellettem. Normális ésszel mögéje kellett volna ugranom, és onnan megcéloznom. De én csak néztem a foszlós bundájú, vén zsviványt megigézve, mint a pávián az óriáskigyót. Aztán reflexszerűen térdre ereszkedtem, lövésre készen. Nem mertem se elszaladni, se löni. Majd ha felém ront, akkor belesózok valahogy.

Okos állat volt. Csodálkozva nézett felém, aztán tekert egyet nagy, busa fején, és rengeteg nyugalommal, dörmögve beváltott a sűrűbe.

Fütyörészve sétifikáltam a két sörétes úr után. Előbb azonban a levegőbe lőttem. Jó háromszáz méterre találtam rá a két professzoromra. Mérőszalaggal méricskéltek valamit, mintha se medve, se futás nem lett volna a világon.

A főerdész zavartan köszörülte a torkát.

— No meglőtte, öccsém?

— Nem. Csak üdvlövést adtam le, miután beszéltem vele.

— Szóval beszélő medve volt? — sunyorgott atyaian az óriás.

— Az volt.

— No és mit mondott?

— Kettőt kötött a lelkemre, főerdész úr. Az egyik: hogy sose fussak el medve elől, mert ha akar, ő gyorsabban tud futni, mint a legfürgébb erdész. A másik: a mackó követeli, hogy vegyük be a leltárba. Azt mondta, ilyen békés helyen akarja leélni nyugdíjas öreg napjait.

Akkorát kacagott az öreg Nimród, hogy talán még a medve is meghallotta a Holica lejtőjén. Aztán hatalmas mancsával elismerően ütött a tenyerembe.

— Szervusz, öcsém, Isten hozott!

Talán azt jelentette ez a parola, hogy kiálltam a legényvizsgát — legalább is a medvetanból.

Francis Jammes

NÉGYSOROSOK

Egy kisleánynak

*Urnát sirtak tele könnyükkel jámborul
a régiek. De a tied virágra hull.
Szírmáról — csillogó harmatcseppként — az első
hajnal csókolja fel, amely érette eljő.*

Belső tengerkép

*Agyamból hallva a szélrohamok szilaj
szárnycattogásait, magamban látni vélem
a baszk-partot, riadt sirályhaddal fehéren —
s vitorlák omlását, mihelyt elül a zaj.*

Halotti lepel

*Meghökken a gyerek, amikor legelőször
pillant meg, hólepel, mély csöndben hullni le.
S annak számára is, ki még itt kell időzzen,
jelkép maradsz, merő gyászszínnel írva be,*

Freta

*Mit tehetett vón többet, mint amit tett?
Megtette mindazt, ami tőle telt:
míg lelke fojtott sikoltása kelt,
arcát az Arcra hajtvá, rátekintett.*

A Gan-i lankán

*A terasz fölibe hajlottak piros almák.
A napfényben aludt. Túl kék hegy ormai.
Ötéves voltam épp. Vagy félévszázad elszállt,
de nem a lángoló varázs, az aznapi.*

Szűzmáriás üvegablak

*Nem látni pontosan, mert a hajnal ködének
fátyola terül a rózsás táj fölibe,
vajon, kit ott ama kemottas ács kisérget,
a csacsin-ülő Szűz, nem kósza csillag-e.*

Valóságok

*Látom a macskamód púposodó hidat;
a templomot, ahol keresztelték családom;
s a temetőt, hol a szél mindent learat,
tép és terem s fűtyöl a ciprus-orgonákon.*

A tölgy apasága

*Nem a zivatar a fő-megpróbáltatása,
s nem a villámcsapás, min szíve megszakad:
hanem, hogy el talál pusztulni a madárka,
kieszvéen fészkeiből, kit ágán tartogat.*

A jerikói rózsza

*Mihelyt álmod vize a semmibe merit,
vizontlátod a sok év óta elfelejtett
tájék egy-egy zugát: fonnyadt virág, amelyet
szállingózó kódók csipkefátyla borít.*

Szent Gertrud szerint

*Tudnod kell, semmi vagy: kis harmatcsepp csupán,
melyet szerelmesen szürcsölget fel a nap.
Szívárvány lesz előbb, napfényes, azután
véggépp eltüntetik a tűző sugarak.*

Messzeségek

*Tegnap este olyan volt a csillagos ég,
ahogyan költemény, vagy tankönyv írja le,
akár egy holt műhely milljó hideg tüze,
s tejút alatt nem él, csak az emberiség.*

Kereszthalál

*Mikor pedig felállt, mint halvány rózsza szála
Fia fája alatt, nem hangsúlyozta még
kellőképp senki sem: fejét mint szegte hátra,
hogy jobban lássa a halál rettenetét.*

Az adakozó

*A föld színe, melyen ember, állat s növényzet
esés kockázata nélkül eléldegélnek,
nem más, mint valamely jótékony, adni kész,
soha nem záruló, tárt, óriási kéz.*

Száraz zápor

*A harsogó veréb zsinat
már-már örvöngésbe csap át;
megöntözi — bár süt a nap —
a kertnek minden zugolyát.*

Szemérem

*Bárcsak ez egyszerű szócskát kimondva: „rózsza”,
hozzá nem fűzve más bölcs magyarázatot:
éreznéd illatát! Mintha, remete-módra,
valaki épp azért vonz, mivel zárkozott.*

Husvét

*Feltámadott. Kis csőrét tágra tátva,
dalra gyürkőzik az ági madár.
A Szűz kezében orgona virága,
az angyaléban felajzott gitár.*

Sírkertben

*Istenhez harsogó vig verőfény alatt,
lúdtollnál vakítóbb falak közt heverő,
aranygonddal himes vetés a temető,
hol veszteg, hús padon, várjuk a holtakat.*

Szedő Dénes fordítása

A szociológia egyik örök, napjainkban azonban különös érdekességű témájával, a mágia és a vallás mivoltával, eltéréseivel és kapcsolatával foglalkozik *Georg Sigmund* fuldai professzor abban a tanulmányában, amelyet a *Theologie und Glaube* adott közre.

Köztudomású, hogy a valláskutatás mindezeideig a legnagyobb erőfeszítéseket tette, hogy a mítoszok, vallásformák és vallások kúszá sokféleségét valamilyen szkéma segítségével értelmes egységbe hozza egymással. Ilyen szkémának ajánlotta az utóbbi évtizedekben uralkodó biológiai gondolkodás a fejlődés eszméjét, amelynek feltételezték egyetemes érvényességét. S nem is kétséges, hogy a fejlődés eszméje nagy jelentőségre emelkedett a szerves élet körében. Egészen meglepő, hogy egyes élőlények alakulását és átalakulását nyomozva milyen változatos formákat képes egységbe vonni a tudomány. Komoly érvek szólnak amellett, hogy legalább is bizonyos formahatárokon belül az élőlényeknek közös ősök vagy őseik vannak. Amit azonban nem volna szabad szem elől téveszteniük — fűzi hozzá Sigmund —, hogy a „fejlődés” elsősorban a vitális élet kategóriája és a már eredetileg is meglévő rejtett erők, illetve képességek kibontakozására utal. A fejlődés mint természeti folyamat megy végbe, olyan történésként, amely a „személy” alatti síkon marad. Bizonyos persze, hogy mi, emberek önmagunkon is tapasztaljuk a fejlődést, ebben azonban nincs semmi ellentmondás, mert hiszen magunk is élőlények vagyunk. Szellemi életünk annyira lényegi összefüggésben van énlünk vitális rétegével, hogy szintén részt vesz a fejlődési folyamatban, itt azonban a csupán vitális fejlődésen túlmenően minőségileg új tényezők is közrejátszanak.

A voltaképpeni személyi élet — alapítja meg Sigmund — a megismerés, állásfoglalás és döntés aktusaiban teljeseedik ki. Ezzel pedig el is hagyjuk a természeti folyamatok körét, ahol a természetben rögzített fejlődési irány érvényesül, s olyan területre lépünk, ahol a mult és a jelen adottságaiból nem számíthatjuk ki az elkövetkezőket. Az ember az ész által teljesen meg nem világítható önkényes-

séggel maga választja meg azokat az irányokat, amelyekben haladni fog. Számára mindig többféle döntés lehetősége nyílik, és ha bizonyos korlátok között is, de végeredményben neki magának kell határoznia. S az emberi életnek ezt a legbensőbb területét, a sajátosan emberit, nem ragadhatjuk és érthetjük meg tisztán természettudományos fogalmakkal és törvényekkel. Áll ez a vallásra is. Hiszen ha amellett kardoskodnánk, hogy a vallás a „fejlődés” terméke, ezzel azt mondanók, hogy előzetesen adott erők a vitális történések módján bontakoznak ki, mikor is a környező világ befolyásai csupán eltérő alakzati változásokat idézhetnek elő. De ezek a variációk is már eleve beleestek az erők játéktérfébe. Erők és környezet eredményei anélkül, hogy egy további fórum közbenyúlhatna. Amikor *Hegel* az abszolút szellem „fejlődését” állítja, alapjában egy szellem-előtti és személy-alatti kategóriát alkalmaz, amely semmiképpen sem alkalmazható az önmagát birtokló és öntevékeny „szellemre”. „Fejlődésről” csakis abban az értelemben beszélhetünk, hogy egy kezdetben még lappangó, tevékenyen meg nem nyilatkozó szellem a szervezet alakulásával karöltve önmagára ébred. „Szellem” azonban a szó teljes értelmében az „önmagára ébredtség”. A természeti kényszer lehántva, a szellem a maga élethelyzeteit úgy tudja maga elé állítani és a lehetséges irányokat áttekinteni, hogy választani képes közöttük. S ha a szellemi szabadság teljességét nem is érthetjük el soha, lévén egyben természeti lények is, ez a szabadság legalábbis kezdetekben mindig megvan, míhelyt az ember valóban ember s a kulturát jelentő legmagasabb rendű sajátos alkotásait teremti.

*

Az ember, akárhol találkozunk vele a történetben vagy az előtörténetben, messze túl van azon, hogy tisztán természeti lény legyen, akit egyvonalú folyamatszerűséggel sodor magával a fejlődés. Már igazi ember, aki önmagára ébredt és szellemisége birtokában foglal állást önmagával, a világgal és a világ létalapjával szemben. Tüzetes vizsgálódással azután arra is rájövünk, hogy ezekben az ál-

lásfoglalásaiban eleitől fogva egy sajátos belső kettősség hatása mutatkozik. Egyébként azonban ha a mai ember is érzi a belső feszültséget, azt, hogy a természetéből eredő ösztönzések két ellentétes irányba hajtják, s ha ennek a belső hasadtságnak fájdalmas tapasztalásából következteti, hogy „két lélek” lakik benne, akkor nem is csodálkozhatunk azon, hogy ez a jellegzetes „szkizoidia” (kettéhasadtság) legalább csírájában mindig megvolt az emberben. Ennek a körülménynek igazolása pedig csak megerősíthet minket abban a nézetünkben, hogy az ember élete mindig több volt, mint pusztán természeti folyamat, hogy már a legősibb ősidőkben is sokkal inkább igazi történet volt, amelyben a saját állásfoglalásainak legalább „együtthatározó” szerepük volt. Mindig az az ember jelenik meg előttünk, aki már önmagára ébredten próbálja mítoszokban és vallásokban értelmezni helyzetét a világban s ugyanakkor valami módon beleilleszteni magát a világrendbe, még ha nem is tudja felmérni döntéseinek horderejét, sem nem sejtí azok következményeit.

Az ember ember-voltának első jellemző jegye — mutat rá Siegmund — éppen az a mozzanat, hogy nemcsak egyszerűen „él”, hanem a saját természete követelésére állást kényszerrel foglalni önmaga irányában. Ezen a kényszerítésen mit sem változtat, hogy állásfoglalása kezdetben még hosszú időn át egy-egy törzs közösségébe van beágyazva. Az ember tisztában van azzal, hogy születésével belekerült egy világba, amelynek rendjébe bele kell illeszkednie. Ha azonban akarja, meg is tagadhatja ezt az illeszkedést. Fellázadhat a világ ellen és elutasíthatja a saját létezését. Csak ő, az ember követhet el öngyilkosságot, az állat nem képes erre. Alkalmazkodása sem jelenti azonban azt, hogy az ember úgy vegye tudomásul a világot, ahogyan maga előtt találja. Igyekszik környezetét a saját hasznára átalakítani és a természet erőit szolgálatába fogni. Azt is megkísérli közben, hogy utakat módoljon ki, amelyekén át behatolhat a világrejtély mélyébe s felfedezheti azt a pontot, amelyről lehetőségessé válik a világtörténéseknek a saját kívánságai szerint való kormányzása. Ebből a törekvéséből nő ki a „mágia”.

*

Ha összehasonlítjuk a különböző kulturákat, nem kerülheti el figyelmünket, hogy az érdeklődés irányai nemcsak az egyes embereknél, hanem egész népeknél jellegzetes módon térnek el egymástól. Oka nyilván az, hogy különbözők a lelki szükségleteik és szellemi igényeik. „Ezek döntenek arról — írja az etnológus Richard Mohr —, mire vet súlyt, minek tulajdonít értéket valamely nép. Az emberek szellemi magatartása az őket övező valósággal szemben rajzolja ki egy kultúra arculatát.” A modern összehasonlító néprajz egyik legnagyobb művelője, Leo Frobenius, a kulturáknak ezeket a lelki-szellemi gyökereit vizsgálva állította szembe egymással a misztikus és a mágikus magatartást. Ugyanezzel a szótválasztással él J. G. Frazer, az ismert valláskutató is. „A világ kezdete óta — írja Evelyn Underhill a misztikáról szóló könyvében — az ember mindig két világosan különböző magatartást tanúsított a láthatatlan irányában, s ennek megfelelően két módszert is fejlesztett ki, hogy ezzel a láthatatlannal érintkezésbe jusson.”

Siegmund szerint nem kétséges, hogy azoknak az utaknak ellentétes-ségében, amelyekben a kulturális fejlődés a különböző népeknél halad, egy mélyen az ember lényében fekvő kettéhasadtság fejeződik ki, a szét-törekvés legalább két ellentétes irányban. Megvan ez minden emberben s éppen ez biztosít döntései számára olyan játékkeret, hogy nincs egyetlen irány sem, amelyet az ember természetből folyó kényszerűséggel követni tartoznók. Az sem szükséges, hogy az elhatározások motívuma mindig világos és egyértelmű legyen. Sőt sokkal gyakoribb az az eset — ami szintén jellemző az ember talánvos lényére —, hogy a kép tisztasága elhomályosul, az éles vonalak összekuszálódnak, s egészen furcsa megalkuvásokra kerül a sor. Ez a háttere a kulturák annyira tarka és sokszor torz arculatának is. A két alanyirány azonban mégis félreismerhetetlenül kidomborodik. Richard Mohr adatok és megfigyelések tömegével erősíti meg, hogy az egész kultúrtörténet valóban a Frobenius által megjelölt két sínen mozog. A „sín” kifejezés persze Mohr szerint is csak „absztrakció”, mert ha a két „paideumen”-t, a két „vezetőt” el is választjuk, a sokszínű valóságban egybe-

keverednek, egymásra ráarakódnak, érintkeznek és kölcsönösen befolyásolják egymást.

A kiindulás mindkét úthoz azonos: az ember tapasztalja a saját létének törékenségét, eltűnődik a csupán tényleges, de nem szükségszerű létezés fölött, szorong a legkülönbözőbb oldalakról lehetséges fenyegetések miatt, felismeri képtelenségét arra, hogy az életét egyedül a maga erejéből vigye, rá van tehát utalva a világra és az embertársakra, tudja, hogy kikerülhetetlenül meg kell halnia, érzi, hogy mind a saját lelkiismerete, mind a törzs parancsára köteles beilleszkedni a sokrétű rendbe, ugyanakkor pedig érzi az ellentmondást is a „kell” és a hajlandósága között. S mindezek a dolgok szembeállítják a láthatatlannal.

Az igazi vallásos magatartás lényege — fejtí ki a továbbiakban Siegmund — a saját függésünk és létesített voltunk személyes igényése, a feltekintés a gyanított létesítőre, elismerése egy legmagasabb lénynek, elfogadása a köteleességeknek, amelyeknek teljesítése az ember rendeltetéséhez tartozik. A vallásos ember tiszteletteljes félelemmel viseltetik a legmagasabb iránt, nem akarja tehát, hogy készületlenül és kapásból kelljen olyan ténykedésekhez folyamodnia, amelyekkel a tiszteletét kifejezheti. Ezért alapítja meg a szent cselekmények rendjét, formulázza meg szabatosan imáit, akkor is, ha alkalmilag rövid, a pillanatnyi hangulatából fakadt imákkal fordul az Úrhoz. Majd abbéli aggodalmában, hogy elhibázhajta a helyes cselekvést, szertartásokban rögzíti meg pontosan az Istennel való ünnepélyes érintkezés formáit, sőt erre kiképzett hivatásos közvetítőket is keres. Ez a közvetítő a vallási kultúrákban a pap, aki lényegesen különbözik a mágustól.

Sokféle okát sorolja fel Siegmund annak, hogy az ember nem tud felemelkedni a teljes és tökéletes személyes-vallásos magatartásra, hanem leliklik onnan vagy egészen ellentétes magatartásba vág át. Első helyen áll mindenestre az emberi szellem nehezen mozgatható volta és abból folyó restrege, hogy hozzá van kötve az érzéki terméshöz, amely gátolja a vallásos lendületet. Fáradtságos vállalkozás teljes és tökéletes vallásos magatartásra törni, sokan el is állnak tőle

vagy mélyen alatta maradnak. Arra is van bőven példa, hogy az embert annyira befolyásolják azok az erők, amelyeket közvetlenül lát munkálkodni a világban, hogy személytelen hatalmak vagy állati és kísérteti hatalmaknak fogja fel s mint ilyeneket tiszteli őket.

A sorcsapásokat, amelyek érik a primitív embernek is valami módon fel kell dolgoznia belsejében. Először ösztönösen felsikolt fájdalomában ahhoz, akiről úgy hiszi, hogy a csapással sújtotta. Ha azután az a meggyőződés kerekedik fölü benne, hogy a legfőbb lény, akit eddig gyermeki módon tisztelt, elhagyta őt, akkor elhídegül tőle. Majd pedig ha ismétellen tapasztalja ezt, könnyen megtörténhetik, hogy háttérbe szorul az eredetileg eleven-meleg hit egy mennyei atyában. Utóbbinak alakja elhalványodik. Az embernek ilyenkor az a gondolat támad, hogy érzéketlen személytelen végzet-hatalmaknak van kiszolgáltatva. Lázadozik, elkeseredik, sőt az átkozódás és a megtagadás útjára is rátérhet a primitív ember. S ha az emberi történet kezdetén — amennyire megállapíthatjuk — uralkodó is volt egy mennyei atyához való meghitt gyermeki viszony, a történet későbbi folyamán ismétellen bekövetkezett ennek a kezdetben meleg viszonynak teljes lehülése. Ez lehetett az eset a germánoknál is, akik a világtörténetbe való belépésük idején mind a fátyumban, a végzetben hittek, holott ősi vallásuk a Dyaus-Pitar-ban, a fényeskedő mennyei atyában való hitet írta elő.

Említettük, hogy Frazer is világosan szétválasztotta a mágiát és a vallást mint két ellentétes irányzatot. Ő azonban — kora evolucionista álláspontjának hódolva — ellentétes voltak ellenére is egymásból bontakoztatta ki a kettőt. Frazer beszél a „mélyen gyökerező elvi hareról varázslás és vallás között”, amely megmagyarázza azt a „könyörtelen ellenségeséget”, amellyel a pap a történet során a varázslót üldözi. „A varázsló dölyfös önelégültsége — írja —, főlényes viselkedése a magasabb hatalmakkal szemben, szemérmetlen igénye, hogy ugyanazt a hatalmat gyakorolja, mint azok, csak felháboríthatta az isteni fölséghez csak a tisztelet érzésével és mélységes alázattal forduló papot, aki előtt az ilyen igé-

ayek és az ilyen viselkedés amaz elő-
jogok istentelen és istenkáromló bitor-
lásának tüntek fel, amelyek egyedül
Istent illetik meg." Ebből támadt a
primitív népeknél a két ellentétes hit-
forma. Egyeseknél, mint Frazer neve-
zi, a „vallásos Isten-emberben”, má-
soknál a „mágikus isten-Emberben”
hisznek. Siegmund szerint azonban he-
lyesebb, ha azt mondjuk, hogy egyik
oldalon áll a hit egy „Isten-Ember-
ben”, a másikon egy „Ember-Isten-
ben”. Míg az előbbi hit egy isteni
lénynek egy emberben való megteste-
sülését vallja (Isten-Ember), addig a
mágikus Ember-Isten olyan lénynek
tartja magát, aki a természettel való
titkos együttérzése folytán szokatlan
erőkkel rendelkezik.

*

Csak a belső magatartásnak ebből
az alapvető különbözőségéből kiindul-
va választhatjuk el tisztán a vallást
és a mágiát, amelyeknek kifejezési for-
mái összekeveredhetnek, egymásba
átmehetnek, kívülről nézve hasonló-
sót egyezők lehetnek. Nem ritkán
megtörténik, hogy eredetileg vallásos
kifejezési formák csupán szokásból
megőrzött ritussá válnak, de ezt a ri-
tust már nem vallásos, hanem mági-
kus szándékból gyakorolják. A vallá-
sos magatartásban a tisztelet és a
tisztelőadás lelkiismereti kötelessége
az irányadó; az ember a tudatos visz-
szakapcsolódást keresi az isteni világ-
alkotóhoz s bele akar illeszkedni an-
nak szent rendjébe. A vallásos maga-
tartás így közösségképzően és erkölcs-
teremtően hat. A mágikus magatartás-
nál más a helyzet. Itt nincsen szó sze-
mélyes felemelkedésről az istenihez.
Ehelyett eszközöket keres az ember,
hogy azoknak felhasználásával önké-
nyesen rendelkezék a világ erőivel. A
világrendtől való eloldozás sötét vá-
gyakat és szenvedélyeket szabadít fel.
Önző célok azok, amelyek miatt a va-
rázslóhoz folyamodnak, míg a pap te-
vékenysége és szerepe magasabb síkon
fekszik. A varázslástól esőt, gyógyul-
lást, pénzt, hatalmat, gyermekáldást s
más ilyesmit várnak. De bármi legyen
a szándék — egy szellem előállításá-
ra, veszedelmek elhárítása, betegség le-
küzdése —, a cél mindenkor az, hogy
az akaraterőnek a megszokott hatá-
rok fölé való fokozásával az egyén
vagy a csoport számára valamilyen
előnyt elérjenek. A mágiában az ön-

érek hajszolása lép előtérbe. Igaz,
hogy a vallásos magatartásban sem
szűnnek meg egyszerűen az énré irá-
nyuló kívánságok. A vallásos ember-
nél is a saját boldogságáról van szó
mindenekelőtt, nála azonban ez a bol-
dogság bele van illesztve és alá van
rendelve az egyetemes nagy rendnek.
S ami a vallásos embert vezeti: az
odaadás akarata.

Ezek az ellentétek magyarázzák
meg az engesztelhetetlen ellenséges-
séget pap és varázsló között. Lénye-
gesen más a világszemléletük és a ma-
gatartásuk. A mindennapi életben per-
sze, amely nem képzeltető kompromi-
sszumok nélkül, gyakran elmosód-
nak és egymásba futnak a határvonal-
lak. Emiatt van az, hogy ugyanannak
a nyelvnek, ugyanazoknak az eszkö-
zöknek és praktikáknak használatát
észelve könnyen zavarba juthat a ku-
tató. Vallásos misztikának tekinti pél-
dául azt, ami voltaképpen mágia. Pe-
dig a vallás és a mágia a két ellentétes
pólus egy és ugyanazon területen. Köz-
tük fekszenek azok a vallásos kultu-
szok és varázsló gyakorlatok, amelye-
ket a vallástörténet egyes művelői
szeretnének egyenes vonalú fejlődési
sorrá rendezni.

A vallásos magatartás uralkodó vo-
nása az Isten-szeretet, akkor is, ha
még csak keresése Istennek, ha még
nem tudja sem megérteni, sem kifeje-
teni magát. Szöges ellentéte ennek az
önszeretet, amely a mágia végső mo-
tívuma. S ha az előbbi közösségkép-
zően, az utóbbi közösségrombolóan
hat.

A mágia fő tanait Siegmund három
pontban foglalja össze: 1. Van egy
ézőkfölötti „kozmosz közeg”, amely
átjárja és befolyásolja az érzéki je-
lenségvilágot; 2. pontos analógia és
meghatározott viszony áll fenn az ér-
zéki világ és a láthatatlan világ kö-
zött; 3. az analógiát megismerheti és
kihasználhatja az ember, aki ezzel úr-
rá lehet a sors fölött. Mágia, mondja
egy modern mágus, Eliphas Lévi, egy
olyan erő gyakorlása, amely termé-
szetes ugyan, de szokatlan. Ugyanez
a mágus a mágikus szellemi magatartás
fő fogyatékoságának ismeri el „a ri-
deg szellemi dölyföt, a teljesen indi-
vidualisztikus álláspontot”, amelyhez
az okkult praktikák vezetnek. Alanjá-
ban minden „okkultista” ama titkos
pont után törekszik, ahol csak „meg
kell nyomnia a gombot”, hogy az ér-

zékfölötti erőket működésbe hozza. A hatalom sóvárgása a megismerés útján — mutat rá Underhill — megmérgezi és lerontja a mágus viszonyát Istenhez.

Sok kutató meglátta több-kevesebb világhatalommal az egymástól eltérő két alapmagatartást, de talán egyikük sem formulázta meg őket olyan találóan, mint Günther Tessmann abban a leírásában, amelyet a nyugatafrikai Fernando Po vulkánikus sziget „bubi” népéről ad. Azt mondja: „A beható foglalkozás a bubikkal és jellemükkel azt mutatja nekünk, hogy van egy nagy természeti törvény, amely az emberi fajok fejlődését meghatározott irányban viszi, s hogy legalább két nagy világnézet él az emberiségben, amelyeket nem lehet összhangba hozni s amelyek, amíg a föld forog, mindig ellenségesen fognak szembenézni egymással.” Tessmann ezt a két ellentétes világnézetet mint monisztikus és dualisztikus világnézetet különbözteti meg.

*

Richard Mohr mint merőben lehetetlenséget utasítja el azt a feltevést, hogy a vallás mágiává, vagy a mágia vallássá fejlődhetett volna. Ehhez túl nagy és túl ellentétes a két magatartás belső különbsége. Legfeljebb az fordul elő, hogy a vallás mágiává silányul, s ezt meg is érthetjük, ha figyelembe vesszük az ember belső kettéhasadtságát, amelyben mágikus és vallásos magatartás viaskodik egymással. A két magatartás ellentétének magvát azonban nem fedezhetjük fel egy csupán tényeket gyűjtő és megállapító kutatással, hanem csak a bennük kifejezésre jutó lelkiélet lélektani elemzésével. A vallásos magatartás mindig valami módon személyesnek felfogott, világon kívüli vagy fölötti hatalomra vonatkozik, amelyek iránt tiszteletteljes félelmet, bizalmat és szeretetet tanúsít. Egészen más a mágikus magatartás. Ez egyáltalán nem világon kívüli vagy fölötti hatalomra, hanem világon belüli hatalomra irányul, amelyeken praktikák útján kíván uralkodni. A mágikus ember minden fáradozása azt célozza, hogy — miként Mohr írja — „ezekből az erőkből a lehető legtöbbet magához ragadja és a saját javára fordítsa”. Amíg a vallásos magatartás Istenben látja a tulajdonképpeni világcentrumot, addig a mágikus magatartás az

embert helyezi bele ebbe a centrumba, akár mint egyént, akár mint csoportot. Amíg a vallásos magatartású ember a család természet-szabta rendjét adott rendnek tekinti, amelyhez az egyének alkalmazkodnia kell, addig a mágikus magatartású ember mesterséges rendet létesít, amilyen például a totemisztikus klán-rend, vagy a törzsi rend, amelyben a mindennapi életben természetellenes módon külön vannak választva egymástól a nemek. A legfontosabb azonban az, hogy a két magatartásban egészen más hangsúlyt kapnak az értékek. Egyik oldalon a természetfölötti értékek magasbecsülését, másik oldalon kizárólag a földi értékek becslését találjuk.

Már a pigmeusoknál megfigyelhető ez az ellentét. Különösen szembetűnő ott, ahol két, teljesen különböző magatartású törzs él egymás szomszédságában. Az élet apró részleteiben is megnyilvánul ez a különbség. Tipikus példaként említi meg Mohr, hogy pusztító éhjárvánor idején az egyik pigmeus törzs mágikus eszközökhöz folyamodik: sípolnak és dobolnak, ugyanakkor pedig torkuk szakadtából tagadják, hogy bármi bűnök lenne, amelvért büntetés érhetné őket; a másik törzs tagjai ugyanakkor kölcsönösen megvállják egymásnak vétkeiket és engesztelő szertartást végeznek. Ahol kimondottan vallási kultusz uralkodik az életben, teljesen hiányzik a mágia, más pigmeus törzseknel viszont, amelyek csak kevésbé foglalkoznak vallási gondolatokkal s általában nem törődnek Istennel, dúsan buriáznak a mágia. Vannak olyan törzsek is, amelyeknek életét keresztül-kasul áthatja a mágia.

*

Az utolsó évtizedek valláskutatása — írja Siegmund — elsősorban a mítoszok és vallások „hit-tartalmát” vizsgálta s ezeket a tartalmakat vetette össze. Ami azonban magára vonta a figyelmet, többnyire csak a külső hasonlóságok voltak, amelyekből egyes kutatók mindjárt belső egyezésekre következtettek. Rendet pedig a fejlődés eszméjével próbálták a tarkaságba vinni. Jellemzi ezt a kutatást az a racionalista beállítottság, amelyet Vischer tétele is tükröz: „Az erkölcsit mindig önmagából értjük meg.” Ennek a racionalizmusnak képviselői nem tartották helyénvalónak, hogy a

tartalmi képződmények affektív gyökerei után kérdezzenek. Holott már a nagy világnézetek keletkezése is mutatja, hogy világnézetek gyakran a megelőző affektív döntésekből nőttek ki. S ami érvényes a nagy gondolkodók világnézeteire, érvényes a népek világnézeteire is. Sajnálattal állapíthatjuk meg — írja Siegmund —, hogy az anyaggyűjtés előtérbe helyezése könnyen eltéríti a valláskutatást eredeti érdeklődésétől. Miként a növénygyűjtő szenvedélyét is kimerítheti maga a gyűjtés, s utána már nem is jut eszébe, hogy töprengjen a növény ösképe felől, ahogyan Goethe cselekedte.

A vallási és világnézeti jelenségeket csak úgy érthetjük és magyarázhat-

juk meg, ha legmélyebb lelki alapjait sem hagyjuk számításán kívül. Ebben az esetben pedig nyilvánvaló lesz, hogy nem állíthatjuk oda azonos értékkel egyetlen egyencs vonalra az összes jelenségeket. Az ember örökké megmaradó lényé ugyanis egy mély kettéhasadtságot rejt magában, amely szükségszerűen kihat a végső dolgokat illető gondolataira és nézeteire. Ebből következik, hogy ha a népeket világnézeti alap-magatartásuk szerint osztályozzuk, egyszerű és természetes osztályozást nyerünk. S ez az osztályozás — mint Mohr hangoztatja — „annyira szilárd, hogy a kultura összes többi tartozékainak változásai közepette is megállja helyét”.

A KIS ÚT

Kezdenek kimenni a divatból a szenteltvíz, a szenteltgyertya, a fészület a lakásban, a hamvazkodás. Talán nem is olyan nagy kár érték. Esetleg a hamvazkodással tennék kivételt, mert nem árt felidézni vele a halál hangulatát. A vallásosság lényege ezek nélkül is megmarad. Az a fontos, hogy használjuk a szentségeket, mint a kegyelem eszközeit. Sőt bizonyos esetekben bizarrnak és érthetetlennek tűnik, mikor az Egyház cirkuszt áld meg, vagy repülőgépet. Emlékezetemben van egy kanadai repülőgép esete. 1950-ben, a szentévben indult vissza Rómából 58 utasával. Volt köztük 10 pap és 6 apáca. Egy kanadainak a szenttéavatásán vettek részt. Indulás előtt, november 3-án még kihallgatáson voltak a pápánál. Áldásával bocsátotta őket útjukra. A francia Alpok fölött lezuhantak és mindnyájan odavesztek. Mi értelme volt a sok áldásnak? Van, aki azt hiszi, hogy nem érheti baj azt, aki szentelményeket használ, vagy az Egyház áldásaiban részesül, a másik meg azt hiszi, akkor érné baj, ha ilyeneket elutasítana.

Mi az igazság ebben a kérdésben?

Ismeretes dolog valamennyire is képzett katolikus előtt, hogy a hét szentség mind Krisztus „találmánya”. A kegyelem, azaz Isten ereje árad belőlük, éspedig közvetlenebbül, mint ahogy a Nap ereje árad az izzólámpából, a dinamóból, az ízes gyümölcsből. A szentségekből áramló erő megszentel, erősít házasságban, betegségben vagy bűnös állapotunkban.

A szentelmények szerzője az Egyház. Az ő találmányai a szenteltvíz, hamvazkodás, a megáldott fészület. Hasonlítanak kicsit a szentségekhez. Számuk sokszáz, beleértve az áldásokat is.

Lássuk a szentelmények teológiáját. Amikor az Egyház hamut, házat, vagy vizet szentel, két gondolat vezet.

a) Az Isten Jézusban emberré lett, s ezzel megtisztelte az anyagi világot, a természetet. Lefoglalta, megnevesítette, sőt meg is szenteli jelenlétével. Isten a megtestesülés által nagy befolyást gyakorol mindenre a nagy természetben is.

b) Azonban a gonosz lélek is gyakorol még bizonyos befolyást a dolgokra s ezeken keresztül ránk is. Úgy van ez, mint mikor a nap fölkel. Világosság és meleg szóródik szét a világban, de pl. az erdőkből még sok az árnyék és hűvös van. Mindez csak akkor oszlik el egészen, amikor a nap már a delelőn jár. Így vagyunk Krisztussal is. Az Egyház még fiatal. A földkerekség emberi történetéből csak 2000 év az övé. Még sok a tisztulat-

lanság emberben, dolgokban. A munka, a lakás, az anyag sok veszélyes ingerlést váltanak ki belőlünk.

Ez a két tény vezeti az Egyházat, amikor pl. vizet szentel. házat, vagy templomot áld meg. Kéri imádságában, hogy akik ezt a szenteltvizet magukra hintik, vagy a házban laknak, azokra jobban hassanak Krisztus erői, s ugyanakkor gyöngüljön közöttük a gonosz lélek befolyása.

Miket nevezünk tehát szentelményeknek? Olyan tárgyakat, amik fölött az Egyház a fenti két gondolat szerint imádkozott. Ezzel kiveszi azokat a profán dolgok sorából és áthelyezi őket, valamint használóikat az Istentől áradó segítő kegyelem erősebb sodrába.

Milyen dolgokat áld így meg az Egyház? A teret, az időt és mindent, ami a térben és időben helyet foglal. Legklasszikusabb ezek között a templom megáldása. Püspök végzi, vagy meghatalmazott pap. Ezzel az áldással a templomnak sokezer köbméternyi térfogatát kivágja a mindenségből. Istennek foglalja le és kijelenti, hogy tilos benne minden világias üzelem. Szent hely lett belőle s az a hivatása, hogy fogadja be Isten népét, amikor összegyülekezik Krisztus köré.

Ki ne látná ennek a szentelménynek az erejét és kisugárzását a környező világra és a benne összegyülekezőkre? Innét száll szerteszét a megszentelt harang szava is. Hívogat: Jőjjetek, mert Krisztus itt osztja kegyelmeit!

Számos ilyen megáldott tér lehetséges: a lakószoba, a malom, sok más egyéb. Azt kéri az Egyház az áldás szövegében, hogy a benne tartózkodók ne csak általános kegyelmeket kapjanak, hanem különösbeket is. Megáld az Egyház minden dolgot, ami térben és időben az emberek használatára van. A Rituale Romanumban 180 áldáshoz van megfelelő szöveg. Ilvénnek a vasút megáldása, a tüzoltószerké, rózsafüzéré, imakönyvelé stb.

Hogyan fejtik ki lelki hatásukat a szentelmények?

Lássuk előbb a víz szentelésének a szertartását. Ezt bármelyik vasárnap megcselekedheti a pap. Odaáll az edény fölé. Ott remeg benne nyugtalan tükrével a víz. Hova sietnél, te nyugtalan? A tengerbe? Igen, az édesvíz meg nem állhat, mert sótalan s ha megreked, pocsolya lesz belőle.

Ezért van az, hogy a pap így szól. *Creatura salis, te só, Isten teremtménye, állj elő! Megáldja, marékka beleszórja. Háromszor, kereszt-alakban. Azt mondja nekik szentes hangon: Vegyüljete el a Szentháromság nevében.*

Utána összeteszi a kezét és így kezd imádkozni a víz fölött: „Legyőzhetően és mindig győzelmes Isten, aki a gonosz lélek hatalmát roppant erőddel megtörted, most a szorongatott Egyház és híveid nevében kérélek, áldd meg ezt a vizet! Ahol széthintik és nevedet hívják, ott törjön meg a gonosz lélek hatalma és kegyeskedjék megjelenni köztük a kedves Szentlélek is!”

A II. század óta szokás, hogy a keresztény családokban, templomok ajtajában ilyen szenteltvizet tartanak.

Hogyan fejt ki hatását ez és a többi szentelmény? Nem úgy, mint a hét szentség bármelyike. Mikor egy szentség létrejön, Jézus isteni rendelő akaratából azonnal és közvetlenül árad a segítő és megszentelő kegyelem arra, aki méltóan vette fel. A szentelményeknél az Egyház *csak kéri és reméli* — de nem alap nélkül —, hogy a használóik segítő kegyelemhez juttanak.

Hogyan fejt ki hatását a szentelmény? Nem úgy, mint az utcán felszedett *szerecsapatkó*. A babonás ember odaszegzezi az ajtóra, mint a vailásos ember a szenteltvízfartót. Mi van a szerecsapatkóban? Semmi, hacsaknem a kocsis káromkodása, vagy a meghajszolt állatnak a nyögése, de már az sem, mert lerúgta a lábáról, őt meg kivitték a dögkertbe. Szentelményeinkben pedig ott van az Egyháznak az imája. Jézus bizta meg azzal, hogy közvetítse és hatásosan előadja a hívek kérését.

A szentelmények nem úgy fejtik ki hatásukat, mint a *négylevelű lóhere*. Mi van benne? A természet tévedése: tovább lépett egy levéllel. Négyet lépett három helyett. Aki babonás, szerencsét vár tőle.

A szentelményeknél is tovább lép ugyan az Egyház. Nem elég neki a kegyelmet eszközölő hét szentség. Azonban *nem tévedésből lép*, mert Jézus tanította rá: Kérjetek és kaptok! Böven, megtetőzött mértékkel kaptok! Mt. 7, 7. Luk. 11, 9. Erre bátorodik így imádkozni: Jézusom, megáldom ezt a vizet, templomot, házat, ételt. Le-

gyen elkülönítve a többi dolgoktól. Erre kérek, hogy akik használják, vagy laknak benne, adj nekik segítő kegyelmet és erősödjön köztük befolyásod. Szentségeid kegyelmednek hatalmas erőforrásai. Adj a szentelményekben hétköznapi, apró eszközöket kezünk ügyébe, hogy bármerre fordulunk, vagy szentelt olvasónkhoz téved tévova kezünk, téled ilyenkor legalább parányi segítséghez juthassunk.

Szóljunk külön a hamvazkodásról. Téved, aki azt hiszi, hogy az Egyház csak a halál hangulatát akarja vele felidézni. Kitűnik a szövegből, ahogyan megáldja a tavalyi virágvasárnap barkájának a hamuját. Így szólítja meg az Istent: „Könyörülj a vezeklőkön, irgalmazz a bűnbánóknak és áldd meg ezt a hamut!” S a következőket kéri azok számára, akiket meghint Hamvazószerdán: töredelmes leikülettel, búneik bocsánatát, testük egészségét, lelkük biztonságát s amikor valamit majd helyesen és jogszerűen kérnek, abban való meghallgatásukat. Tehát nem hangulatkeltő szertartásról van itt szó. Érdemes a hamuhintés szentelményéért a templomba elfáradni. Az Egyház egész lelkét beleadja. Négy orációt, azaz könyörgést mond el hozzá.

Említsük meg még a *repülőgép megáldásának* a szertartását. Hasznos eszköz a repülőgép. A repülés nagy élmény és széles horizontot nyit meg előttünk. A *Rituale Romanum* szövege szerint az Egyház a következőket kéri Istentől, amikor megáldja a gépet: utasai érkezzenek a kitűzött célhoz, szolgálja a gép mindnyájunk örömeire Isten dicsőségét, tegye könnyebbé az emberek számára a közlekedést — minél kevesebb bajjal. Akik pedig benne ülnek, utazás közben kapják meg a földi vágyak fölé emelkedés gondolatait és segítő kegyelmét. Miféle bizarrság van abban, ha az Egyház, mint legfőbb érdekképviselői szervünk Isten felé elmondja ezeket a kéréseket a nevünkben? Mit lehet kifogásolni abban, hogy a közlekedés eszköze mellesleg kegyelem eszköze is lesz s a repülés szellemi élménye valóságos lelki élménnyel párosul?

S ha a gép lezuhan? A meg nem

hallgatott kérés még nem az imádság csődje. A kéro imát mindig feltételes reménnyel mondjuk s mondja az Egyház is: hallgasd meg, amennyiben ez lelkem javára válik. Ha nagyobb jót akarsz nekem adni, boldogan veszem. Magasabbrendű kérnivalóink is vannak, mint az, hogy halálunk órája későbbre tolódjon el. A kanadai repülő utasai a római zarándoklás után, a szentéavatás ünnepei és a szent- atya áldása után nem a legjobb lelki kondícióban indultak-e életveszélyes útjukra? Mikor a gép valószínűtlen magasságban lebegett velük, és az Egyház imájára segítő kegyelemben volt részük, hogy égbetörő vágyaikkal nézzenek le és föl, akkor érte őket a halál. Így meghalni kegyelem. Az üdvözültek azóta Isten szemével látnak és mosolyognak fenti akadékoskodásainkon. Ezekután is szívesebben ülnék megáldott repülőgépre. Nem azért, mert nem zuhan le, vagy a meg nem áldott lezuhan, hanem mert jobban érzem magamat ott, ahol velem van az Egyház foganatos imája.

Abban igazat adunk a fenti kérdésnek, hogy a *szentelmények és egyházi áldások nem szükségesek az üdvösségre, viszont nagyon hasznosak*. A lakásban is különbséget teszünk szükség és hasznos dolgok között. Szükséges a fundamentum, a tartógerenda, az ablak, az ajtó, ágy, asztal, székek. De szívesen hazavisszük az első ibolyát, mert a tavasz üzenetét hozza. Rózsát teszünk a vázába, mert a szépségnek és emberi szeretetnek az ihletéseit kanyuk tőle. Festményt akasztunk a falakra, vagy művészi karcolatot, hogy el ne felejtjük a neme- sebb és szellemibb emberség vágyait. törekvéseit.

A szentelmények még többet érnek nekünk. A megáldott fészület, a szenteltvíz, a rózsafüzér, Mária-érem nemcsak azt mutatják a lakásunkban, hogy katolikus keresztények vagyunk, hanem azt jelzik, hogy az *Egyház hivatalos és foganatos imája* lüktet körülöttünk. Az Egyházban pedig maga az Istenember, Jézus Krisztus él, imádkozik és ő maga terjeszti ki befolyását reánk.

Kiss István

N A P L Ó

A VIGILIA 25 ÉVES

Huszonöt év! Papi ember életében a 25. év az ezüstmise esztendeje. Valami ilyen ezüstmise-félének érzem a Vigilia szolgálatának 25 évét is. A primicián: 1935. Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén, mikor neki-indultunk az oltári szolgálatnak, a program-adó első cikkben ilyeneket írtunk: „Programunk: őrtállásban és virrasztásban várni az Úr Krisztust. A virrasztás nem bóbiskoló, szunyókáló aggastyánoknak való, hanem álmatlanságot bíró fiataloknak — természetesen az Üdvözítő örök normája szerint: nem a test teszi, hanem a lélek; való mindazoknak, kikben megvan a jövő hivatottjai számára magától értetődő egyetemes foglalni-vágyás, az elmozdíthatatlan érték-hierarchia szellemében: „minden a tiétek, akár a világ, akár az élet, akár a halál, akár a jelenvalók, akár a jövődők; minden a tiétek; ti pedig Krisztusé vagytok, Krisztus pedig az Istené” (Kor. I. 3, 22); és való azoknak, kikben megvan az a plaszticitás, mely mindent át tud járni a maga lelkével. Ez a vigiliás szellem és csak ez van hivatva elébemenni és elébedolgozni a holnap nagy titkának.” Mikor a háború után új életre ébredt a Vigilia, ilyen vallomásokkal indult neki a munkának: „Nekünk az irodalom szent dolog. Mindenekelőtt hivatásos küldetés, bizonyos értelemben apostoli életforma. Hisszük, hogy Isten bízta ránk a talentumot és a küldetést, és tudjuk, hogy egykor számmonveszi rajtunk. Nekünk az írás szent dolog, áhítat és szerelem tárgya: szent szenvedély. — Szent dolog magyarságunk is. Nekünk a magyarság Isten gondolata, a mi magyarságunk pedig Isten-akarta feladat, kötelesség és felelősség. Ő szabta ránk, hogy magyarul legyünk emberek, és magyar földön építsük az Ő országát. — És szent nekünk a kereszténység is: az élő Isten egyszeri történelmi kinyilatkoztatása, az élő Egyház misztikus és életadó közössége, az Istenben való örök élet mérhetetlen fontosságú földi előkészülete, hitnek és szeretetnek végtelenül egyszerű életprogramja, titokzatos életlendület és csodálatos Kaland: időre és örökkévalóságra szóló szentséges életforma, amelyben benne van minden, ami emberi, és minden, ami az Istenből az ember számára hozzáférhető.”

És most, mikor végiglapozzuk a kedves fehér füzeteket, amelyeket annakidején olyan szívbeli örömmel forgattunk, megmozdul bennünk a lelkiismeret, és meglegyint a kérdés: megféleltünk-e a nagy célkitűzésnek, amelyekkel kétszer is elindultunk Isten nevében? Ki merne erre a kérdésre igennel felelni? Csak az Evangéliummal szólhatunk: „Haszontalan szolgák voltunk, csak azt tettük, ami kötelességünk.” Egyet azonban biztosan éreztünk az egész negyedszázadon át: amit magunk elé tűztünk, jó volt, szükséges és halaszthatatlan. És egyről megnyugtat a lelkiismeretünk: amit adtunk, becsületes szándékkal, tiszta szívvel, egész erőnkből adtuk.

És még valamit. Huszonöt éven át szüntelenül előre néztünk, mindig a jobbat, a tökéletesebbet, a fejlődést akartuk szolgálni, minél gazdagabb irodalmat, minél fejlettebb társadalmat, minél mélyebb és egyetemesebb kereszténységet. Így érzünk ma is, előre nézünk ma is. Erre a további szent munkára kérjük a mi ezüstmisénken a Szentlélek Úristen áldását.

Sik Sándor

AZ ŐSZI FECSKE ÉNEKEI. (Sík Sándor: Őszi fecske. Versek. Szt. István Társ. kiad. 1959. Bp.) A kötet olvasásakor az első néhány vers izlelgetése után az az érzés támad az emberben: aligha van katolikus költő életének és életművének jellemzésére találóbb szimbólum a fecskénél. Ennek a sebesszárnýtű, kéthazájú, eredendően magyar, de seholsem — vagy talán mindenütt — otthonos madárnak a sorsában benne feszül a katolikus költő életének és művének minden szépsége, nagysága és problémája.

A katolikus költő két hazája, amelyről sohasem feledkezhet meg: a föld és az ég. Részletesebb tartalmi összefüggésben így sorolhatnók tovább a párhuzamokat és „ellentéteket”: Isten és világ, Teremtő és teremtmény, test és lélek, szellem és anyag, természet és természetfeletti, véges és végtelen. Amikor a költő az egyikről gondolkozik vagy énekel, mindig a másik távlataiban, a másik fényében, mondhatni „jelenlétében” él és alkot. Sokszor egy-egy versnél nem is tűnik fel kifejezetten az a „kettősség”, ez a lehető legnagyobb teljességre való törekvés, — ez nem is lehet mindenkor a költő szándékában —, de egy-egy életműben legtöbbször világosan és határozottan megmutatkozik. Sík Sándor azok közé a kevesek közé tartozik, akik tudatosan, szinte költői programszerűséggel vállalják és hirdetik ezt az egyetemességet. „Kétarcú anyagnak vagyok gyermeke én, Kétarcú élet, kétarcú ének” — mondja a kötet megjelenése óta közölt *A kétarcú angyal* c. szép versében (Vigilia, 1959. dec.). Mintha csak kulcsot akarna kezünkbe adni az *Őszi fecske* teljes megértéséhez ebben a versben:

„Ha más azt mondja: föld!
Hadd énekeljem én:
Föld, föld, nyujtózzál ég felé!
Ha más azt mondja: ég!
Hadd énekeljem én:
Ég, ég, hajolj a föld fölé!
S ha más azt mondja: vég!
Hadd énekeljem én a véges-arcú végtelent,
S a véget, mely a végtelenbe nő!”

A teljességnek az igénye, az egyetemességnek a költészetben kifejezhető megragadása irányítja Sík Sándor ihletét. S ezt most, „őszi” verseiben még inkább csodálhatjuk, mint azelőtt.

Mert csodálatos igény, csodálatos élmény az övé! Ebben a szemléletben „egybering közel és távol Szíved hullámozó ritmusával, Amely magát némán kitárta A mindenségnek, mint a Mátra.” (*Mint a Mátra.*) A létezés, „hogy valamik, valakik *vannak*” egyetemes öröme, a mindent átfogó, a mindent és mindenkit szerető lelkület innét forrásozik. Ezzel tudja látni igazán gazdagon az összefüggéseket, a dolgok közötti kapcsolatokat, hiszen az égen minden a földre és a földön minden az égre figyelmezteti. Ahogy a *Búcsú a Bükköstől* c. remek versében vallja, még a náma fák is:

„Hadd mondom el, ti karcsú tiszta fák,
Mi volt nekem a zengő némaság,

Mellyel szövetség-sátra lombotok
Oly sokszor félálomba ringatott.

Félálomba, melynek jobbik fele
Emberen túli fénnel volt tele.

Egy hónapig voltam testvéretek
És emberebbé lettem köztetek,

Aki a földből szívta gyökerét
És a felhőkkel jeleket cserélt.

S már-már a fák titkát is ellosem:
Elnyúlni, fölfelé, türelmesen.”

Mennyire sikerült kifejezése ez a néhány sor az emberi „kettősségnek”, a test és a lélek együttélő vágyainak. De folytassuk tovább a verset, mintegy nagy-

szarú példáját a költői „egyszerre látásnak”, példáját a lenti és a fönti, a múltó és a múlhatatlan egymásra utalásainak:

„Egyet, nagyot, még hadd nyújtózkodom,
Aztán megyek, szólít az otthonom,

A drága otthon, a nekemvaló,
Hol élni édes és meghalni jó,

S hol mosolyogva élem szüntelen:
Nincs maradandó házunk ideleenn.

De itt, de itt, míg végigkúsztatom
Az égre húzó bükkfaszálakon

Az esti csendben ünneplő szemem,
Véremben és húsomban érzem:

A maradandóhoz is van közöm.
Isten veled, szerelmes bükkösöm!”

Mint a tenger hullámai egymásba símulva és egymásból újra éledve hőmpölyögnek, vagy mint egy szimfónia témái egymásba semmisülnek és egyik a másiktól tovább gazdagodva újra felbukkannak, úgy variálódnak Sík Sándor versében a természet és természetfölötti, a föld és az ég egymásra vonatkozásai. S nemcsak egy versében, hanem egész életművében általában. Azóta, hogy ötven éve „szembe nézett a Nappal” (1910-ben jelent meg első verseskötete), azóta szünet nélkül a Nap fényében él és dolgozik, lát és énekel. (Erre vonatkozólag újabb versei közül néhány cím: *Az ős dicsérete, Bocssástatok meg, Érett nád, Szentségtartók, Fák és gyerekek, Szőlőhegyi szemlélődés, Őszi fecske, A mátraí temető, Hársfák, Hetven felé.*)

Hogy mi ennek az egyetemességnek elvi kiindulópontja és összefoglalása, azt olvashatjuk az Apokalipszis látomásvilágával rokon versciklusban, *A hetedik nap dallamában*:

„Verem a taktust, kezemmel, szívemmel,
Minden eremmel: testemben tapintom
A ritmust és a dallamot: a Mestert.
Ó, drága Ritmus,
Én lélegzetem, mindenem, de jó,
Hogy te lettél a törvény, hogy a Mester
Benned lélegzik és benned üzen!
Bár térdepelve illeti csak ujjam
Rejtelmes ráncú köntösöd szegélyét,
Téged ismerlek, jobban enmagamnál:
A Mindenségből te pihegsz felém,
A Mindenségben hát otthon vagyok.
A Mester benned lélegzik körültem:
A Mesterhez hát — halljad, én szívem,
Ha nem is érted! — hasonló vagyok!
Aki ritmusra szól, az énekel
S aki énekel, nem lehet ne halljon.”

Ans poeticának is beillenek ez a pár sor. Az egyetemesség elvi alapja tehát: Isten mindenben és minden Istenben! Ahogy a költő mondja: „Amerre fordulsz, minden hangra hang, Meghitt, meleg, testvéri hang felel, És mindnek egy a lelke: mind Belőle, Benne és Érte és Hozzá vagyunk.” Természetesen nem pantheizmus ez, hanem a szentpáli gondolatok (Kol. levél I. 13—17 és az Ap. Csel.-ben az areopáguszi beszéd) költői megfogalmazása.

„Katolikum” a szó első értelmében „egyetemest” jelent. Ha tehát azt kell katolikus költőnek neveznünk, aki az „egyetemes” világot: a földet és az eget, Isten és a világ „egyetemét”, a mindenséget dalba tudja szedni, és nemcsak részleteket — részösszefüggéseket és rész-igazságokat — lát, hanem az egészet, — akkor, ha szabad így mondanunk, Sík Sándor a legkatolikusabb költők közül való.

Azt gondolhatná valaki, hogy ez az egyetemesség-vágy leszűkíti a költő világát, s talán megfosztja a költői szabadságtól. Erről azonban szó sem lehet. A mindenség ugyanis emberileg megmérhetetlen, a mindenség „testvéreinek” és énekesének témaköre hasonlóképpen. Sík Sándor a parányi dolgoktól a végtelen Istenig mindent megénekel, aki és ami szívének kedves, vagy élmény-körébe került. Költészeteről elmondhatjuk Az ősz dicsérete sorait:

„Ó, lombos erdők őszi orgonája,
Milyen teli-mély a te muzsikád!
Ezer sípód egyszerre intonálja
Az emberlét ezernyi dallamát.”

Hernyók és csillagok, fecskék és fák, virágok és bogarak, hegyek és évszakok. állatok és emberek, lelki és isteni dolgok tartoznak az ő lírai tartományába. Az *Őszi fecske* egyik meglepetése számunkra, akik régebbi kötetekben megszerttük az isteni fények, a magas — sokszor teológiai szintű — igazságok vilódzását, hogy most ebben a kötetben az emberi dolgok világában kalauzol inkább. (S ilyen szempontból nagyon érdekes a költő régebbi verseiből való válogatása: kihagyta ugyanis elvontabb, szimbolikusabb verseinek legtöbbjét. és inkább a kis dolgok költészetét, a plasztikusabb, érzékelhetőbb képeit mutatja be. Hogy mennyire „emberibb” lett realizmusa, azt egy cikluson belül is megfigyelhetjük: A *hetedik nap dallamát* az előző „korszakban” kezdte és a mátrai versek korszakában fejezte be.) Lelkét nem hagyják érdektelenül a hazai és világesemények sem, de sohasem a napi politika hangján szól ezekről, hanem az általános emberi kiáltást közvetíti, az egyetemes emberi jajszót. tiltakozást vagy figyelmeztetést hangoztatja a háborúk és elmúlt korok igazságtalanságai ellen. (*Atommag, Szél a Pülsen, Kód, A költő háborús imádsága, Razzia, Rudolf Czinege, Fordíts, fiú, a rádión.*) Szó sincs tehát elvonultságról vagy leszűkítettségről. Az azonban igaz, hogy aki ilyen szilárd talajon áll kezdettől fogva, mint ő, az nem ingadozik, nem mond ellent önmagának és előbbi műveinek, ilyen értelemben tehát nem „fejlődik” (a fejlődésnek mondható az ilyesmi egyáltalán). Sík Sándor költészetében nincsenek hangulati törések. Ez azonban nem a költői szabadság hiányát mutatja, hanem a harmonikus lélek magától értetődő következetességét. Vannak, akik vívódva, küszködve jutnak el oda, ahol ő van, és ez a vívódás, küszködés az életművük, költészetük. Sík Sándor nem a világgal és önmagával küszködő művész, hanem önmagát és a világot átfogó, egyre mélyebben megérteni akaró költő. Ezért érezzük ötven év verseiben fokozódó tüzzel izzani az optimista életkedvet, a bajokon felülkerekedő reménykedést és a mindenütt jelenlévő szeretetet. („Csak a szived ki ne hűljön, Csak a tücsök hegedüljön !”) A fecske szimbolikus élete így lesz emberi valóság: ez a világ sohasem az egyedüli, mindig látnunk kell a másikat is, amelyért dolgozni, reménykedni és szeretni még az értelmetlennek látszó esetekben is értelmes és érdemes kötelesség. Sík Sándor nem az érdekességeket figyeli ebben a világban, nem is a paradoxonokat, a látszólagos ellentmondásokat, mint Chesterton (és mennyi van belőlük az evangéliumban is !), hanem a valóságból, Istenből és a teremtményekből kisugárzó szépséget és bájat, mint Jammes, vagy éppen a nagyságot és a fenséget, mint Claudel. Sík Sándor életszemlélete talán hármukéval van leginkább rokonságban...

Sok mindenről kellene még beszélnünk az *Őszi fecske* kapcsán. Arról, hogy Sík Sándor mennyire következetesen egyetemességre törő még módszereiben, képalkotó művészetében is. Szintetizáló, „összerakó” technikával dolgozik, legtöbbször nem valami részletszépséggel akar meglepni a vers végén, hanem az összszépséggel. Mi, akik az ő tanítása nyomán tanultuk meg értékelni a magyar verseket a középiskolában és az ő verselemzéseim csiszolódtunk érzékennyé, örömmel szemléljük művészetében, hogy módszereiben is mily nagyon a „konstruktív” magyar líra, Arany és Petőfi útján jár. Szólnunk kellene Sík Sándor tiszta magyar nyelvéről, tudatos nyelvművelő munkájáról és azokról a verseiről, amelyeket egyszerűségük és nyelvi szépségük miatt méltónak tartunk a legkiválóbb magyar nyermekversek (gyermekek számára mintaképpen tanítható versek) közé sorolni, Petőfi, József Attila, Szabó Lőrinc lemszebb gyermekversei mellé. (*Samu bácsi, Tera neni, Két kis malac, Ibotyák.*) Nyelvi kiválóságát bi-

zonyára azok is értékelik, akik világnézetével nem egyeznek. Jó lenne azt is elmondani, mennyi és milyen hatása volt költészetének az ifjabb költői nemzedékre, miránk, akik az ő útján vándorolunk (s milyen jó tudni, hogy testvérünk, az ő tanítványa Radnóti Miklós is, akit az *Örvénynek az örvény c.* versében „háromszor is fiának” nevez!). Ezeket és még másokat kellene elmondanunk róla és művéről. De reméljük, lesz még erre is alkalom, hiszen várjuk és lessük gazdag életének további termését. S hogy nem hiába, arról ő maga biztosít minket a „Kaszafenes”-ben, melyben egy öreg kaszáló tót emberhez hasonlítja magát:

„Tán egyet gondol mindakét szívünk,
S ez az, amitől testvérek leszünk,

Hogy szép a szép, az illatos mező,
És jó a jó, fiatal szív s velő,

De nem elég, de semmi sem elég,
Mert szép is, jó is azt susogja: még!

Kaszacsörrenés, szívvér-dobogás
Testvér ütemben imádkozza: más!

A fáradt nap lassan pihenni tér,
Zörög már felénk a szénásszekér.

Vén ló a hámban, de még birja tán.
Húzzunk még egyet azon a kaszán!”

(Csanád Béla)

**SZÍNHÁZI ŐRJÁRAT: Shakespeare és Tolsztoj konzseni-
álisa n.** Az ő és az új esztendő bemutatói közül kettő öröndetes ajándéka volt a magyar színházi életnek.

Tolsztojon és Shakespeare-en át tehát az újkor irodalmának két legnagyobb zsenije üzent nekünk. Nem a műveiket kell ismertnünk, hanem a rendezőket és a színészeket, akik ezt az üzenetet méltó keretek között kézbesítették. A „Háború és béke” színpadravitelétől bizony féltünk egy cseppet. Hiszen az elemi erejű viharokat igazán nehéz a színpad szűk kereteibe fogni. A Neumann-Piscator-féle rendezésnek azonban éppen az sikerült, hogy ami a regényremekből színpadra illeszthető volt, azt megmentették egy elegáns mozdulattal: Kérem, ennyit és nem többet akarunk adni a műből. És amit adtak, az Sándor cár alakjának kivételével mindvégig sikerült.

Méltassuk hát kissé a színeszi munkát is a két kitűnő rendező, Kazán és Kazimir teljesítményének teljes elismerése mellett. A háború és béke két színpadilag is legjobban sikerült, mert belülről kivetített alakja Natasa és az öreg Bolkonszkij herceg volt. Ruttikai Éva Natasája kilibbent a színpadra és egyszerű magával hozta ennek az összetett, jóból és gyöngeségből összegyűrt leányalagnak minden üde báját, a könnyen romló gyümölcs apró kis hibáival együtt, ahol majd a romlás munkáját megkezdte rajta. Ruttikai Éva eljutott a szerepalkotás ama fokára, ahol az ösztönös művész már nem csak játssza, hanem minden idegszálával éli szerepét. Ugyanezt mondhatjuk Páger Antalra is, aki az öreg herceg gyűnből és epéből, földvilágosult szkepszisből és emberi szeretetre vágyásból oly finoman megszótt alakját ugyancsak kapásból vetítette vissza. És a fiatal lény meg az öreg voltaireanus nagyúr szellemi s mondhatnók: szerelmi párharca színházi életünk legnagyobb pillanataihoz tartozott. Mert ez a vén herceg nemcsak fiát óvta a fiatal nőtől. Öreg korának szikkadt irigységével sajnálta is tőle s inkább magának kívánta volna a romlandónak vélt gyümölcsöt, akiről akadémikuskodásával be is bizonyította, hogy ingatag asszonyi lény.

A harmadik és a negyedik nagyvonalú alakítás Győrfi és Pándy Lajos művészetét dicséri. Pierre-nek, a fattyúnak alakja a legproblematikusabb főadat. A nagytestű, tehenészlánnytól származó Pierre éppúgy Tolsztoj egyik énjét jelenti, mintahogy a Faustban és a Mefisztóban is ugyancsak önmagát rajzolja Goethe is. Pierre, aki odatalál a parasztokhoz és a nemzeti ellenállás

akasztófájához is, maga az orosz evolúció, a jövőbe vetett zseniális fénycsóva. Nem kicsi földadat volt tehát, hogy Gyórfji ennek az alaknak — ha nem is minden — de annyi sok karakterisztikumát éreztetni tudta. Pándy Lajos a vad nőcsábász szépftúnak, a nagy úri lét felelőtleniségében pervertáldott Kuragin hercegnek minden káros szépségét és emberség-hiányját élénk tudta vetíteni. Eppen ezért volt az előadás másik nagy drámai pillanata az, amikor Andrej herceg, aki halálra kereste menyasszonya csábítóját és hírbekeverőjét, megbocsájt ennek a féllábú csonkká vált fenegyereknek. Kimondatlanul is ott líbeg ekkor a színpad fölött: most csonka lettél testedben, de megbocsájtást nyertél ellenfeledtől és egész ember lehetsz még lélekben.

Sajnos így sincs elég terünk rá, hogy Benkő Gyula, Sándor Iza, Lászlóffi Kata vagy a fiatal Tordy Géza alakításait kiemezzük. Mindnyájan tehetségük maximumával szolgálták Tolsztojt a színpadon. Máris át kell térnünk és bizonyos örömmel térünk át egy teljességgel színpadra született remekmű, a shakespeare-i hattyúdat átírt és teljesítményeinek regisztrálására.

A vihar Prosperóját Ódry Árpád óta tudtukkal nem igen merre színpadra álmodni egy magyar színész sem. Mi az Ódry alakítására emlékszünk, Miranda Bajor Gizi és Caliban Sugár Károly volt. Mai napig is emlékezetes hármás és színházi esszéistáink gyakran megemlékeznek róluk ma is. Nos, a Madách Színház Uray—Vass Éva—Bazilidesz Zoltán hármasa nemcsak fölveszi a versenyt a nagy elődökkel, hanem a sikerült rendezés segítségével sokban még túl is haladja.

Prospero maga a jóság, Shakespeare ember és világszeretetének megcsalott kínból, könnyből és megbocsájtásból kiszúrt álomalakja. Ódry Árpádban mindig éreztük az akarati férfi szörnyű belső indulati feszültségét. Már beszédtechnikája is vad sodrású hegyi folyam kő- és kavicsgörgető zuhatagozása volt. Ő valóban azt a Prosperot valósította meg, aki démonias akaraterővel hajtja uralmába az Arieleket és a Calibánokat. Uray most azt mutatta meg, hogy mindezt ugyanilyen fokon sokkalta könnyedebben is megcsinálhatja az, akit az ösztönös művészet könnyed bájjával is megáldott a Teremtő. Már első szavainál előadó hálát érez Uray iránt a közönség, mert nem kell azt hinnie, hogy meg-siketült és azért nem ért a színpadi beszédből semmit. Egy adoniszzi termetű, de már agg kor felé hajló férfi áll előttünk szálfegyenesen és abban a lelki szépségben, amely a jóságban való hitből fakad. És a szájáról pergő kristályosan tiszta beszéd, amelynek egy hosszú visszaemlékezés minden szaván át érthető szótagok peregnék gyöngyszemekként a közönség ölébe, olyan „Auftakt”-ot ad az előadásnak, hogy féltjük a partnereit: mi lesz itt, hogy birnak méltók maradni egy igazán nagy és mestersége minden csinja-binjával ennyire játszani tudó színésszel? És megtörténik a színpadi csoda, mintahogy Prospero varázsvesszejének intésére a darabban is csupa szép csoda történik. Vass Éva egyszerűségében, kis Noémi-ingecskéjében — Jókaira alighanem hathatott ez a sziget- és gyermeklánykomplexum — egy másik Natasát hoz a színpadra, egy reálisan eleven, zsenge asszonyalakot. Bajor Gizi légtesebb volt, de mesterkéltbb is és kényeskedő szövegejtése néha kevésbé tudta elhíttetni, hogy ez a Miranda az apján és Calibánon kívül még nem látott férfit, nem járt szalonokba sem és csak az előbb, előttünk értesült, hogy fejedelmi ágyból származik. Vass Éva végtelen egyszerűségével s a vadvirág bájjával sugározza azt a lányt, aki a hajótörötték megpillantásakor ösztönösen fölkiált: mégis van Isten! Fiatal férfialakokban látja megtestesülni a Teremtés női szemnek legszebb csodáját.

Bazilidesz Zoltán robusztus erejének játékos bambasága pedig Caliban alakjában élheti ki magát. Nem az ósgonoszt játssza ő, az algiri boszorkány fattyát, a démoni ártást, mint azt Sugár Károly oly nagyszerűen tette. Az ő gonosz-sága butaságából, neveletlenségéből, az állati sorba üzötték lelki tompaságából származik. Hogy ez a fölfogás is nagyszerűen megállja a helyét, arra éppen a végkifejlet a bizonyosság. Shakespeare—Prospero arra ítéli az életére törő és főként a tudós könyveit elpusztítani akaró ősbutaság emberét, hogy: seperje ki a szobáját. Magasabb ténykedésre úgy sem képes, de talán a jóság és a megbocsájtás még embert farag egyszer belőle.

A darab színpadmegoldása a lehető legegyszerűbb, majdnemhogy absztrakt-vonalú levél és virágfüzérék jelentik az őserdőt, játékos megoldású számolyok

a tengerpart köveit, néhány éjszótét éjszakában ingó kötél a süllyedő hajó mélybemérülését. És ehhez az anyagtalansághoz kapott a színház egy olyan Arielt, akinek elhittük, hogy tündér, hogy visszhangként éneklőhangokon csúfolódik, hogy láthatatlan az őt kereső hajótöröttek előtt s csak mi láthatjuk Shakespeare—Prospero zsenijének jóvoltából. Psota Irén — ha hanggal nem is bírja még teljességgel a színpad háttéréből való beszéd nehéz munkáját, szívvel-lélekkel, démoni mozgékony-sággal, a légiességet is megcsúfoló, sőt éppen azal csúfolkodó Puck-szerű bájjal száguld előttünk ide és oda, irányítja a játékot. S ha Prospero nincs jelen, egyedül is betölti a színpadot. Egy új Ariel, aki jobb minden eddig látottnál s aki csak a huszadik század rakétatechnikájának korában elképzelhető.

Mikor Hevesi Sándornak a Magyar Színházban kellett rendeznie a III. Richárdot, egyszer kifakadt: „Én nem tudok kéjem Turányi Alajos, Bodnár és Onody nélkül Sekpijt jendezni”. Kissé selypített ugyanis és azt akarta mondani, hogy Shakespeare-nél néha több tucatnyi szereplő is szükséges és a harmincadiknak ugyanúgy meg kell állnia a helyét, mint az esetleges negyvenediknek. Ezért kellett neki a jól beszélő epizód szereplők egész sora, hogy gondolatait megvalósíthassa pontosan, jólbeszélő színészekkel, akik nem abban voltak nagyok, hogy III. Richárdot vagy Hamletet játsszák el, hanem abban, hogy az első polgárt vagy a második matrózt, az első hajótöröttet vagy a bérnyilkost néhány percnyi idő alatt életrekeltsék a színpad deszkáin. A Madách Színház főhajtása abban is szerencsés, hogy remek matrózalakokat állít a színré Márkus László és Körmendi János személyében, hogy Lóte Attilában talált egy jöbészdedű fiatal hőszerelemst Ferdinandhoz és Horváth Jenő megszokott színészi alázatával és karakterformáló erejével kelti életre az öreg nápolyi tanácsnokot.

Nem Babits Mihály fordításában kaptuk A vihart, hanem Mészöly Dezsőében. Az ő szövege bizonyára gördülékenyebb és könnyebben mondható. Első hallásra nagyon kellemesen, elringatóan hatott és összetettségével sem kötött különösebb súlyokat a nyilként röppenő shakespeare-i gondolatokra. Vámos László rendezése, színes, izléses, mértéktartó. A részeg matrózok és Caliban mulatozásai körül elmegy a végső határokig naturalizmusban is s egy másik rendezői intésével helyrebillenti a darab tündéri-bölcseleti és nevetetési egyensúlyát. Régen volt ekkora örömrünk színpadi élményben, mint amit Tolsztoj és Shakespeare adtak most nekünk. (Posszonyi László)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Ami Petőfi és Ady között van költészetünkben, az „madártávlatból” tekintve többé-kevésbé érdektelennek látszik: két kiemelkedő csúcs: Arany és Vajda, néhány kisebb, de figyelemre méltó költő: Reviczky, Komjáthy, Kiss József — egyébként azonban szürke sivatag. Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk ezt a fél századot, a kép némileg megváltozik. Nem mintha az arányok változnának és az értékrend módosulna. Mindössze a sivatag lesz kevésbé sivatag. Nem olyan kopár, mint gondoltuk; nem is olyan mozdulatlan. Flórája nem különösebben színes, de van flórája; és a síma felszín alatt, a talaj mélyén szerény vulkánikus erők dolgoznak s készítik elő porhanyosító munkájukkal a tűz kitörésének útját. A Petőfi és Ady közötti költészetnek ez a legfőbb érdekessége.

Komlós Aladár a kor legalaposabb ismerője; évtizedek munkájával tártta föl és kutatta át szinte minden zugát. Ennek a sokéves, jelentős részlet-tanulmányokban bővelkedő munkának a szintézise félezer lapos nagy műve: *A magyar költészet Petőfitől Adyig*. Lényegében az irodalomtörténetek hagyományos beosztását követi: egy-egy kisebb korszak, irány, csoport általános jellemzését — azt, amit régen „korképnek” neveztek — követik az egyes portrék. Az összefoglaló általános részek azonban korántsem sablonosak, nem egyszerűen történelmi szakmunkák anyagának rövidre fogott kivonatai; elsősorban irodalom és társadalom bonyolult összefüggéseit vizsgálják, s itt sem úgy, hogy egyszerűen egyenlőségi jelet tesznek a társadalom- és gazdaságtörténet, meg az irodalomtörténet tényei közé. Komlós Aladár módszere sokkal finomabb és árnyalatosabb; óvakodik a dolgok merev leegyszerűsítésétől, s a kölcsönhatások egész mozgalmas bonyolultságát igyekszik megragadni.

Szép példája ennek az Arany Jánosról szóló fejezet. A *Toldi estéje* s még

inkább a *Toldi szerelme* körül — valószínűleg „igazolások” érdekében — keletkezett egy sajtósági elmélet, amely Toldi Miklósban mindenáron a parasztot akarta látni: azt a parasztot, akit Lajos király feudális nemesi udvara nem fogad meg magába, sőt számúz kebeléből; viszont amikor az ország bajba jut, kénytelen ehhez a megvetett paraszti erőhöz folyamodni. Miklós azonban győzelme ellenére is csak kitaszított marad. Az elmélet szellemes; „sajnos azonban — jegyzi meg Komlós Aladár — sem Lukács György, sem követői nem kísérelték meg annak igazolását, hogy a harmadik és második rész Toldija a paraszti erő jelképe, s mint olyan menti meg a bajbajutott nemzeti becsületet”. Paraszt és hűbériség konfliktusát látni a második és harmadik Toldiban: a költemény félreértése — jegyzi meg; félreértés helyett bizvást mondhatjuk, hogy nyilvánvaló félremagyarázása. Mert aki figyelemmel elolvassa Arany műveit, habozás nélkül Komlós Aladárnak fog igazat adni. Nem nemes és paraszt osztályellentétéről van szó, hanem magyar és beáramló idegen ellentétéről. Miklóst nem az bántja, hogy Lajos király udvara hűbéri, hanem az, hogy olaszos. Ez félreérthetetlenül kiderül a költeményből, ha elolvassuk. S eleve valószínű, ha a művet behelyezzük abba a korbá, amelyben keletkezett, a maga sajátos légkörébe, mondhatni „anyaméhébe”. Abban az időben Arany szorongató gondja nem a *parasztság* sorsa volt, hanem az osztrák elnyomástól léteben fenyegetett *nemzet* sorsa; s az előbb említett elmélet többek között már csak azért nem állja meg a helyét, mert egy 1848 előtti tendenciát (ami megvan az első Toldiban) erőszakol bele egy 1849 után, teljesen megváltozott helyzetben és hangulatban keletkezett műbe. Ilyen veszedelemnek mindig ki vagyunk téve, ha a műveket a maguk saját szándékától és mondandójától függetlenül igyekszünk értelmezni.

Nem így Komlós Aladár. Érdemes idézni a föntiek végén levont következtetését. „Sajnálni sajnálhatjuk — írja —, hogy Arany 1848 után nem a népi törekvések szószólója volt. Ezen azonban nem segít, ha nemlétező tendenciákat olvasunk bele művébe, az meg súlyos igazságtalanság volna, ha e hiány miatt kétségbevonnánk jogát a helyhez, amelyet költészetünkben elfoglal. A nemzeti elnyomatás korában a függetlenség volt a legfontosabb kérdés, s 1850-től 1862-ig nincs egyetlen magyar költő, aki a társadalmi kérdést bolygatta volna. Ebben az időben Arany a kor legfontosabb kérdéseiről beszélt. Örüljünk annak, amit adott” ...

Ahogy Komlós Aladár ezt a „nemzeti” költő Arany Jánost megmutatja (s ahogyan ennek eredetére Arany nemes-voltában is rávilágít): talán leginkább lebilincselő része művének. Az epikus Arany problémájának fölfejtése kitűnő. Arany — írja — „az embereket olyan realista pszichológiával nézte, mint az érett Móríciz Zsigmondig egyetlen regényírónk sem”; az eposz viszont mondai elemekre kényszerítette; és „nem támad-e így belső ellentmondás a mondai elemek és a modern pszichológia közt?”

Arany első nagy lírai termésének, az ötvenes évekbelinek finom érzékű és találon alapos méltatása után, megvallom, kissé meglepett az a kedvetlenség, amellyel Komlós Aladár az Ószikékről szól. Az öregkori balladákról való véleményét sem tudom osztani; igaz, nem az az „élő szenvedély” lüktet bennük, mint az ötvenes évek hazafias balladáiban, de lüktet (éppen szakadozottságukban, homályukban) egy másféle szenvedély, és nem kevésbé élő — csakhogy Arany, mint éppen Komlós Aladár mutatja meg találon — szenvedélyeit objektívalja, érzéseit cselekménybe, képbe vetíti: ezúttal ezekben a balladai képekbe és cselekményekbe, a *Képmutogató*ba például, amely — úgy érzem — egy akkor számtalan megnyilvánulásában tettenérhető korhangulat egyik legmaradandóbb és legszuggesztívabb vallomása. Hozzátehetem: én Péterfynek az Ószikékről írott ismertetésében sem érzem „a ki nem mondottan is érezhető csalódást”.

Hogy a Vajdáról, Reviczkyről, Komjáthyról, Kiss Józsefről adott arcképek jók, érdekesek, alaposak, azt fölösleges ismételnünk: lényeges vonásaikban már ismerjük őket Komlós Aladár monográfiáiból, tanulmányaiból. Emeljük ki azonban azt, amit Reviczky prózájáról mond, az *Apai örökségről* meg a *Selyembogárról*: hátha rászánja egyszer magát valamelyik kiadónk arra, hogy ezt a méltatlanul elfelejtett elbeszélő Reviczkyt egyszer újra „forgalomba” hozza —

nem egy újonnan „fölfedezett” (s joggal fölfedezett) századvégi prózaíróknál jobban megérdemelné. „A két elbeszélés — írja Komlós Aladár — így is (azaz a *Selyembogár* elsmietett befejezése ellenére is) mérföldkő a magyar széppróza történetében. Érdemüket akkor látjuk igazán, ha korukba helyezzük. Egy új, gazdagabb valóság szemlélet vonul be velük a magyar regényírásba: a nagy orosz regény példáján iskolázott realizmus, amely nem hatásokra vadászik, hanem a valóság lényegét, sajátos jellemző vonásait igyekszik feltárni, az embert nem gyűlöli, de nem is festi jobbnak az igazinál, hanem komor igazságszeretettel s ugyanakkor megértő részvétellel tart ítéletet fölötte.” A fiatalon meghalt Reviczkyvel nemcsak jó költő került sírba, hanem a nagyigényű, jőszemű magyar realista próza nagy — talán legnagyobb — reménye is. Kis dolgok maradtak utána, de alig van a korban elbeszélés, melyben inkább érezni lehetne az igazi nagy elbeszélő próza lehetőségét — vagy legalábbis lehetőségének ígéretét.

A kor értékrendje, mint már említettem, eléggé megállapodott az irodalmi köztudatban; legfőljebb kis retusálásokra, kis jóvátételekre, helyreigazításokra nyílik mód. Ilyen például Szabolcska Mihály „rehabilitálása”; ezt a derék költőt, egyikét a zsenik szerencsétlen áldozatainak, Komlós Aladár érdeméhez és arányaihoz illőn állítja a helyére. S ha már az arányoknál tartunk: Pósa Lajos — ha „negative” is — talán nem érdemelt volna akkora terjedelmet, amekkorát kapott; Makai Emil érzésem szerint viszont többet érdemelt volna; Száz Zoltán is csak kivételes rokonszenv alapján kaphatott két teljes lapot négy, nem is jelentős verse okán. S lehetne még egy-két hasonló kifogást tenni, ha az író az előszóban már eleve nem számolt volna velük; végtére könyve nem írói lexikon, hanem „a fejlődés menetrendjét, fő vonalait” rajzolja meg, s így aztán mi sem könnyebb, mint „számonkérni tőle egy-egy kihagyott verselőt”. Válogatni kell, s ki-ki izlése, vagy adott szükségletei szerint válogat — teljes joggal. Nem is kimaradt költőket kérünk számon; csak arról van szó, hogy egy-egy állomáson talán valamikéivel tovább veszteglünk, s egy másiktól talán korábban tovább megyünk, mint szeretnénk.

Általában azonban elfogadjuk az arányokat s érdeklődéssei, tanulsággal olvassuk a portrékat. Egy-egy sűrű, találó jellemzésnek külön örülünk — az ilyesmiknek például, hogy „mint némely énekes, Ábrányi is inkább a torkából, mint a szivéből énekel”, ami minden fejtegetésnél többet mond s jobban jellemzi ezt az érdekes költőt: éppen arra világít rá, miért süllyedt el az időben minden tagadhatatlan (főként gondolati) érdeme s minden nyelv-bravúrja ellenére is.

Ilyen kérdéseket egyébként úton-útfélen fölvet a könyv az olvasóban. Ott van Thaly Kálmán esete (valami kis rehabilitálási szándék a róla szóló méltatásban is van, ezúttal azonban anélkül, hogy — legalábbis engem — meggyőzzene). Már-már azt lehetne mondani, hogy a kuruc verseknél is jobb kuruc verseket írt; de amit írt, az mégiscsak hamisítvány; s nincs az a mesteri műmárvány, amely egy darab igazi márványnál többet érne, mégha repedt is. Az ilyen irodalmi hamisítványoknak mindig (vagy többnyire) nagy szerepük volt a maguk korában, s aztán egy idő múlva, mikor betöltötték hivatásukat és fölszívódtak az élő irodalomban, minden régiségnél jobban megfakulnak, valahogyan kiderül róluk, hogy nincs dimenziójuk. Am tessék próbát tenni: elolvasni valami „igazi” régit, Esze Tamás *Magyar költészet Bocskaytól Rákócziig*, vagy Stoll Béla XVII—XVIII. századi *Virágénekek és mulatónóták* című gyűjteményéből, s utána egy Thaly-utánzatot.

Van egy másik érdekes kérdés: az Endrődi Sándoré. Mi a magyarázata „kissé igaztalan elfeledettségének”? Komlós Aladár több feleletet is ad a maga-föltette kérdésre. Mindegyik helytálló: mindegyik megmagyaráz valamit a dologról. De a fő ok mégiscsak Endrődi lírájának a minőségében rejlik. Palágyi Menyhért igen találoán mondta róla: „A sok cicoma és arabeszék elnyeli a tartalmat. A költő egész egyénisége ködbevész.” Endrődi impresszionista fölt-technikája oda vezetett, hogy egyik színfoltja megsemmisíti a másikat, egyik rezgés a másikat; az egészből végülis „nem jön ki semmi”, vagy édeskevés jön ki. Példa rá — többek között — a Komlós-idézte *Visszavárlak*. S gyanítható egy másik ok is: valami össze nem illés, valami fölemésség Endrő-

Minél: a „tartalom” meg a „forma” nem vág egybe, impresszionista rezgéssel-
libegéssel végeredményben mégsem impresszionista élmény-tartalmat közöl:
legföljebb csak lát impresszionistán, de nem érez; érzései voltaképpen neuro-
mantikus közhelyek.

Ami „az erotika költőit” illeti, úgy gondolom, Komlós Aladár megállapí-
tását: „Az erotikus művészet törekvés volt az ősi, pogány egészség visszaállí-
tására” — legalább egy is-sel ki kell egészítenünk. De is volt. Volt olyan ero-
tikus művészet is. De nem hinném, hogy ez Szilágyi Gézára is állna: „dacos,
büszke harsánysága” — mint maga Komlós Aladár minősíti — valóban „de-
kadens”, majdnem kamaszosan hivalkodó, Baudelaire-ből és Nietzscheből egy-
kedabart dolog, s oly kevéssé izléses (művészileg!), hogy teljes joggal ütközött
meg rajta Ady, akit pedig igazán nem vádolhatunk prudériával, mint szintén
Komlós Aladár mondja, Erdős Renével kapcsolatban. Ady valahol a lelke
mélyén megvetette ezt az egész hisztériásan lihegő, hazug erotikát. Nem is az a
baja ennek, hogy dekadens (utóvégre Verlaine-é is az), hanem az, hogy csinált,
afféle *l'art pour l'art* erotika, olykor (a *Tristia* nem egy versében) szinte egy-
olvasmányokon fölfútt beteg kamasz-fantázia képzelgésének hat. Hol van et-
től Ady erotikája, Ady „mámorfejedelemsége”? S mily óvatosnak, gyarlónak, ki-
csinyesnek hat mindez Ady önpusztító élete mellett, az ő erotikumának tragi-
kus hiteléhez képest! Itt is áll, amit annakidején Berni mondott kora költőinek
Michelangelóval kapcsolatban: „Ó dolgokat mond, de ti szavakat csak”; és az
ilyen *Tristia*-féle műlihegéses erotika olvastán Ady is azt a fajta viszolygást
érezhette, melyről Claudel ír egyik levelében: mint mikor egy egész testében
remegő foxi támaszkodik neki a térdének... — Úgy gondolom, ezúttal Komlós
Aladár a kelleténél egy árnyalattal elnézőbb volt: több, egyetemesebb lázadást,
szabadságigényt látott „az erotika költőiben” (akikről a könyvében ír), mint
amennyi volt bennük. Túlságosan polgári ez az erotika, túlságosan Vénusz-
barlangos, túl sok benne a tetszelgés és a kellék — és az idegen hatás. Szava-
kat mondanak, nagy, lihegő, zengő szavakat, polgárt-ijesztgető polgári fenegyé-
rekeskedéssel, túlonult erős budoár-fűtöttséggel és bordély-romantikával. Nem
érdemlik meg, hogy olyan jelentőséget adjon nekik az olvasó, mint amekkora
— főntartásaiban is elnéző — jóindulattal Komlós Aladár bánt velük.

„Egy időben az volt a hiedelem — olvassuk a mű bevezetésében —, hogy
a Nyugat előzmények nélkül, váratlanul tört fel. Ma már tudjuk, hogy a szá-
zadvégat készült elő. A vizsgálandó félszázad alatt a magyar irodalmi izlés egy
líra-ellenes, illetve objektív, realista szakaszból eljutott egy kimondottan lírai
és szubjektív szemléletű korbá, az értelem által élesen megvilágított lírától egy
homályosan derengőbe, egy egységes felfogásból egy egyénien keresőbe.” Ezt a
változást követte nyomon Komlós Aladár; ennek eredményeit foglalja össze „A
modern költészet felé” című záró fejezetében.

Könyve méltó és maradandó betetőzése a korról folytatott eddigi gazdag,
sokban úttörő kutatásainak.

***

Aki Komlós Aladár könyve alapján kedvet kapna a századvégi költők ol-
vasására, abban a kedvező helyzetben van, hogy szinte „tálalva” kapja az anyag-
ot a *Századvégi költők* című kétkötetes antológiában, amelyet Végh György
terjedelmes gyűjtése alapján Csanádi Imre szerkesztett egybe. Végh György
három vaskos kötetet tévő kéziratot gyűjteménye — évek szorgalmával egybe-
szedett anyag — volt az alap; részben kihagytak belőle, részben megpótolták:
így jött létre az antológia, mely a szóbanforgó kor jóformán minden jelentős —
a mi izlésünk és szemléletünk szerint jelentős — versét magában foglalja. Az
olvasó kedvére „böngészhet” benne, keresheti Ady és a nyugatosok előzményeit,
a régi modorból kiütőző „modern” hangokat; esetleg vitatkozhatik is a gyűj-
teménnyel és számonkérheti egy-egy — érzése szerinti — hiányát. Bartók La-
josnak például (vele már Komlós Aladár is mintha kicsit szűkkeblűen bánt
volna) van, meglepően, néhány egészen „babitsos” hangvételű verse (*Nymphæa
thermalis*, *A Rózsa-menedékház Tátrafüreden*, *A bércék a felhőkbe...*, *Korit-
niczai út*); a kor java verseihez tartoznak, de itt hiába keressük őket. Makai
Emil *Szirénjénél* kevés adysabb verset írtak Ady előtt: nem találjuk az antoló-
giában. Szentessy Gyulának vannak meglepően tiszta, modern hangjai; vannak

dallamai, képei, hangulatai, melyeket nehezen felejt el, aki találkozott valaha velük. Íme:

Mennek az évek,
Gyűlnek a vágyak!
Tűnik a napfény,
Nőnek az árnyak.
Hűvös idő jár — alkonyodik,
És a bolond szív álmodozik.

Mint mikor erdőn
Alkonyi tájon
Búcsúzó napfény
Játszik a fákon;
Rég lehanyatlott
Túlról a nap,
S játszanak itt még
Napsugarak.

Vagy ez az egészen adys borzongású sorpár:

Talán egy percig volt hideg a nap,
S meghalt a lomb egy hűtlen perc alatt.

Az antológiából kibontakozó Szentessy-kép viszont elég jellegtelen, fakó. De hát nem lehet mindenben mindenkinek a kedvére tenni; s egyébként is, minden szerkesztőnek megvannak a maga szempontjai, megvan a maga ízlése. Kifogások helyett inkább örüljünk a „fölfedezéseknek”, Czóbel Minkaénak például, akiben valóban sok meglepő ujdonság van (gondolom, jól ismerhette a kortárs francia költészetet), vagy Vargha Gyula bőséges szerepeltetésének (az ő költészete legérdekesebb példája a hatásoknak, illetve „vissza”-hatásoknak: Adv nélkül, akivel oly szögesen szemben állt, aligha virágozik ki ez a szép, szimbo-
lista öregkori líra).

A gyűjtemény utószavában azt ígéri a szerkesztő Csanádi Imre, hogy ennek az antológiának folytatása is lesz: összegyűjtik, kiadják költészetünk (a XIX. és XX. századi költészet) egyéb korszakainak „elfelejtett költőit” is. Nagyon hasznos dolog volna ez: életben tartani azt, ami a múltban nagyjainkon kívül is érték. De úgy gondolom, nem kellene megállni a XIX. századnál: van sok olyasmi a XVIII. század második feléből is, ami megérdemelne egy kis „fölmegítést”. Arany beszélt egy helyütt a „kis költők” szerepéről; nekik is megvan a maguk jelentősége, őket is érdemes megbecsülni. Ezek nem csak, és nem mindig epigonok; sokszor előkészítők is, s nem egyszer az irodalom nagy lapály-vidékein gyülemlenek össze azok az erők és nedvek, amelyekből utánuk egy-egy nagy korszak és egyéniség születik. A századvégénél már meglehetősen világosan látjuk ezt. De nemcsak Adynak (vagy Adyéknak) vannak meg az előzményei; megvannak az előzményei Vörösmartynak is, sőt megvannak Petőfinek is (ez utóbbiról Horváth János könyve adott bő ízelítőt: *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig*). Egy-egy, a Századvégi költőkhöz hasonló antológia kiváló segítség volna ezeknek a kérdéseknek a szemléletes „földerítéséhez”. (*)

KÉPZŐMŰVÉSZET. Kurucz D. István évek óta szerepel tárlatainkon tagbaszakadt, zömök, keménykötésű férfiakat ábrázoló alakos kompozícióival. Az erősen rajzos, élesen és határozottan körvonalazott képek inkább a térbe kíváncsultak, mintha szűknek érezték volna a síkot, ahová az ecset kényszeréből beszorultak. Igényük és kifejezésük szerint ugyanis szobrok, belekövülnek a csendbe, egy-egy mozzanat merevségébe s csoportosan is, mozaikszerűen szét-eső a hatásuk. Az egyes alakok között nincs meg a szoros kapcsolat, az összetartozás közvetlensége, oldottsága. A mozdulatlanság keménysége s hidegsége — akaratlanul is — elszigeteli őket egymástól. Mindegyik külön él, magának, mintha semmi köze sem volna a többihez. Kétségtelen, hogy érzékeltet némi monumentalitást ez a festészet, de mintha csupán kiszakított részlete volna egy még meg nem valósított gigantikus kompozíciónak, mintha kísérlet, csupán vázlat volna egyelőre. A legutóbbi négy év terméséből kiállított festményei főleg

tájképek. Leegyszerűsített tárgyak az ég és a föld. A látóhatárig messzire elnyúló róna, a magyar pusztá. Mese s valóság együtt; maga a Hortobágy. Ezen az alkotásain hirtelen megnőtt Kurucz D. István. Megállásra késztetnek. Lebálcáncslik a szemet. Azonnal kapcsolatot találnak a nézővel, meghitt légkört teremtenek. Azt a roppant feszültséget, gondolat- és érzésbőséget, mely minden igaz művészi élmény valóságos vérkeringése, most végre úgy sikerült vásznain józan fővel és biztos kézzel megrögzítenie a festőnek, mintha élő szíve dobogna bennük. Ezért oly közvetlenek és szépek. Még sokat várunk Kurucz művészetétől és alighanem meglepetést tartogat jövőbeli alakos kompozícióival is, melyekben zamatosan, népies, velős egyszerűséggel elegyíti majd a szintiszta valóságot a meseszerűvel.

Thakur Sing indiai festőművész 40 (felelészben olaj és akvarel) festményével bemutatkozó látogatást tett nálunk. Rabindranath Tagore és Mahatma Gandhi személyes barátja nemzetközi hírnevét még évtizedekkel ezelőtt alapozta meg pályadíjnyertes művével, az egyik angol birodalmi kiállításon. Technikai biztonsággal, természetű pontossággal és gyönyörködve örökíti meg hazája szép tájait és városainak megkapó részleteit. Népszerűek portréi, valamint a szegénységgel együttérző, szociális tartalmú életképei. Témáit és ihletettségét népének életkörülményeiből és hagyományából meríti. Az európai képzőművészet ismerete nem hagyott nyomot a stílusán, de még leginkább multszázadi festőink és különösen Barabás Miklós iránya áll legközelebb a festészetéhez. Kissé meglepőnek, csaknem szokatlannak találtuk, hogy egy vérbeli indiai művész a látható világot, a kézzelfogható valóságot festi kizárólag. Beéri azzal, hogy külső szemmel néz és lát, hogy megörökítse azt, amit mindenki észrevesz. De nem érdekli, mit tapasztalna a belső szem, ha vallatóra fogná. Egyik portréjának „szent ember” a címe. De ez csak egy tisztas, békés, éltes férfiarc, olyan, amilyen 100 közül nyolcvan is akad. Am, nem árul el semmit abból a fényugárzásból, ami glóriával övezi a szentséget.

A holland királyság előkezenységéből reprodukciós kiállítás nyílt nálunk Rembrandt-rajzokból. A hatvan lap tanulságosan tájékoztat a nagy mester fiatal, közép és öreg korszakának a kézjegyeiről. Megleshetők az ihlet villanásai, az alkotás titokzatos folyamatának áruló mozzanatai, amikor a gomolygó homályból feldereng a fény és alakot ölt egy érzés, egy eszme, élmény és előtűnik megy végbe a teremtés csodája. A legtökéletesebb tudás és a legmélyebb koncentrátság vezeti ezeket a vonalakat. Ezért is oly sokatmondók. Nemcsak az érzékelhető, a látómezőnkön megjelenő látványokat rögzítik meg, hanem a költő-festő látomásait is. Egy kicsiny rajza, például, „Öreg ember nagy kalappal”: nemcsak az alkalmi modellt állítja élénk, kítőröhetetlenül és felejtethetetlenül, hanem egyben Rembrandt Bibliát-megelevenítő szemével néz reánk és amit ez a szempár sugallani képes, azt kimeríthetetlenül táplálni fogja a népszakadatlan emlékezés. Rendkívül érdekes egybelátni az anyjáról és az atyjáról megörökített arcvonásait. Az anya kemény, szigorú, metszőn józan vonásai, a tévedhetetlen megfigyelés adománya: a lángeszű fiúban harmóniában egyesült az atya ábrándos, álmodozó lényével, valóság és költészet elválaszthatatlan szövetségeként. Minél tovább nézzük ezeket a rajzokat, annál inkább érezzük, hogy a végső igazságok, a lélek és a szellem legmélyebb megnyilatkozásai — mennyire azonosak az igazi lángelméknél. Ezek az örök vonalak, amelyek akárcsak az örök dallamok, mindannyiunkban lappanganak: ébresztők. Megütnek egy-egy hangot, felidéznek egy-egy látomást és zengeni kezd, fényességben tündököl a kimondhatatlan és a láthatatlan, vagyis az egyetlen igaz valóság... (Haits Géza)

A Vietnami-i kiállítás rendkívül érdekes tanulsággal tetézi a látogató műélvezetét. Ismerjük már a keletiek sajátos művészi szemléletét, a befelénzés és belülről látás magától értetődő igényességét, hogy elgondolkoztasson és valamely felidézett látványról ráterelje a figyelmet az eszményi műalkotásra, amit minden néző maga végezhet csak el. Mindenekelőtt szerény, hivalkodás nélküli ez a művészet. Semmiképpen sem öncélú. Cinkos felhívás, titkos meggyezés, hogy kifejezést adjon annak a kimondhatatlan, elemezhetetlen valóság-érzésnek, amit egyikünk se nélkülözhet, mert annak híjjával az élet felfoghatatlan értelmével lennének szegényebbek. Vagyis, nemcsak passzív résztvevő

követel tőlünk, hanem aktív hozzájárulást is, hogy egészsé, teljessé egészítsük a műalkotást, azáltal, hogy éljük, a magunkévá tesszük, együttesen valósítjuk meg tartalmát. Ez a tartalom pedig sohase más, mint a mindenütt és mindenki-vel azonos életérés: az a megbizonyosodás, hogy összetartozó részecskéi vagyunk az egyetemes, változhatatlan, öröktől jelenvaló életnek.

A Vietnam-i kiállítás arról győz meg minket, hogy az ottani embereknél a közösségi eszme nem szólás mód, vezéreszme, célkitűzés, hanem életszükséglet, természetesen életmegnyilvánulás. Művészetük azért oly lenyűgöző, mert személytelen. Megtestesülése valamely gondolatnak, érzésnek, szándéknak, amit mindenki ott egyformán hordoz a lelkében és ezért hat elemien, mint a megvalósult tett. Már csak az hiányzik, hogy megelevenedjék és megsokszorozódjék, megszámlálhatatlan alakban, elfogyhatatlanul folytatódjék. Ebben van igazi ereje is. Mert hiába hat újabb képzőművészetére az európai minta. Technikában hasonulhat hozzánk, tartalmában, eszmeileg folytatója az ősi hagyományoknak. Különösen éreztük a továbbító folytonosságának, a gondolat-, érzés- és akaratkoncentrációnak ezt a döbbenetes szuggesztióját négy XV. századból való archat-szoborfejnél. Csodálatos remekek. Ha sokáig szemléljük őket, még azon kapjuk rajta magunkat, hogy annyi évszázad után is sugallanak. Erőt, hitet, reményt adnak át. Ébresztenek, a közöny, részvétlenség halotti dermedtségéből feltámasztanak. (H. G.)

ZENEI JEGYZETEK. (Új magyar misék.) Az elmúlt esztendő végén egyszerre két misével is megismerkedhettek a templombajárók: Hidas Frigyes *Missa brevis*ével és Tamás Alajos Kapisztrán miséjével.

Hidas Frigyes új miséje nem törekszik nagy hatásokra és nem is halmozza zenei eszközeit. A vegyeskarra és orgonára írt mű elsősorban mély alázatával ragadja meg a hallgatót. Mindvégig szem előtt tartja a liturgikus követelményeket: röviden, közérthetően fejezi ki mondanivalóját, a hitet és alázatot. Bemutatóján a Bazilikában a templom énekkara működött közre és legjobb tudásával valósította meg a szerző elképzeléseit. Reméljük, hogy az új mise hamarosan mindegyik kórusunknak állandó darabjává lesz.

Tamás Alajos Kapisztrán Szent Jánosról írt miséje nagyobb lélekzetű és mozgalmasabb alkotás. 1959. nyarán keletkezett. Szerzőjének az volt a szándéka, hogy a maga idejében világméretű szent egyéniségének méltó emléket állítson vele — ötszáz évvel azután, hogy nagyvonalú munkás életét befejezte. A magyarságnak ugyanis nem nagyon volt módja rá, hogy története nagy alakjait és eseményeit egykorú zenével ünnepelje, nem alakíthatta ki a külfölddel azonos szinten álló zenei kulturáját. Története ennél sokkal viharosabb, társadalmi élete sokkal ziláltabb volt. S míg pl. a XVIII. sz. elején Nyugat-Európában a fejedelmi udvarokban kifinomodott, magasszínvonalú zenélést folytattak, és a mi korunkra csak legkiválóbb művelőknek neve hagyományozódott, addig ugyanennek a kornak magyar termése az őserőtől duzzadó, de iskolázatlan névtelenek kuruc dalaiban tetőződik. Buda várának visszahódítását is még 1686 körül misével ünnepelték Olaszországban, — Matteo Simonellinek, a pápai zenekar egyik hegedűsének *Missa Buda Expugnata* (Mise Budavár visszavételéről) című szerzeményével. (A misét Szita Oszkár fedezte fel századunk harmincas éveiben a vatikáni archívumban.) Nekünk magyaroknak pedig a huszas évekig kellett várnunk, míg a népi dallamhagyomány nyersanyagából megszületett Kodály Budavári *Te Deumja*. És sorolhatnánk tovább is a példákat. (Szeretnénk hangsúlyozni, hogy sok szempontból nem is olyan szerencsétlen a népi hagyománynak ez az annyira eleven továbbélése, mely elfojtotta a műzenét is. Nélküle aligha emelkedhettünk volna a világ zenei élvonalába Bartók, Kodály és a többiek művei nyomán.)

Ismételjük, sok szempontból a feladatok százada a XX. század. A mult felmérésének és méltó formába öntésének követelménye tornyosul a zenészek előtt és ezért helyeseljük, hogy Tamás Alajos is történetünknek világméretű alakját idézi fel. A „Nándorfehérvár 1456” oratórium formájában dolgozta fel Hunyadi János és Kapisztrán kapcsolatát, és ez a mostani mise sokat átvész az előző dallamanyagából. Tudatosan: a szerzőnek az volt a szándéka ezzel, hogy az oratórium ismerője a misében is ráismerjen Kapisztrán Szent Jánosra, illetőleg alakjának dallammintáira.

A mise felépítése jellegzetesen kétoldalú. A Kyrrie indításának szomorú dallama (d-moll) megismétlődik a mise végén, de optimista kicsengésű dur-ba transzponálva. Ezt az optimisztikus jelleget csak fokozza a „... Dona nobis pacem” fuga-forgataga zeneileg fogalmazva meg korunk minden emberének békevágyát és reményét.

A Kyrrie — Christe — Kyrrie váltakozás nagyon szellemesen fejezi ki a zene nyelvén vallásunk egyik legszebb tanítását: a háromszemélyű istenségről. Az első három Kyrrie az Atya fenségét állítja elének, majd következik a Fiúistenhez fohászzkodó három Christe. Ezt váltja fel a Szentlélekistent elének állító újabb három Kyrrie, mely a zenei hagyománnyal ellentétben új dallamanyaghoz.

Az alkotás magyaros jellegét főként a Credo hordozza. A hitvallás majdnem végig pentaton dallamokon gördül és csak a záró rész fűgája hoz egyházi (frig) dallamot. Ez a megoldás ötletesen tolmácsolja a magyarság eggyéforrását Krisztus egyházával. Ezt a hangulatot hevíti forrpontra a Hosanna hatalmas erejű himnusza, az új alkotás kiemelkedően legszebb része.

A „Nándorfehérvár 1456” külföldi sikerei után, melyet lapunkban is említettünk, ismét érdeklődnek Tamás Alajos neve és alkotása után. Münchenben a Kapisztrán Szent János tiszteletére emelt üvegtemplom felszentelésén szeretnék megszólaltatni a Kapisztrán-misét.

(A mise magyar bemutatóján a Kapisztrán Kórus és Zenekar működött közre a szerző vezetésével. Énekük a legkényesebb igényeket is kielégítette. Szólistáik közül külön is kiemeljük Papp Lászlóné tisztá, átélt szopránját.)

(Mozart-est az Erkel Színházban.) Az 1788-as esztendő súlyos megpróbáltatásokat, anyagi gondokat hozott a Mozart-családnak. A királytól kapott fizetés a létminimumnak sem felelt meg és a Don Juan bécsi előadása sem hozta meg a várt anyagi sikert. A mindennapok megpróbáltatásai mellett még súlyosabban érintette Mozartot a magányosság gondolata. Zenéje egyre inkább eltávolodott a közzlés finomkodó olasz muzsikájától; Mozart magára maradt az új magaslatozon. Külső és belső válságát igyekezett levezetni ekkor az utolsó nagy szimfóniák sorozatában. Ezek közül is a legtragikusabbat, a g-mollt szólaltatta meg a Magyar Állami Hangversenyzenekar Ferencsik János vezetésével. Tragikus, mert a szerző más alkotásaival ellentétben ebben a műben nincs feloldás: a zárótétel vad rohanása nem megnyugvást hoz, hanem betetőzi a többi mély fájdalomát. Súlyos és nagy alkotás a g-moll szimfónia és méltán emlegetik a zeneirodalom legnagyobbjai között. Tévedett H. Hirschbach, amikor közhelyes, émélygős, felületesen megírt műnek jellemezte. Inkább érces keménységű, démoni erőket sugárzó alkotásnak érezzük. És éppen ezt az erőt hiányoltuk ezúttal Ferencsik János interpretálásában. Szerencsére a mű többi mély színét hiánytalanul érzékeltette és így is egységes képet nyújtott.

1791 nyarán ismeretlen arisztokrata névtelen levélben megbízta a szerzőt, hogy komponáljon számára egy Requiemet. Mozart vállalta a megbízatást, de határidőt nem adott, mert betegnek, fáradtnak érezte magát. Ismét fellobbanó energiáját megfeszítve ebben az időben fejezte be a Varázsfuvolát, azonban a bécsi nép közönyét ez sem törte meg. Kortársai nem érezték meg művészetében azt, amit Doles, a lipcei Tamás-templom akkori karnagya így fejezte ki: „Ebbe a fiatalemberbe Bach lelke költözött”. Hogy valóban mit jelentett számára Bach művészete, azt éppen a befejezetlen Requiemben érezhetjük meg. Az előd nagy eredményeit azonban átforgatta és így még teljesebben tette a magáévá erényeit. A halotti mise a csodálatos bachi fugák szárnyán Mozart legszemélyesebb érzelmeinek lett kifejezőjévé. Csodálatosképpen Bernard Shaw, aki annyira szerette Mozartot, nem érzett mást a Requiemben, mint egy torzóban maradt alkotást, melyet aztán a szerencséskezű hamisító (Süssmayr) mentett meg az utókor számára. Nem érezte meg benne sem a lírai kitárulkozás élményét, sem a tragikum végső feloldódását.

Pedig talán ez a legnagyobb és az egész Requiemben. Az élet borzalmain és fájdalomain felülemelkedő zeneköltő itt mutatja meg, hogy csak látszólag nyugodott bele sorsába. Itt látzunk meg, hogy ez a beletörődés nem passzív magatartás volt eddig sem, hanem alázatos keresése egy abszolútumnak. És ezt az abszolútumot közelítette meg utolsó alkotásaiban: az Ave verum... és a Requiem dallamaiban. Ahogy a Confutatis hatalmas erejű kórusa elének állítja

a kárhozatot és üdvösséget, s ahogy ezt felváltja a Lacrymosa csodálatosan vergődő kérése, az kétségtelessé teszi, hogy Mozart ekkor már tudta, mi az élet igazi értelme és reménye. Annyiban valóban igazat adhatunk Shaw-nak, hogy a Requiem nem a mozarti életmű „méltó reprezentása”. Az életmű külső valóságának valóban megfelelnek az operák, szimfóniák, zongoraversenyek. A szerző belső lelki fejlődése azonban éppen élete végén a külső valóság fölé emelkedett, a világonkívüliségbe, ahol már nincs „reprezentálás”, csak alázat és hódolat. Mert ennek a két érzésnek terméke a Requiem.

Ennyi mély és magasztos érzelemből összetett alkotás megszólaltatása nagyon nehéz követelményeket támaszt az arra vállalkozóval szemben. Hisz az abszolútum zenei kifejeződésének csak maga a megvalósíthatatlan abszolútum lehet a mértéke. Ezért is érezzük úgy, hogy a Requiemnek legszebb előadása mind között az lehetett, amikor a halál előtt álló szerző ágya köré gyűjtötte utolsó óráinak tanúit és kiosztva közöttük a partitúrákat, elénekelték első részét. Ő ekkor már tülemkedett az evilágiságon: lét és nemlét káprázatában dicsérte Teremtőjét. Az alázatnak ez a mély kifejeződése érződött Ferencsik János művészetében is. Az általa megvalósított bensőségesen szép összképet még az sem rontotta le, hogy a Tuba mirum... harsonása nem tudott megbirkózni feladatával és a Confutatis... elején érezhető tempókülönbség volt az egyébként kitűnően éneklő Budapesti Kórus és a zenekar között. A szólisták (Házy Erzsébet, Komlóssy Erzsébet, Bartha Alfonz és Antalffy Albert) szintén szépen helytálltak. (Rónay László)

A KÉTSZÁZÉVES KAZINCZY FERENC. 1759. október 27-én született. Azóta nemcsak a nagyoktól megszokott szobor-életét éli. A kor-értékeknek szük és elszigetelő keretein diadalmasan áttörve, még mindig jövő-járó úton halad: velünk is tovább élő, nékiünk is adni tudó szellemi világtáj. Koroknak, nemzedékeknek magukat friss uralomra felküzdő és ugyanekkor küldetésüket bevégzett eszméket multra itélő irányai nem tudták sem megöregíteni, sem kihűteni azt a heroikus lángot, amelyet Kazinczy gyűjtött ki Széphalom új-magyar keletén. Születése első százéves ünnepén, 1859. október 27-én, az ő győzelméből született század hódolt irodalmi honfoglalást jelentő pályája érdemei előtt, amelynek egyszerű lobogásától tanult ez a korszak látni. Második centenáriuma előtt nem kisebb hálával hajol meg ennek a századnak a kegyelete is, nemcsak önmagának tartozó hűségéből: „emlékezet tartja össze a világot”, hanem azért a történelmi tudatért is, hogy ő is odatartozik Kazinczy látomásához: „Hamvaitat a maradék áldani fogja, tudom”.

Amikor Kazinczy jött, ezt látta: „készületlen vala minden, lexikonunk szegény, grammaticánk habozó, stilsztikánk feszes, ügyetlen.” Napszállatokor pedig alázattal hordozott igazsággal ezt írhatta: „Nékem elég érdemem volt kitisztitanom a miveletlen telket, hogy istenfiak szabadon futhassanak rajta.” Széchenyinek fájdalmasan selpanaszolt ugar-tájképei jutnak itt eszünkbe. Aminthogy Kazinczy egészben úgy hat, mint Széchenyi kezdete. Ő maga is érezte, hogy Széchenyi arányain nő meg azonos feladatú élete jelentősége. Ezért békült ki sorsával:

A szép tusát s most béke boldogít kivivánk.

Csak racionalista és eklektikus vallás-filozófiájával különült el egy világ távolságára Széchenyi vallásosságától.

A pályakezdet és vég összehasonlításának különbségéből adódik Kazinczy életének értelme, működésének jelentősége. Mi volt? Mi halhatatlan éveinek substanciája? „A homály fia?” Izzgó? Despota? Litérator? Diktátor? Az éni tudás érzékeny irodalmi világfia, új „izleletek”, „hajlékony, lágy beszédek” művésze? Forradalmi tüzek vakmerő és könyörtelen fellobbantója? Hagyománytörő, aki tudta és merte vállalni azt a nálunk számkivető sorsot, hogy igazságának magányosan és a magyar lét meg nem értett idegene legyen? Génius avagy nyelv-gyalázó?

Kazinczy nem tartozott a magyar irodalom legnagyobb tehetségeinek vonalába. De volt egy olyan páratlan vonása, amellyel csak önmagához hasonlított: Az irodalmi apostolság lángelméje volt. Izlésével, műveltségével és tudásával igazolt és fanatikusá kigyúlt küldetés-tudatával jogot érzett ahhoz, hogy megbolygassa, felzaklassa az irodalmat, megállott és kiélt formákat összetörjön

benne, merész barázdákba szokatlan magvakat vessen, „mert egyébbé téssen, mint vagyunk”, s így a haladásnak megtermékenyítő nyugtalanságára lelkesítse fel a jobbra és többre vágyakozó magyarságot. Valami megdöbbenően nagy idejű sors-jelzés van abban, ahogyan ezt a Kazinczyt a Széchenyi eszméinek távlatából megjövő fiatal Vörösmarty látta meg talán legigazibban és mindmáig legtalálóbban, amikor ezt írta hozzá róla: „En azok iránt, kik a Haza nyelvében fáradoztak, egyéb iránt is különös tisztelettel vagyok, annál inkább a Te-kintetes Urhoz, minthogy azon Jelesek közt találok, kik a mostani kornak utat nyitottak a szabadabb menetelre.” Az első hű és méltó Kazinczy-portrait! E vonás köré rajzik fel, dúsan és színesen, Kazinczy pályájának minden asszociációja.

Verseinek kecses, elegáns, szinte alabástrom-fényű kiczellálásával; fordításainak a magyar nyelv stílus-képességeit pazarlóan megragyogtató sokoldalúságával és terjedelmével; „epistoláris Musá”-jának az egész ország érzékét forró atmoszférájú problémák ellenállhatatlan akusztikájára kitágító és felhangoló széphalmiságával; a nyelvújítás racionalizmusának minden kegyeletet és törvényt megsebző vagy szétromcsoló, keserű és ironikus pátoaszával csak azt akarta, hogy szétfeszítse a magyar szó befogadó térfogatát a hónapok számára és így alakilag előkészítse vele együtt a magyar irodalmat arra, hogy elbirja gyönyörű jövőjét és készen legyen közeledő lángelmének szolgálatára. Mintha csak megérezte volna a XIX. század magyar irodalmi csodáinak jöttét, vakmerő bizonyossággal jósolta: „Közel az idő, hogy istenfiak lépnek a pályára s ragyogtatni fogják a magyar nevet.”

Kazinczy egészen átalakította maga körül a magyar világot. Hadat üzent mindennek, ami elmaradottan és reménytelenül volt magyar. Megszüntette „a mesterségtelen szeműek” dilettantizmusát, naturalizmusát és patriotizmusát. „Európai rámpára modellrozta” a magyar költői ihlet erőt és izlését s a művészi szép-szeretet harmoniájával oltotta be azt az alkotásra váró boldog pillanatot, amelyben „Genius vár megnyilatkozásra”. Amikor a század elején majdnem minden magyar írónak az idők kilátástalanságának terhétől meghajlott tollán kedvetlen lett a magyar szó, akkor Kazinczy volt az egyetlen, aki örülni tudott a lét-érzés optimizmusával, elnéző gyengédségével, kedveskedő becézgetésével egy magyar versnek, — néha talán úgy is, „hogy az öröm — új produktját látni literaturánknak — a hibás művet is szépnek nézeté”. Mit bánta ő? Mindenkinél biztosabb érzéssel és izléssel tudta meghatározni egy vers értékét. De ugyanakkor mindenkinél hatalmasabb hittel hitte azt is, hogy az „error admirationis” szép útjain is előre megy a világ, és nemcsak a genialis tevédesek szenvedésein; hogy egy bágyadtan kihajtó, kicsi vers is lehet a lélek világtörténelme; s hogy így is elkészül a legfőbb cél: a magyarság „költői phisiognomiája”, „a válogatossá lett magyar gusztnus”, és „a megfoghatatlan individualitás”.

Így jutott el Kazinczy egy racionalista szép lélek szintézisével egy új irodalom-elvhez, amely inkább szép idea, mint tudós fogalom, s ezzel megalkotott egy irodalmi új létformát: a literális Magyarország szellemi egységét. Ezt az egységet írók és „publikum” alkotják, összefoglaló közösség-eszméjük a közjő és az izlés, amelyek megszentelik a nemzetiséget. Az irányító szerep az íróké, akik egy szabad republikát alkotnak és semmi más különbséget nem ismernek, mint „azt a rangot, mellyel a léleknek szívének, elmének, nyelvnek ereje, hatalma, gazdagsága, műveltsége, lángja és ragyogó sugara ad”. Az így kialakult irodalmi színvonal fenntartója, nevelője és kiegyenlítője a folyóirat-literatura. Kazinczy volt az első, aki felismerte a folyóirat-irodalom jelentőségét. Ezért úgyszólván minden folyóiratban „jelenvan” a zive szerint szerkesztett Hébertől kezdve a már módszeres aggodalmak közt nézett Tudományos Gyűjteményig.

E ponton érték el Kazinczyt a maga alkonyatának első sugarai. Korábban szállt rá az este, az életből kiszakadás magánya, mint gondolta. A folyóiratok mindig a jövőbe lélegzenek bele. S ez a jövő itt és ekkor a romantika volt. Miközben Kazinczy a már megszűnt Hébe feltámasztásáról álmodozott s folytatta azt, amit mindig tett, hogy az irodalomból nézte az életet és nem az életből az irodalmat, közben nem vette észre, hogy más nap virradt fel a magyar irodalomra: az Aurora.

Pedig közben maga Kazinczy is eljutott a romantikához. Ő maga sem eszmélt arra, hogy a romantika lázadó törvényével dobantott rá az elmaradt irodalomra, amikor kimondotta ezeket a robbantó erejű szavakat: „Az én törvényem!” Ezt a csendes lázadást éppen úgy nem tudta végiggondolni, mint azt, hogy megújított szavain milyen új eszmék áramlanak majd be, amelyekről ő riadtan ijedt vissza. Már 1803-ban ismerte a romantisch szót. De nem tudta használni. Izlése csak dekoratív stilisztikai szint látott benne, de nem egy új korszakot előtte ismeretlen varázslattal megnyitó hatalmat. Ezért nem értette meg Vörösmarty nemzedékét. „Csendes tónussal” bókolt ugyan nekik, de nem ők nyújtották neki legmagasabb fokú irodalomesztétikai örömeit.

Mindent elkészített az idők méltó fogadására, de azok bevonulását már nem látta meg. S ez így illet hozzá. Amint élete, ez a csendes elszakadása is stílusos volt. Az a Kazinczy, aki Széphalomra tért vissza, az irodalomnak már eszménye lett. És mint ilyen vigyáz arra, hogy az irodalom mindig halhatatlan kilátású Széphalom maradjon. Legendába kívánczó gyönyörűség az, amit ma a csodálkozó kegyelet emleget róla: Éjjelenként mintha világlóság támadna a szépművi múzeum egyik szobájában. Ilyenkor úgy látszik, hogy Kazinczy Ferenc íróasztalához ül és levelet kezd írni... (Brisits Frigyes)

KÖZLEKEDÉS ÉS MORÁL. Az az újságolvasó, aki a hét első napjaiban végigfutja a nagy nyugati lapok hasábjait, egy idő múlva hideg borzongást érez: Európa országútjait ügyész, polgármester, katonák, kézilabdabíró, földműves, ügynök, gépírók és balettáncosnők összeroncsolt holttestjei borítják. A hétvégen földrésznök olyan, mint egy csatatér, amelyen holttestek hevernek. A közlekedési balesetek száma az utóbbi időben ijesztő arányokat öltött. A francia belügyminisztérium 1959. augusztus végén kiadott hivatalos jelentése szerint az augusztus 15-ike körüli napokban — amikor több napos munkaszünet volt — csak Franciaországban 103 halálos áldozata volt a közlekedési baleseteknek és 2963 személy súlyosan, vagy könnyebben megsebesült. A kevésbé forgalmas Algériában is 31 halálos és 496 sebesült áldozat volt.

Mi okozza ezeket a baleseteket? Mindenekelőtt a gépkocsik számának igen nagymérvű szaporodása. De valóban csak ez volna az ok? Nyugat-Németországban egyetlen ünnepponon 100 ember vesztette el életét gépkocsi-baleset következtében és a kérdéssel foglalkozva a „Wort und Wahrheit” szemle írója megállapítja, hogy a túlhajtott sebesség, a rosszul értelmezett versenyszellem és a fegyelméletlenség mögött van egy mélyebb ok is: a menekülés. Azoknak a menekülése a sebességbe, akik üres óráikkal nem tudnak mit kezdeni, akik az álló ürességet dinamikus ürességre akarják átváltoztatni. Mert ezek a hétvégi kirándulók — írja a lap — a megtett útból szinte semmit sem látnak, és ez természetes is, mert a pusztá rohanás még nem adja vissza látásukat, amelyet önmagában elveszítettek. Az ünnep, a szabadidő csendes olvasással eltöltött formája elviselhetetlenné vált számukra és a felbukkanó veszély nem taszítja, hanem vonzza őket. Ilyenformán minden hét szombatján vagy péntekén valóságos ámokfutás kezdődik. Ez azonban kielégülést nem hoz, legfeljebb csak összeroncsolt testű áldozatokat.

A közúti közlekedési balesetek statisztikáját vizsgálva hazánk területén arra a megállapításra juthatunk: két éven keresztül a balesetek száma csaknem változatlan volt. Így pl. 1957-ben 6361 közúti közlekedési baleset volt 533 halálos áldozattal, 1958-ban pedig 6307 baleset 576 halálos áldozattal. A balesetek nagyrésze (1957-ben 71,8 százalék, 1958-ban 72,6 százalék) a járművezetők hibájából történt a legtöbb esetben gyorshajtás (12,4%), ittas vezetés (11,4%), gondatlan vezetés (11,8%), műszaki hiba (4,9%) miatt. A balesetek 24,1%, illetve 22,8%-a gyalogosok hibájából következett be, legtöbb esetben úttesten való szabálytalan áthaladás (13,9, illetve 12,5%), fel- és leugrás (4,4, illetve 4,1%), ittaság (1,5, illetve 1,2%) miatt. Legtöbb balesetet a tehergépkocsik okozták (1958-ban 24,2%), utána a motorkerékpárok (23,5%), legkevésbé a vasút (0,9%); ezzel szemben ezek követelték a legtöbb halálos balesetet.

A fenti adatok hivatalosak. A Statisztikai Hivatal kimutatásaiban található, amely az 1959-es adatokat még nem dolgozhatta fel, de az eddigi adatokból megállapítható, hogy ez az év túlhaladja majd az eddigieket.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a balesetek mikor történtek, akkor olyan megállá-

pításra jutunk, amely tipikusan jellemző új életünkre. Nálunk a balesetek okozója nem a nyugati „menekülés-pszichózis”, s a mi munkaszüneti napjaink nem a közlekedési balesetek „csúcs”-napjai. Gáspár László, a pesti központi kerületi brószág közlekedési csoportjának vezetője egyik napilapunknak adott nyilatkozatában a balesetekkel foglalkozva több esetet sorol fel, s ezek mind *hétköznapon* történtek. Így pl. a 2. sz. Belkereskedelmi Szállítási Vállalat gépkocsivezetője munka közben egyenrangú útközlekedésnél nem lassított és nekiment egy Dongó kerékpárosnak. A Posta egyik fiatal gépkocsivezetője a jelzőtáblát figyelmen kívül hagyva, nekirohant egy autóbussznak. A KOHUSZ egyik gépkocsivezetője figyelmen kívül hagyta a szabályt, a közlekedő villamosnak legalább 80 méterre kell lennie, hogy a villamosvágányt valamely jármű keresztelje és így a villamos elkapta a kocsí végét. Egy autóbusszvezető azért került bíróság elé, mert nem nézte a fesszémérőt, nem vette észre, hogy az ékszíj meglazult és a kocsí nem termel elég levegőt a fékezéshez. A szabályok meg nem tartásán túl, azonban van egy mélyebben fekvő ok is — mondotta a bíró —. Egyes járművezetőkből hiányzik az *erkölcsi szilárdság*, az emberi élet és az értékek tekintetbevétele.

A helyes közlekedés tehát bizonyos erkölcsi magatartás, morál kérdése. Az embernek, aki belül a technika minden kényelmével felszerelt kocsí volánja mögé, a korszerű gépek mögé korszerű magatartást, új morált kell elsajátítania.

A „Le Monde”, a legtekintélyesebb francia lapok egyike ingyen ajánlotta fel hasábjait a balesetek elleni küzdelem céljaira és olyan figyelmeztető kiséket közöl, amelyeket ingyen rajzoltak grafikusok és ingyen készítettek el vállalatok. „Attention! Vouses freres de route!” Vigyázat! Testvérek vagytok az úton! Legyetek óvatosak! — mondják a feliratok. Valóban, nem is utitárs, hanem út-testvér ma mindenki, aki belül egy gépkocsí volánja mögé. Új testvériség-érzésnek kell teret hódítania, új szemléletnek, mert az országutakon nem gögös elszigeteltségben surranó gépkocsik közlekednek, hanem uttestvérek: egyiknek sorsa és élete a másik vezető magatartásától, moráljától függ. Testvériség, egyenlőség, a gyorsaság kísértésének visszautasítása, erkölcsi szilárdság: ezek az új morál parancsolatai. Mindezeknek meg nem tartása: bűn. A katolikus egyház felmérte a kérdés súlyosságát. A „Universe” jelentése szerint Gaudel touloni püspök utasította papjait, kérdezzék meg gyóntatóskor híveiket, nem vétettek-e szándékosan a közlekedési szabályok ellen. Mert ez súlyos bűn — írja körlevelében a püspök —, még ha nem is volt következménye. (*mai*)

JEGYZETLAPOK. (*Két arcképvázlat, nagyvívókról.*) Egy eszpresszóban. Kis, sörtés, bajuszos öregember; szemüveg, fontoskodó, kissé tanáros külső — emlékeztet Janningsra a *Kék angyal*ból. Időnkint lapos üveget vesz elő a zsebéből, aprókat kortyol belőle; utána gondosan bedugaszolja és visszazúlylyesztja a zsebébe. Szemközt vele hosszú, középkorú férfi; lábát messze elnyújtja a kis asztal mellett; öreg kamaszarc, vastag szemüveg. Kalandjait meséli. „Nincs abszolút hallásom, de a harmónia-érzésem abszolút” — mondja öntudattal. Sose feküdt le hajnali öt előtt. „Öregem, azok a bohémányák!” Egy régi békásmegyeri muriról beszél; gyalog jöttek haza, sáros, agyagos úton, pitymalatkor. A kis öreg kortyol, közben áhítattal figyel; egyszerre közbeszól: „Nem ott kellett volna, hanem a HÉV mellett a makadámon.” Ez kényes probléma lehet köztük, mert a hosszú fölhördül. „Mit, a makadámon?” S előre hajlik, bele a másik arcába, feszes állal, mint egy ökölvívó. Az öreg újra iszik; majd fitymálva, végtelen göggel: „Igen. Tudd meg, hogy a makadámon!” Félő, hogy nyomban egymásnak ugranak. Elhelyett a hosszú váratlanul kirántja az öreg zsebéből az üveget s nagyot húz belőle. Több szó nem is esik köztük. Komoran fizetnek s elvonulnak. Az öreg kissé bizonytalanul, a hosszú peckesen, mint aki karót nyelt.

Más. Borostás, alacsony, gnómszerű, időnkint idegsokkosan fintorgó alak dől a pultnak. Feketéjét várja s közben — fintor-rohamok kis kényszer-szüneteitől meg-megszakítva — élénken magyarázza a gépet kezelő kisasszonynak, aki egykedvűen, de néha figyelmet mimelő merev mosollyal hallgatja.

— A fiúk tegnap kivittek Csepelre. Tizenkilenc féldecit megittam, úgy sorakoztak az asztalomon. Utána bejöttem és elintéztem a dolgaimat. *Csak aztán áttött orron a szélvihar...*

A többit elsodorja egy fergeteges firtor-orkán.

(Egy harmadik, szomorúbb.) Tévetség járású fiatalember lép hozzám a Kigyó utcában; rámemeli füstmarta, szesztől puffedt szemét.

— Radnóti Miklós? — kérdezi merev mosollyal. Vontatottan, kásásan beszél, alig értem.

— Nem — mondom meghökkenten. Ostoba helyzet; nem tudom, hogyan mondjam meg neki, hogy Radnóti Miklós már nem él. Az az érzésem, hogy az egész nem is igaz; kitalált, képtelen jelenetbe kerültem. Az ismeretlen homlokát ráncolja; ő is meglepettnek látszik.

— Hát? — kérdezi.

Megmondom a nevemet. Emlékezéséféle ködlik föl a szemében.

— Ahá... aki az a katolikus költő volt... — És szabadkozva hozzátesszi, bizonytalan legyintéssel: — Régen, annakidején...

Kézet nyújt — bágyadt, ernyedt a kézfogása, hullószerűen hideg a tenyere. Lassan távolodik, abban a ködben, amelyben Radnóti Miklós egyszer csak elébe toppan az utcán, és én már régen halott vagyok.

(Hosszú élet?) „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű légy a földön.” Mit jelent az, hogy „hosszú életű a földön”? Claudel azt mondja: „Igazi magyarázatát abban látom, hogy aki tiszteli atyját és anyját, kapcsolatban marad, szolidaritást vállal egész fajtájával, egész származásrendjével... Élete nem individuális többé... Már születésétől fogva túlhaladja egy egyéni pálya határait.”

Igen; de én másként gondoltam. Aki tiszteli szüleit, az a szeretet légkörében él; megteremti szülei felé a szeretet légkörét, s viszont az ő gyerekei is ebben a légkörben nőnek föl; nemzedékről nemzedékre fonódik így a szeretet lánc. Ez a „hosszú élet a földön”. Nem addig élünk-e halálunk után a földön, amíg szeretnek?

(Antiszemitizmus.) X-ről beszélünk, aki sehogyan sem tudta „földolgozni” magában azt a tény, hogy „egy tizenhatod”, vagy „egy harmincketted” „zsidó vér” volt benne, s hogy „igazolja magát”, hanyatt-homlok a fasizmusba vetette magát. „Persze; mert nem volt elég mélyen keresztény” — mondja D. S egy papot említ, aki a negyvenes években számtalanszor vitázott vele a „zsidó kérdésről”; szentírási alapon igyekezett „igazolni”, hogy a zsidóság „megérdemli a sorsát”. Az illető — a fából-vaskarika „antiszemita kereszténynek” gondolatának képviselője — nem gondolt arra, hogy a fasizmus internáló táboraiban paptestvérei százait és százait is elemésztk, lényegében ugyanazon az „erkölcsi” alapon, mint a zsidókat. S aligha gondolta végig azt az igazságot, melyet Léon Bloy így fogalmazott meg a maga heves, harcos módján:

„Képzelnék el, hogy körülöttünk folyton a legnagyobb megvetéssel beszélnek apánkról és anyánkról, és csak káromlással s a legmaróbb gúnyolódással emlegetik őket; mit éreznénk ebben az esetben? Nos: szó szerint ez történik Urunk Jézus Krisztussal. Elfelejtik, vagy nem akarják tudni, hogy emberré lett Istenünk zsidó, a természet szerinti legigazibb zsidó, Juda orszálandja; hogy anyja zsidó nő, a zsidó fajta virága; az apostolok zsidók voltak s mind a próféták is; végül egész szent liturgiánkat a zsidó könyvekből merítettük. S így aztán hogyan fejezhetjük ki annak a gyaláztatnak és káromlásnak a szörnyűségét, amit a zsidó faj ócsárlása jelent?” (Le vieux de la Montagne, 183. l.) S valamivel odébb: „Az antiszemitizmus... a legszörnyűbb dolog, amit Jézus Krisztus állandóan tartó kinszenvedésében kapott, ez a legvéresebb és legmegbocsaíthatatlanabb, mert Anyja arcára kapja, és a keresztények kezéből.”

Féltre magyarázások elkerülése végett megjegyzem: Léon Bloy nem volt zsidó. „Felmenni” között sem volt zsidó. Keresztény volt.

(Régi jegyzet, egy vasárnapi mise után.) A fölajánlási énekekben egy zoltárvers: „Benedicam Dominum, qui tribuit mihi intellectum” (Ps. 15, 7.). — Igen, ez az, amiért az embernek folyton „áldani kell az Urat”. Persze mindent megelőzően a létért: hogy egyáltalán van; de aztán nyomban — s nem is aztán, hanem vele együtt, létezése tényével elválaszthatatlanul egybeforrva — azért, hogy értelmesen létezik, és mert értelmesen létezik, birtokosa a létnek. A nővények, ásványok, állatok, az egész teremtett mindenség mind „benedictio”; de öntudatlan — s a földön csak az emberé tudatos, mert neki Isten tribuit intellectum.

Az értelemben van legfőbb méltósága; legnagyobb méltatlansága is éppen az, ha értelméhez méltatlan. (S ez vonatkozik, úgy gondolom, az antiszemitizmus kérdésre is. Faji kérdés? Értelmi kérdés! Legyünk méltók ahhoz, hogy értelmünk van; hogy nem pusztán csak ösztöneink vannak. S ezenfölül aki keresztény, az ahhoz is legyen méltó, hogy keresztény.)

(*Kanadai vélemény.*) „Két kanadai pap bírálja a gettó-katolicizmust” — írja a *Témoignage Chrétien*. Mindkettő egyetemi ember: Gérard Dion az egyik, Louis O'Neill a másik; tanulmányuk egy „*Ad Usum Sacerdotum*” című közlönyben jelent meg, onnét idézi egyes részleteit a *Témoignage*. Többek között ezt (s nálunk is érdemes jól elgondolkozni rajta):

„Hűnek lenni a világ keresztény fölfogásához: ez nem azt jelenti, hogy az evilági intézmények közül a lehető legtöbbet igyekezzünk klerikalizálni; hanem egyebek közt azt, hogy tiszteljük a dolgok természetét és saját célját. „Adjuk meg a császárnak, ami a császáré”, hogy aztán csak annál önzetlenebbül és hitesebben sugároztassuk az evangélium szellemét.

A vallási értékek védelmének palástjában a gettó-katolicizmus elárulja, hogy nem hisz eléggé a szellem saját dinamizmusában. Vagy túlzó atyáskodási hajlamra vall azoknál, akik hirdetik; vagy verszegény hitre azoknál, akiknek szükségük van illetén keretekre. A gettó-katolicizmusnak ezeket a megnyilvánulásait látva az ember kísértésbe jön, hogy egy állattanból kölcsönzött hasonlaltal éljen: olyan gerinctelenek, melyek nem tudnak elleni páncél nélkül.”

(*Hasonlókról.*) Az sem föltétlenül az egyedül helyes védelme a vallásnak, ha valaki mindenki mást, aki másként próbálja szolgálni vallását, mint ő, azonnal eretneknek minősít és lángoló buzgalommal ki akar átkozni. Egyesek bunkóként forgatják a modernizmus fogalmát és szíves-örömezt agyoncsapnának vele mindenkit, aki — modernül próbál gondolkodni. Holott modernizmus és modernség két különböző dolog. Hiába próbál valaki a ma emberével Istenről, hitünkről beszélni olyan nyelven, melyet a ma embere egyszerűen meg sem ért; hiába próbálja olyan érvekkel meggyőzni, amelyeket a ma embere nem tart érveknek.

Akadnak, akik erre azt mondják: annál rosszabb a ma emberére nézve; s ezt a felebarátaik iránt nem éppen túlságos szeretetről tanúskodó álláspontjukat következetességnek, hithűségnek, rendíthetetlenségnek nevezik. Bizonyára ortodoxok is; ebben a legkevésbé sem kételkedhetünk. Joggal fölmerül viszont az emberben a kérdés: vajon ők miért vonják oly keményen kétségbe rögtön azoknak az ortodoxiáját, akik bizonyos kérdésekben (nem dogmatikus kérdésekben) nem egészen úgy gondolkodnak, mint ők? Fennen lobogtatják a Syllabus-t s a megítéltetés legkisebb aggálya nélkül itélkeznek, esetleg elmulasztva annak pontos megértését, ami fölött itéletüket kimondják. Kapcsolataiból kitépett mondatokra, gondolatmenetekből önkényesen kiszakított fél-gondolatokra mondják rá az anatómát, s hajlandók látatlanban elvitatni mindenféle tudást és jóhiszeműséget azoktól, akik... nos, mondjuk meg kereken: akik **épp** úgy nem érzik helyesnek és okosnak a „gettó-katolicizmust”, mint az imént idézett két kanadai tudós pap, s mint annyian mások.

A struccról mondják, hogy a homokba dugja a fejét, nyilván azon az alapon, (példás szubjektív idealizmussal), hogy amit nem lát (mert nem akarja látni), az egyszerűen nincs is.

De nem biztos, hogy a struccnak van igaza. (r. gy.)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

K. G. Budapest. — Felvetett problémájáról az a véleményünk, hogy csak most látszik nehézségnek, amíg a kérdéssel csupán elméletben foglalkozik. Foglaljuk össze a nehézségeit: hitközönnybe merült lelkét akar felrázni, de az nem katolikus. Azt kérdezi ön: a katolikus igazságokat hirdesse-e neki, ezáltal az illetőt a saját vallásával hozza összeütközésbe, vagy arra buzdítsa, hogy a saját vallását gyakorolja, amikor is a buzdítás által ön kerül összeütközésbe katolikus lelkiismeretével?! Természetes, hogy önnek a maga katolikus meggyőződéséből kell szólnia, hitünk igazságait kell előadnia. Más nem tehet. Nem hisszük, hogy bárki is igazán ékesszólóan tudná előadni más vallásának tételeit. Csak akkor tud az ember meggyőzően beszélni, hatni, felrázni, ha szívéből, meggyőződéséből szól. Természetes, a maga katolikus igazságait nem adhatja elő sértő, fölényes, gúnyos modorban, de még erőszakos és toladó módon sem. Az ellenkezőjét érné el vele, mint amit kíván. Elriasztaná barátját a maga vallásától is, meg az övétől is. Ha valakit vallási kérdésekben fel akarunk világosítani, úgy tegyük, hogy az ne érezzen mögötte semmi mást, csupán azt, hogy segíteni kívánjuk az igazság keresésében és megtalálásában. Különösen nem szabad azt éreznie, hogy mi „szembe akarjuk fordítani” saját felfogásával, vagy „be akarjuk húzni” a magunk táborába. Úgy kell hozzá szólnunk, mint független, önálló, szabad szellemhez, akinek mi elmondjuk ugyan, amit az igazságról tudunk, de a döntés, állásfoglalás saját joga és felelőssége. Éppen ezért felesleges a fentebb felvetett kérdésen töprengeni. Egy ember fejlődése lassú. Nem történik egyik napról a másikra. Komoly, felelősségteljes meggyőződéssel bíró lélek nem szakít egyetlen, vagy néhány beszélgetés hatására a maga múltjával, a keretekkel, amelyekben eddig a lelki életét élte. Nagyon sok töprengés, beszélgetés, belső vívódás szükséges hozzá, hogy valaki eljusson a szakításokig, az új tájékozódásokig, a konverzióig. Úgy véljük, önnek még túl korai ilyesmire gondolnia.

P. Gy. Pécs. — Ha az ember hivatása erős és határozott, nem kíván Isten-től különféle „jeleket” annak bizonyosságára, hogy valóban meghívja őt papjának. A lelket eltölti a bizonyosság, hogy papnak kell lennie, nem is lát maga előtt más utat, mint Krisztus ilyen követését. „Jeleket” általában azok szoktak kívánni és keresni, akikben nem erős az említett belső bizonyosság. Nincs meg: vagy azért, mert nincs igazi hivatásuk, vagy mert természetüknél fogva bizonytalanok, határozatlanok, gyöngö az akaraterejük, vagy aggályosak. Nem kell tehát okvetlenül arra gondolnia, hogy azért vannak töprengései, azért csügged el időnként, mert nincs igazi hivatása. Lehet, hogy csupán egynésége, alkata. természete habozó, problémázó. A töprengő, habozó, önemésztő lélekalkat nagy tehertétel. Nehézzé teszi döntéseinket, utána is megkeresíti napjainkat. A „hátha”, a „talán” szüntelen kísértenek bennünket. Amennyiben ön ilyen természetű, megnyugtattuk — már amennyire megnyugtató lesz az ön számára! — ha világi pályán marad, akkor majd az a gondolat kísért lelkében, hogy talán jobb lett volna, ha az Úr szolgálatába lép. Akik ilyen természettel vállalják a papi életet, valamiképpen az Olajfák hegyén vérell verítékező Jézus sorsában osztoznak. Örökké gyötrődnek, szüntelen belső szenvedések emésztik őket. Azt hisszük, őket nagyon szereti az Úr. Hiszen nagyobb tétellel veszik magukra az ő keresztyét. Különös hivatást, feladatokat szán nekik. Azáltal, hogy sokat szenvednek belsőleg, nagyon megismerik és megértik a gyötrődő lelkeket. Minthogy pedig nagyon megértik, igen jól tudják vizsgálni és vezetni is őket. Nagyon fontos, hogy ilyen természetű emberekből is legyenek papok! Azért aianljuk, igyekezzék minél alaposabban kielemezni önmagát. Ha természetét alaposan szemügyre veszi, ha sikerül tisztáznia egynéségét, minden vonását, közelebb kerülhet hivatása tisztázásához is.

Felelősség. Budapest. — Köteles-e a szülő felvilágosítani a házassági szándékkal közeledő fiatalembert, hogy a leány gyógyíthatatlan betegségben, illetve súlyos testi hibában szenved, amely nem látható? — Kötelessége! Akkor is, ha a leány ellenkezőjéért könvörög és kegyetlenséggel vádolja az apát, aki a felelősség súlyát érezve, eleget akar tenni a kötelességének. A kegyetlenség vádja igaztalan és alaptalan. Sokkal nagyobb kegyetlenség az, ha az apa engedí, hogy a leány érzelmeitől elvakítva belemenjen egy tragikus végű házasságba. Nem kétséges ugyanis, hogy a házasság ilyen esetben még akkor is a szenvedé-

sek halálig kiapadhatatlan forrása, ha a másik fél, a férfi, szeretetből és az eskü iránt érzett felelősségből hűségesen kitart a testi hibában szenvedő asszony mellett. A szomorúság tanyáz ott, ahol derűnek kellene uralkodnia. Elsősorban a leányt kell rábírn, hogy ő legyen nyílt a fiatalemberrel szemben. Minden megengedhetőt meg kell tenni, hogy erre rábírjuk. Önérzete, méltósága, lelki egyensúlya kívánja így, Meg kell magyarázni neki, hogy az esetleges szakítás fájdalmas lesz számára, de a kudarc, amely a házasságban várja, nemcsak kétszeresen fájdalmas, hanem ráadásul megalázó is lesz, azonfelül testi-leg veszedelmet hoz rá. Ha azonban a leány nem tudja megtenni a számára kétségtelen kegyetlen nehéz lépést, tapintatosan fel kell világosítani, sőt kell rábírn, hogy okosan és kíméletesen vonuljon vissza.

Eszményképet kereső. — Valóban lehet találkozni nagyszerű egyéniségekkel, akiket érdemes tisztelni és követni. Ha az illető ilyen, semmi kivetnivalót nem látunk benne, ha ön eszményképpé avatja őt és igyekszik tőle tanulni stílust, modort, tudást, gondolkodást, szóval minden szépet és jót. Az eszményképekért való fiatalos rajongásnak azonban mi inkább akkor vagyunk barátai, ha az az emberiség legnagyobb egyéniségeinek szól: szenteknek, lángelméknek, hősöknek. A legtökéletesebb ideál: az Istenember, Jézus Krisztus. Az ő egyénisége kimeríthetetlen. Minél jobban belemélyed az ember az Ő belső világának tanulmányozásába, annál őszintébb rajongója lesz. Élő emberek iránti rajongás nem egészen veszély nélküli kaland. Rendszerint megmarad az eszménykép külsőséges és felületes ismereténél és utánzásánál. Ha a rajongó nem találja meg az eszményképében, amit külső benyomások után benne látni vél és remél — többnyire csalódik. És sokszor feleslegesen, alaptalanul csalódik. Nem csupán az eszménykép omlik benne össze, hanem az emberekbe vetett hit általában. (Az ilyen egy ember eszményítése igen gyakran általános csalódásba zuhan.) Tiszteljen embereket, válassza őket eszményül, utánozza őket és tanuljon tőlük. De ne essen a feltétlen és kritikátlan rajongásba. Csak addig utánozzon másokat, amíg az a maga igazi egyéniségének hasznára válik, amíg azt fejleszti. Utána keressen más eszményt, akitől újabb szépet és jót tanulhat. Végül pedig lépjen a maga útjára: igyekezzék egyéniséggé válni. Amit az élet-től kap, egészítse ki az emberiség története legnagyobb alakjainak tanításával és példájával. A hőskével, szentekével, minden fölött Jézus Krisztusával.

Házastársak. — Természetes, hogy a házastársaknak közösen kell viselniük minden terhet. A magyar esküvés örökszép szövegében minden házastárs elmondja a másik fél felé: „hogy őt el nem hagyom holtomiglan, holtáiglan, semminemű viszontagságában...” Az egyház törvénykönyve, a Codex juris canonici pedig a házasság célját taglalva, az 1013-as kánonban, az első cél: a „procreatio atque educatio proelium” — a gyermekek létrehozása és felnevelése után közvetlenül a „mutuum adiutorium”-ot, a kölcsönös segitést állapítja meg második célként. A világi törvények is ezt az álláspontot védik: a férfinak a nőt el kell tartania anyagilag, de ha a nő keres, neki is hozzá kell járulnia a család, az otthon költségeihez, viselnie kell az anyagi terheket. Különösen akkor, ha a férfi — saját hibáján kívül — egyedül nem tud annyit keresni, hogy a költségeket fedezze. Amíg a kölcsönös szeretet megvan, addig az a kérdés, melyik félnek mi a kötelessége, nemigen merül fel. A szeretet mindig többet ad, mint amire kötelezve van. Ahol azt kezdik hánytorgatni, hogy a másik mit ad és mit kellene adnia, ott baj van a szeretet körül. Vagy elhidegültek egymástól a felek, vagy nem is tudják, mi a szeretet. Mert vannak, akik nem értik meg a szeretet lényegét, ahogyan a rosszhallású ember nem tudja felfogni a zenét. Az önzésre hajlamos ember számára a szeretet mindig annyit jelent: kapni, mindent megkapni a másiktól, amit megkívánunk. Az egészséges lélek számára a szeretet annyit jelent: adni. Szüntelen örömet okozni a másoknak! Adni akkor is, ha a másik nem tud, vagy nem veszi észre, hogy adnia kellene. A szeretet olyan mint a napsugár: nem törődik vele, hogy jégpáncél fedi a tavat vagy a tócsát, a kis patakokat, vagy a nagy folyót, ontja melegét, amíg csak el nem olvad a jég. Azt hisszük, a jelen esetben is mind a két félnek ezeken kell elmélkednie és eszerint kell egymás felé fordulnia.